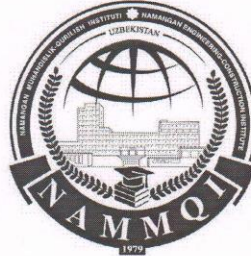

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-QURILISH INSTITUTI

“IQTISODIYOT VA BOSHQARUV” FAKULTETI

“ IQTISODIYOT” KAFEDRASI

MUSAXON ISAKOV

REAL SEKTORDA MAHSULOT SIFATI VA
RAQOBATBARDOSHLIGI

FANI BO‘YICHA
O‘QUV-USLUBIY MAJMUA

Ma’ruza mashg’uloti uchun

Namangan – 2023

«Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi» fanidan o'quv-uslubiy majmua. – Namangan ., NamMQI, 2023 yil 207 bet.

Tuzuvchi:

M. Isakov - "Iqtisodiyot" kafedrasida dotsenti, i.f.n.

Taqrizchilar:

Saidboyev Sh. - NamMTI professori, i.f.d.;

I.Sirojiddinov - NamMQI «Iqtisod» kafedrasining dotsenti, i.f.n.

NamMQI "Iqtisodiyoti" kafedrasining 2023-yil 1-avgustdagi 1-sonli majlisida muhokama qilingan.

O'quv-uslubiy majmua Namangan muhandislik-qurilish instituti O'quv uslubiy Kengashining 2023 yil "30" 08 dagi 1-sonli qaroriga muvofiq o'quv jarayoniga tatbiq etish uchun tavsiya etilgan.

© Namangan, 2023-yil

O'QUV-USLUBIY MAJMUANING TARKIBIY TUZILISHI

(ma'ruza mashg'uloti uchun)

№	Majmuaning tarkibiy qismlari	betlar
	Majmuaning qisqacha annotatsiyasi.....	4
	I. Fanning me'yoriy-uslubiy ta'minoti.....	6
1.	O'quv dasturi.....	7
2.	O'quv kursi sillabusi	17
3.	Ma'ruza mashg'ulotlari rejasi.....	25
	II. Fanning mazmuni va axborot-resurs ta'minoti.....	33
1.	Mavzular bo'yicha matn annotatsiyasi va oxirgi yangiliklar (<i>Mavzuga oid adabiyotlar, jurnallar va internet tarmog'idan olingan tarqatma materiallar, maqolalar</i>).....	33
2.	Mavzular bo'yicha taqdimot slaydlari va video roliklar.....	113
	III Fanni o'qitishning interaktiv texnologiyalari.....	191
1.	Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar sharhi.....	191
2.	Mustaqil ta'limga oid topshiriqlar.....	194
3.	Glossariylar.....	207
4.	Tavsiya etiladigan elektron jurnallar va internet saytlar.....	220

MAJMUANING QISQACHA ANNOTATSIYASI

O'quv-uslubiy majmua –bakalavriat va magistratura ta'lim bosqichilarining O'quv rejalarida aks etgan fanlar bo'yicha professor-o'qituvchining dars jarayoniga o'quv-uslubiy tayyorligini tasdiqlovchi eng muhim mezon, me'yoriy-uslubiy hujjatdir.

Majmuaning asosiy maqsadi – avvalombor fanning o'qituvchisi, xuddi shuningdek talaba uchun, fanni har tomonlama sermazmun, chuqur nazariy, uslubiy va amaliy tarzda yetkazish (talaba uchun – o'zlashtirish) uchun yagona o'quv-uslubiy va axborot-resurs manbaini yaratish hisoblanadi.

O'quv-uslubiy majmua bakalavriat ta'lim yo'nalishlari uchun mo'ljallangan bo'lib, u jumladan quyidagi tarkibiy tuzilishga ega:

- **fanning me'yoriy-uslubiy ta'minoti,**
- **fanning mazmuni va axborot-resurs ta'minoti,**
- **fanni o'qitishning interaktiv texnologiyalari,**
- **talabalarning bilimni baholash uslubiyoti,**
- **qo'shimcha elektron ta'lim resurslarini o'z ichiga olgan.**

Ilg'or xorijiy tajriba bilan uzviylik

Mazkur majmua ilg'or xorijiy tajribani keng o'rganish, umumlashtirish va undan ta'lim va tadqiqotlar jarayonida samarali foydalanish mahsulidir.

Ushbu qarorda belgilangan vazifalarni amalga oshirish maqsadida ta'lim va tadqiqotlarning mazkur axborot-resurs manbaini ishlab chiqishda Dankin Universiteti, Massachusetts Texnologiya instituti va Nyu-York Davlat Universiteti (AQSH), Oksford Universiteti, Bat Universiteti va London Metropoliten Universiteti (Buyuk Britaniya), Bremerxafen Universiteti (Germaniya), Vaseda Universiteti (Yaponiya), Kemyong Universiteti (Koreya Respublikasi), Shanxay Universiteti (XXR) va boshqa yetakchi xorijiy universitetlar boy ijobiy tajribasidan samarali foydalanildi.

Majmuani takomillashtirish masalalari

Elektron o'quv-uslubiy majmua o'quv yili mobaynida xalqaro va milliy iqtisodiyot tizimidagi o'zgarishlar va tendensiyalar, yangi qabul qilingan qonunlar, farmonlar va qarorlarni, xorijda va respublikada chop etilgan yangi o'quv va ilmiy adabiyotlarni, fan-texnika va texnologiya borasida erishilgan yangi yutuqlarni hisobga olgan holda muntazam takomillashtirilib boriladi.

“Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi”fani o'z ichiga quyidagi vazifalarni oladi:

- **birinchidan,** sanoat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar o'rtasida sog'lom raqobatni ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish;

- **ikkinchidan,** sanoat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining sifatga bo'lgan holatini tahlil qilish va sifatni boshqarish usullarini bilish;

- **uchinchidan,** sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishida standartlashtirish, sertifikatlashtirish va metrologik faoliyatni tahlil qilish va istiqbolda amalga oshirish;

- **to'rtinchidan,** sifatni boshqarishda xalqaro davlatlar tajribasini o'rganish; ISO xalqaro standartlar haqida tasavvurga ega bo'lish;

- **beshinchidan,** iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish va korxonaning mahsulot sifatiga bo'lgan talabni oshirish hamda sifatni boshqarish borasida qaror qabul qilishni o'rganadi.

O‘QUV DASTURI

KIRISH

Respublikamizda yalpi ichki mahsulot hajmining o'sishi bevosita xalqaro standart talablari asosida sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishga uzviy ravishda bog'liqdir. Bugun bozor iqtisodiyoti yo'lidan borayotgan davlatlarning barchasi ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar aynan ularni doimiy sifatini boshqarish va xalqaro standartlashtirishga bo'lgan e'tibor oshayotganligidan dalolat beradi. Real sektor korxonalarida sanoat mahsuloti umumiy o'sishining qariyb 70 foizini yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan tayyor mahsulot ishlab chiqarishga yo'naltirilgan sohalar tashkil etadi.

Mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda bevosita respublikamizda faoliyat yuritayotgan real sektor korxonalarining hissasi oshib borayotgan hozirgi paytda ishlab chiqarish-xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanuvchi har bir korxona, firma yoki tadbirkor raqobat sharoitlarida xo'jalik yuritish tizimida sifatli mahsulot ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni amalga oshirishda o'ziga xos munosib o'rin egallashga intiladi.

"Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" fani islohotlarni chuqurlashtirish sharoitida sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarini nazariy va amaliy masalalarini o'rganish va uni mo'tadil rivojlantirishning yechimlarini topishda hamda bakalavriat ta'limi "sanoat" yo'nalishida mutaxassislarini shakllanishida katta ahamiyatga ega.

Ushbu fanning yutuq va xulosalaridan mamlakat real sektor korxonalarida sifatni oshirish va xalqaro standartlarni joriy etish va unga o'tish, sifatni boshqarish orqali korxona faoliyatini rivojlantirishning belgilangan dasturlarini ishlab chiqishda keng foydalaniladi.

Fanning maqsadi va vazifalari

Fanni o'rganishdan asosiy maqsad - iqtisodiyot sohasida bakalavrlarga mamlakat iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida xalq xo'jaligining yetakchi tarmog'i bo'lgan ishlab chiqarishi korxonalarida mahsulot sifatini oshirish bo'yicha yo'nalish ixtisosligiga mos bilim, ko'nikma va malaka shakllantirishdir.

Fanning vazifalari – real sektor korxonalarida sifatli mahsulot ishlab chiqarishini tashkil etish va uni samarali boshqarishni; davlatning iqtisodiy siyosatini jumladan sifat siyosatini chuqur anglatishni; iqtisodiy qonunlar, sanoat soxasida fundamental qoidalar va hodisalarning sanoat sohasida amal qilish xususiyatlarini holatlarni tahlil qilish va qarorlar qabul qilishni o'rgatishdan iboratdir.

Fan bo'yicha talabalarning bilimiga, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar

"Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba:

- real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi bo'yicha qonunlar va qonuniyatlarni bilishi;
- ishlab chiqaruvchi kuchlar, ishlab chiqarish munosabatlari rivojini ta'minlash borasida sifatning roli va o'rnini ko'rsatib berish **haqida tasavvurga ega bo'lishi**;
- ushbu kursga taalluqli barcha mavzularning mohiyatini,
- real sektorda ishlab chiqarish korxonalarining mahsulot sifati bilan bog'liq bo'lgan iqtisodiy kategoriyalar, voqealar, dalil va raqamlarning hozirgi ahvolini hamda bashoratini tasvirlash va tushuntirish,
- O'zbekiston Respublikasining sanoatida sifatni boshqarish mohiyatini **bilishi va ulardan foydalana olishi**;

- mahsulot sifatini oshirishdan ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlikni baholash usulini egallash,

- real sektorda korxona va uning alohida bo'g'inlarida har turli iqtisodiy – uslubiy hisob-kitoblarni amalga oshirishni o'rgatish,

- real sektorda sifat muammolari bo'yicha asosiy iqtisodiy talablarni shakllantira olish ***ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak;***

- fan texnika taraqqiyotining yutuqlarini o'rganish orqali mahsulot raqobatbardoshligini ta'minlash,

- sifatni sertifikatlashtirish, standartlashtirish va metrologiya tizimini o'rgatish,

- iste'molchilar huquqlarini himoya qilish asoslarini egallash,

- mahsulot sifatini boshqarishda chet-el tajribasini qo'llash xususiyatlari to'g'risida aniq ***malakalarga ega bo'lishi kerak.***

Fanning o'quv rejasidagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketligi

“Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” fani tanlov fani hisoblanib, VII-semestrda o'qitiladi.

Bu dasturni amalda bajarish uchun talabalar “Iqtisodiyot nazariyasi”, “Mikroiqtisodiyot”, “Statistika”, “Makroiqtisodiyot”, “Sanoat tarmoqlari texnologiyasi”, “Korxona iqtisodiyoti”, “Biznes rejalashtirish” fanlaridan yetarlicha ma'lumotga ega bo'lishlari lozim.

“Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” fani “Industrial iqtisodiyot”, “Innovation iqtisodiyot” va boshqa fanlarni o'rganishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Fanning ishlab chiqarishdagi o'rni

Ushbu fan ishlab chiqarish sohasi bilan chambarchast bog'liqdir. “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” fani har bir real sektor korxonasining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi, bozor iqtisodiyoti sharoitidan kelib chiqib sifatli mahsulot ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning samarali usullarini joriy etish, iqtisodiy tanlov qoidasini va ishlab chiqarish omillari asosida uning natijalarini asoslash, turli mukchilik shaklida sifatli va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni boshqarish, biznes va tadbirkorlik tamoyillarini o'rganish va ularga amal qilish qoidalarini belgilab berishni, sanoat korxonalarini barqaror rivojlanishi ta'minlashga xizmat qiladi.

Iqtisodiyotni diversifikatsiyalash sharoitida real sektorda sifatli mahsulot ishlab chiqarish tizimini yanada rivojlantirish va buning natijasida sanoatda ishlab chiqarishni samarali tashkil etish kunning muhim vazifalariga aylanib bormoqda.

Fanni o'qitishdagi zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar

Talabalarning “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informasion-pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish muhim ahamiyatga ega. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, tarqatma materiallar, elektron materiallar, virtual stendlar va maketlardan foydalaniladi. Ma'ruza, amaliy va laboratoriya darslarida mos ravishdagi ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalaridan hamda o'quv-uslubiy majmualardan foydalaniladi.

ASOSIY QISM

Fan bo'yicha ma'ruza mavzulari va ularning mazmuni

1-mavzu. "Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" fanining predmeti va vazifalari

"Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" - fani o'quv kursi sifatida. Real sektorda sifatning ta'rifi va tavsifi. "Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" kursining predmeti. "Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" fanining o'rganish uslubiyati va usullari. Kursning tuzilishi va uning iqtisodiy fanlar tizimida tutgan o'rni hamda boshqa o'quv fanlari bilan bog'liqligi. "Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" kursining bozor iqtisodiyoti sharoitiga va islohotlar talabiga xos vazifalari. O'zbekiston sanoatida sifatni boshqarish va uning yetakchi tarmoqlarini rivojlantirish to'g'risidagi qonunlar, farmonlar va nizomlar.

2-mavzu. Real sektorda mahsulot sifatini boshqarishda milliy va chet el tajribasi

Mahsulot sifatini boshqarish tushunchasi va mohiyati. Mahsulotni yaratish, tayyorlash va undan foydalanish bosqichlarida sifatni boshqarish tizimi elementlarining tasnifi. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi korxonalarida sifatni boshqarishga tizimli yondashuv. Umumjaxon sifatni boshqarish tushunchasi va uning mazmuni. Sifatni boshqarishning AQSH tajribasi. Sifatni boshqarishning Yevropa tajribasi. Sifatni boshqarishning Yaponiya tajribasi. O'zbekiston real sektor korxonalarida sifatni boshqarish xizmati, ularning funksiyalari va vazifalari.

3-mavzu. O'zbekiston real sektor korxonalarida mahsulot sifatini ta'minlashda standartlashtirishning tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy asoslari

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida standartlashtirish – yuqori sifatli mahsulot tayyorlashning tashkiliy-texnikaviy asosi. Standartlashtirishning maqsadlari va vazifalari. Standartlar turlari va ularning tavsifi. Standartlashtirish tamoyillari tasnifi. Standartlashtirish bo'yicha normativ hujjatlar va ularga quyiladigan talablar. Mahsulot sifati bo'yicha davlat nazorati idoralari va ularning vazifasi. O'zbekiston Respublikasi «Standartlashtirish to'g'risida»gi qonuni va uning sifatni ta'minlash tizimini tartibga solishdagi roli. Standartlashtirish ishlarini moliyalashtirish. Standartlashtirishning xorij tajribasi. Standartlashtirish bo'yicha Nemis milliy tashkilotining faoliyat tamoyillari. AQSH da standartlashtirishni rivojlantirish tajribasi. Standartlashtirish bo'yicha Fransiya assosiasiasining standartlarni ishlab chiqish va amalga kiritish tajribasi.

4-mavzu. ISO-xalqaro standartlarning real sektor mahsulotlarini standartlashtirishdagi o'rni

Xalqaro standartlarni shakllanishi, rivojlanishi va amal qilishi. ISO idoralari ishining mazmuni. Standartlash bo'yicha xalqaro tashkilotlarning maqsadi va vazifalari. Xalqaro standartlarning xalqaro savdo va xamkorlikka ta'siri. ISO 9001 sifat tizimini qo'llashning xususiyatlari. ISO 9002 sifat tizimi bo'yicha ishlarning mazmuni. ISO 9003 sifat tizimini qo'llash yo'nalishlari. ISO-9001, 9002, 9003 sifat tizimidan foydalanishning xususiyatlari va farq qiluvchi tomonlari. Standartlash bo'yicha mintaqaviy tashkilotlar faoliyatining xususiyatlari (ISO, MEK, SEN, SENELEK va boshqalar).

5-mavzu. Sanoat mahsulotlari sifatini ta'minlashda metrologiyaning o'rni va uning tashkiliy-huquqiy asoslari

Metrologiya sohasidagi asosiy tushunchalar. Mahsulot sifatini ta'minlashning metrologik asoslari. Fizik o'lchov birliklaridan foydalanishning mohiyati va turlari. O'zbekiston Respublikasi metrologiya xizmati tuzilmasi. Metrologik nazorat va tekshiruv ob'ektlari. Sifatni o'lchash vositalari va usullari. O'lchov vositalarini tayyorlash, tekshirish, ta'mirlash, sotish va ijaraga berish bo'yicha yuridit va jismoniy shaxslar faoliyatini lisenziyalash. Real sektor mahsuloti sifatini ta'minlashda texnik nazorat bo'limlarining roli. Metrologiya bo'yicha xalqaro tashkilotlar, ularning vazifalari va funksiyalari.

6-mavzu. Real sektorda mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari

Mahsulotni sertifikatlash sohasidagi asosiy tushunchalar. Sertifikatlashtirishning maqsadi va vazifalari. O'zbekistonda sertifikatlashtirishning huquqiy asoslari. Sertifikatlash bo'yicha davlat idoralari va ularning vazifalari. Sertifikatlash ob'ekti va sub'ekti. Tovarni sertifikatlashni amalga oshirish tartibi. Majburiy va ko'ngilli sertifikatlash va uni amalga oshirish shartlari. Sertifikatlashtirish bo'yicha ishlarni lisenziyalash. Sertifikatlash natijalari: sertifikat va muvofiqlik belgisi. Import va eksport mahsulotlarini sertifikatlashning xususiyatlari. Sertifikatlashni amalga oshirish bo'yicha ISO xalqaro tashkilotining tavsifalari. Horijiy mamlakatlarda sertifikatlash tajribasi (Germaniya, Fransiya i Yaponiya).

7-mavzu. Real sektorda sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashni tashkil etish

Sifatni boshqarishning zamonaviy konsepsiyasi. Sifat tizimini sertifikatlashning mazmuni. Mahsulotni sertifikatlashning axborot ta'minoti. Sifat tizimini sertifikatlashni amalga oshirishda normativ bazaning roli. Mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonada ishlab chiqarishning holati va ishlab chiqarish jarayonining tahlili. Real sektorda korxona raqobatbardoshligini oshirishda sifat tizimini sertifikatlashning roli. Sertifikatlash ishlarining qiymati va ularni to'lash tartibi. Laboratoriyalarda mahsulot namunalarini sertifikatlash sinovlarini olib borish. Sifat tizimini sertifikatlashning xalqaro tajribasi.

8-mavzu. Real sektorda mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligi

Mahsulot sifati iqtisodiy kategoriya sifatida va uning iqtisodiyotdagi ahamiyati. Mahsulot sifatining turli jihatlarining mohiyati. Mahsulot sifati ko'rsatkichlari tizimi. Sanoat mahsulotlari sifatini o'lchash usullari. Mahsulot sifati va raqobatbardoshligini belgilovchi omillar. Mahsulot sifatini oshirish iqtisodiy samaradorligini aniqlashning asosiy uslubiy tamoyillari. Sifatni yaxshilashning samaradorligini aniqlashda mahsulot sifatiga qilinadigan xarajatlarni rejalashtirish va hisobga olish. Real sektorda korxona faoliyati natijalariga sifatning ta'siri.

9-mavzu. Real sektorda mahsulot sifati orqali raqobatbardoshlikni oshirishda EAN Shtrix kodlarni joriy etish

O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarga shtrixli kodlashni joriy etish. "YeAN International" tovarlarni raqamlash bo'yicha Xalqaro Uyushma faoliyati. O'zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi tomonidan xalqaro talablarga muvofiq, tovarlarni YeAN shtrixli kodlari bilan tamg'alash jarayoni. O'zbekiston

Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarni shtrixli kodlash tizimini joriy etish bo'yicha yagona siyosatni amalga oshirish. Shtrix kodlarni yaratilishi va uni xalqaro savdoga ta'siri.

10-mavzu. Iste'molchilar huquqlarining davlat tomonidan himoyalaniishi

O'zbekiston Respublikasining «Iste'molchilar huquqini himoya qilish to'g'risida» gi Qonuni va uning mazmuni. Mahsulot ishlab chiqarish, sotish va havfsizligini ta'minlash sohasidagi asosiy tushunchalarning mohiyati. Iste'molchilar huquqlari va ishlab chiqaruvchilar hamda tovar to'g'risidagi axborotning mazmuni. Iste'molchi tomonidan talablarni qo'yish shartlari. Mahsulot havfsizligiga bo'lgan iste'molchilar huquqlari. Iste'molchi tomonidan ko'rilgan zararni qondirish bo'yicha talabloarni qo'yish shartlari. Mahsulot (ish va xizmatlar) ishlab chiqaruvchilar va sotuvchilarning majburiyatlari. Iste'molchilar huquqini himoya qilishni davlat tomonidan ta'minlash. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilishda jamoat tashkilotlarining roli.

11-mavzu. Real sektorda mahsulotlari ishlab chiqarishida umumiy o'lchov tizimini ta'minlash asosida sifatni oshirish

O'lchov sifati tushunchasi va uning mohiyati. O'lchov holati xususiyatlarining tavsifi. Yagona o'lchovni ta'minlash tiziminng tashkil etuvchilari: davlat etalon, ishchi etalon. Davlat va ikkilamchi etalonlarni qo'llash shartlari. O'lchov vositalarini tanlash tamoyillari. Mahsulot sifatini o'lchash usullari. Korxonada metrologiya xizmati, uning vazifalari va funksiyalari. Metrologik ta'minot ko'rsatkichlari. Xalqaro o'lchov birligi tizimi (SI) va uning mazmuni.

Amaliy mashg'ulotlarning taxminiy mavzulari

1. "Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" fanining predmeti va vazifalari.
2. Real sektorda mahsulot sifatini boshqarishda milliy va chet el tajribasi.
3. O'zbekiston real sektor korxoanalarida mahsulot sifatini ta'minlashda standartlashtirishning tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy asoslari.
4. ISO-xalqaro standartlarning real sektor mahsulotlarini standartlashtirishdagi o'rni.
5. Real sektor mahsulotlari sifatini ta'minlashda metrologiyaning o'rni va uning tashkiliy-huquqiy asoslari.
6. Real sektorda mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari.
7. Real sektorda sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashni tashkil etish.
8. Real sektorda mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligi.
9. Real sektorda mahsulot sifati orqali raqobatbardoshlikni oshirishda EAN Shtrix kodlarni joriy etish.
10. Iste'molchilar huquqlarining davlat tomonidan himoyalaniishi.
11. Real sektor mahsulotlari ishlab chiqarishida umumiy o'lchov tizimini ta'minlash asosida sifatni oshirish.

Laboratoriya ishlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar

Fan bo'yicha laboratoriya ishlari namunaviy o'quv rejada ko'zda tutilmagan.

Kurs ishini tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

Fan bo'yicha kurs ishi namunaviy o'quv rejada rejalashtirilmagan.

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

Talaba mustaqil ishining asosiy maqsadi - o'qituvchining rahbarligi va nazoratida muayyan o'quv ishlarini mustaqil ravishda bajarish uchun bilim vako'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish. Talaba mustaqil ishini tashkil etishda quyidagi shakllardan foydalaniladi:

- ayrim nazariy mavzularni o'quv adabiyotlari yordamida mustaqil o'zlashtirish;
- berilgan mavzular bo'yicha axborot (referat, taqdimot) tayyorlash;
- nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fanlar bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- talabalarning o'quv-ilmiy tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fanlar bo'limlari va mavzularini chuqur o'rganish;
- keys-stadilar va o'quv loyihalarini mustaqil bajara olish;
- faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlarini o'zlashtirish;
- ilmiy maqola, tezislari, turli ilmiy anjumanlarga ma'ruza tayyorlash va h.k.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar, masalalar to'plami ishlab chiqiladi. Unda talabalarga asosiy ma'ruza mavzulari bo'yicha amaliy topshiriq, keyslar yechish uslubi va mustaqil yechish uchun vazifalar keltiriladi.

Tavsiya etilayotgan mustaqil ishlarning mavzulari

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasini o'rganish.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" dasturi asosida real sektor korxonalarida mahsulot raqobatbardoshligini oshirishning marketing tahlili.
3. Mahsulotlarni sertifikatlash qoidalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida qarorini o'rganish.
4. Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risidagi Qonunini o'rganish va uning ahamiyatini yoritish.
5. "Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" fanining predmeti va vazifalari.
6. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida real sektorda mahsulot sifati va uni ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri.
7. Islohotlarni chuqurlashtirish sharoitida real sektorda mahsulot sifatini boshqarishda milliy va chet el tajribalaridan foydalanish.
8. Real sektor korxonalarida sifat siyosati va sifatni boshqarish tizimini rejalashtirish.
9. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida standartlashning tashkiliy-huquqiy asoslari.
10. Iqtisodiyotni diversifikatsiyalash sharoitida real sektorda mahsulotlarni xalqaro standartlashtirish talablari.

11. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida metrologiyaning tashkiliy-huquqiy asoslari.
12. Real sektorda mahsulotni sertifikatlashning tashkiliy-huquqiy asoslari.
13. Real sektorda mahsulot sifati orqali raqobatbardoshlikni oshirishda EAN Shtrix kodlarni joriy etish.
14. Real sektorda sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashni tashkil etish yo'llari.
15. Iste'molchilar huquqlarining davlat tomonidan himoyalaniish vositalari.
16. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida umumiy o'lchov tizimini ta'minlash yo'llari.

Dasturning axborot-uslubiy ta'minoti

Mazkur fanni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan:

-ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentasion va elektron-didaktik texnologiyalaridan;

-amaliy mashg'ulotlarda aqliy hujum, guruhlarda ishlash, klaster, insert, keys stadi, loyiha ishi va boshqa pedagogik texnologiyalardan foydalanish nazarda tutiladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition. Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
2. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007 The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank 1818 H Street, NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.
3. Basovskiy L.Ye., Protasyev B.B. Upravleniye kachestvom. Uchebnik. – M.: INFRA-M, 2010. – 212 str.
4. CMS Certification Handbook. Coordinate Metrology Society. 2537 Elk Hollow Lane Weatherford, TX 76085.
5. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K°», 2010. – 336 str.
6. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent : O'zbekiston, 2016. - 56 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017. – 48 b

4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: : “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b
5. Mirziyoyev Sh.M. 2017 yil 19 sentyabr Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi.// Xalq so‘zi, 2017 yil 20 sentyabr.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so‘zi, 2017 yil 23 dekabr.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasini keng jamoatchilik o‘rtasida targ‘ib etishga bag‘ishlangan ilmiy-ommabop qo‘llanma./Nashr uchun mas‘ul R.S. Qosimov. – T: “Ma’naviyat”, 2018. - 320 bet.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son.
9. Mahsulotlarni sertifikatlash qoidalariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida. 2017 yil 23 noyabr. 571-sonli qaror.
10. Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to‘g‘risidagi Qonun. 05.07.2018 y.
11. Go‘sh t va go‘sh t mahsulotlarining xavfsizligi to‘g‘risidagi umumiy texnik reglament. VMning 2018 yil 22 yanvardagi [36-son](#) Qarori.
12. O‘zbekiston Respublikasining “Texnik jihatdan tartibga solish to‘g‘risida”gi qonuni. 2018 y.
13. Basovskiy L.Ye, Protasyev V.B. Upravleniye kachestvom. Uchebnik. – M.: «Infra-M», 2010. – 211 str.
14. O‘zbekiston Respublikasining 2014-2017 yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari. WWW/ stat.uz.

Internet saytlari

15. www.mineconomy.uz (O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi)
16. www.mehnat.uz (O‘zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi)
17. www.mf.uz (O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi)
18. www.stat.uz (O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi)
19. www.ima.uz (O‘zbekiston Respublikasi Intellektual mulk agentligi)
20. www.academy.uz (Fanlar akademiyasi)
21. <http://www.semi.rssi.ru> - Rossiya Federatsiyasi Markaziy-iqtisodiy matematika instituti sayti.
22. <http://www.nber.com> - AQSH iqtisodiy tadqiqotlar milliy byurosi sayti.
23. <http://www.wybofscience.com>- Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi.
24. <http://www.scopus.com> - Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi.
25. <http://www.elibrary.ru> - Rossiya ilmiy maqolalar indeksi.
26. www.info.smsiti.uz - O‘zbekiston Respublikasi Standartlashtirish, sertifikatlashtirish va metrologiya agentligi rasmiy sayti.

O‘QUV KURSINING SILLABUSI

O'QUV KURSINING SILLABUSI

(2023/2024 o'quv yili)

O'quv kursining to'liq nomi:	“Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi”		
Kursning qisqacha nomi:	RSMSR	Kod: RSMSR	
Kafedra:	Sanoat iqtisodiyoti		
O'qituvchi haqida ma'lumot:			
Semestr va o'quv kursining davomiyligi	7-semestr, 19 hafta		
O'quv soatlari xajmi:	jami:	190	
	shuningdek:		
	ma'ruza	54	
	seminar	54	
	amaliy		
	mustaqil ta'lim	82	
Yo'nalish nomi va shifri			
O'quv kursining statusi	Asosiy o'quv kursi		
Dastlabki tayyorgarlik:	Kurs “Innovasion iqtisodiyot”, “Biznes rejalashtirish”, “Industrial iqtisodiyot” fanlaridan o'zlashtirilgan bilimlarga asoslanadi.		
Kursning predmeti va mazmuni: Kursning predmeti real sektor korxonalari faoliyatida raqobatbardoshlikni oshirish va mahsulot sifatini oshirishning xususiyatlarini o'rganishdan iborat. Kurs real sektor tarmoqlari ishlab chiqarishida sifatni tashkil etish va unda sifatni joriy qilish va sifat boshqaruvidagi faoliyati haqidagi tasavvurlarni shakllantirish maqsadida strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirishning nazariy va amaliy tomonlarini o'rganishga yo'naltirilgan.			
Kursni o'qitishning maqsadi va vazifalari: Kursni o'qitishning maqsadi talabalarda mamlakat iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida xalq xo'jaligining yetakchi tarmog'i bo'lgan ishlab chiqarishi korxonalarida mahsulot sifatini oshirish uchun kerakli nazariy va amaliy bilimlar profiliga mos bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat. Kursning asosiy vazifasi quyidagilar: Real sektor korxonalari ishlab chiqarishida sifatni boshqarish jarayonlarini o'rganish; Real sektor korxonalarida ishlab chiqararilayotgan mahsulotlar sifatini baholash va sifatini ta'minlash, sifat nazoratini oshirish borasida ishlarni tashkil etish; Real sektor korxonalarida sifatli mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlashda standartlash va sertifikatlash masalalarini keng joriy etish yo'llari va usullarini bilish; Real sektor korxonalarida sifatli mahsulot ishlab chiqarishda metrologik o'lchamlarni to'g'ri amalga oshirish ishlarini tashkil etish; Real sektor korxonalarida sifatli mahsulot ishlab chiqarish holatlarni tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishni o'rganadi. “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba: “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” bo'yicha qonunlar va qonuniyatlarni bilishi hamda qo'llay olishni chuqur o'rganish va talabalarga mahsulot sifatini o'zgartirish, hamda shu asosida ishlab chiqaruvchi kuchlar, ishlab chiqarish munosabatlari rivojini ta'minlash borasida sifatning roli va o'rnini ko'rsatib berish, ushbu kursga taalluqli barcha mavzularning mohiyati, ahamiyati, mazmuni va boshqa jihatlarini ochib berish, O'zbekiston Respublikasining			

sanoatida sifatni boshqarish mohiyatini ***bilishi kerak***;

Ishlab chiqarish korxonalarining mahsulot sifati bilan bog'liq bo'lgan iqtisodiy kategoriyalar, voqealar, dalil va raqamlarning hozirgi ahvolini hamda bashoratini tasvirlash va tushuntirish, mahsulot sifatini oshirishdan ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlikni baholash usulini egallash, korxona va uning alohida bo'g'inlarida har turli iqtisodiy – uslubiy hisob-kitoblarni amalga oshirishni o'rgatish, sanoatda sifat muammolari bo'yicha asosiy iqtisodiy talablarni shakllantira olish ***ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak***.

№	Mavzular	Ma'ruza	Amaliy (seminar)	Mustaqil ish
1.	“Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” fanining predmeti va vazifalari	6	6	6
2.	Real sektorda mahsulot sifatini boshqarishda milliy va chet el tajribasi	6	6	6
3.	O'zbekiston real sektor korxonalarida mahsulot sifatini ta'minlashda standartlashtirishning tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy asoslari	6	6	6
4.	ISO-xalqaro standartlarning real sektor mahsulotlarini standartlashtirishdagi o'rni	8	8	8
5.	Real sektor mahsulotlari sifatini ta'minlashda metrologiyaning o'rni va uning tashkiliy-huquqiy asoslari	4	4	8
6.	Real sektorda mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari	4	4	8
7.	Real sektorda sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashni tashkil etish	4	4	8
8.	Real sektorda mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligi	4	4	8
9.	Real sektorda mahsulot sifati orqali raqobatbardoshlikni oshirishda EAN Shtrix kodlarni joriy etish	4	4	8
10.	Iste'molchilar huquqlarining davlat tomonidan himoyalaniishi	6	6	8
11.	Real sektorda mahsulotlari ishlab chiqarishida umumiy o'lchov tizimini ta'minlash asosida sifatni oshirish	4	4	8
Jami		54	54	82

1-mavzu. “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” fanining predmeti va vazifalari. “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” - fani o'quv kursi sifatida. Real sektorda sifatning ta'rifi va tavsifi. “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” kursining predmeti. “ “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” fanining o'rganish uslubiyati va usullari. Kursning tuzilishi va uning iqtisodiy fanlar tizimida tutgan o'rni hamda boshqa o'quv fanlari bilan bog'liqligi. “Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi” kursining bozor iqtisodiyoti sharoitiga va islohotlar talabiga xos vazifalari. O'zbekiston sanoatida sifatni boshqarish va uning yetakchi tarmoqlarini rivojlantirish to'g'risidagi qonunlar, farmonlar va nizomlar.

“Faol tadbirkorlik, innovasion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili” Davlat dasturining va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyevov rahbarligida bo'lib o'tgan yig'ilishida 2017 yilda amalga oshirilgan asosiy ishlar yakuni va O'zbekiston Respublikasining 2018 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng ustivor yo'nalishlariga bag'ishlangan Oliy

Majlisga Murojaatnomasining asosiy mazmun va mohiyati.

2-mavzu. Real sektorda mahsulot sifatini boshqarishda milliy va chet el tajribasi.

Mahsulot sifatini boshqarish tushunchasi va mohiyati. Mahsulotni yaratish, tayyorlash va undan foydalanish bosqichlarida sifatni boshqarish tizimi elementlarining tasnifi. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi korxonalarida sifatni boshqarishga tizimli yondashuv. Umumjaxon sifatni boshqarish tushunchasi va uning mazmuni. Sifatni boshqarishning AQSH tajribasi. Sifatni boshqarishning Yevropa tajribasi. Sifatni boshqarishning Yaponiya tajribasi. O'zbekiston real sektor korxonalarida sifatni boshqarish xizmati, ularning funksiyalari va vazifalari.

3-mavzu. O'zbekiston real sektor korxonalarida mahsulot sifatini ta'minlashda standartlashtirishning tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy asoslari. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida standartlashtirish – yuqori sifatli mahsulot tayyorlashning tashkiliy-texnikaviy asosi. Standartlashtirishning maqsadlari va vazifalari. Standartlar turlari va ularning tavsifi. Standartlashtirish tamoyillari tasnifi. Standartlashtirish bo'yicha normativ xujjatlar va ularga quyiladigan talablar. Mahsulot sifati bo'yicha davlat nazorati idoralari va ularning vazifasi. O'zbekiston Respublikasi «Standartlashtirish to'g'risida»gi qonuni va uning sifatni ta'minlash tizimini tartibga solishdagi roli. Standartlashtirish ishlarini moliyalashtirish. Standartlashtirishning xorij tajribasi. Standartlashtirish bo'yicha Nemis milliy tashkilotining faoliyat tamoyillari. AQSH da standartlashtirishni rivojlantirish tajribasi. Standartlashtirish bo'yicha Fransiya assosiasiasining standartlarni ishlab chiqish va amalga kiritish tajribasi.

4-mavzu. ISO-xalqaro standartlarning real sektor mahsulotlarini standartlashtirishdagi o'rni. Xalqaro standartlarni shakllanishi, rivojlanishi va amal qilishi. ISO idoralari ishining mazmuni. Standartlash bo'yicha xalqaro tashkilotlarning maqsadi va vazifalari. Xalqaro standartlarning xalqaro savdo va xamkorlikka ta'siri. ISO 9001 sifat tizimini qo'llashning xususiyatlari. ISO 9002 sifat tizimi bo'yicha ishlarning mazmuni. ISO 9003 sifat tizimini qo'llash yo'nalishlari. ISO-9001, 9002, 9003 sifat tizimidan foydalanishning xususiyatlari va farq qiluvchi tomonlari. Standartlash bo'yicha mintaqaviy tashkilotlar faoliyatining xususiyatlari (ISO, MEK, SEN, SENELEK va boshqalar).

5-mavzu. Real sektor mahsulotlari sifatini ta'minlashda metrologiyaning o'rni va uning tashkiliy-huquqiy asoslari. Metrologiya sohasidagi asosiy tushunchalar. Mahsulot sifatini ta'minlashning metrologik asoslari. Fizik o'lchov birliklaridan foydalanishning mohiyati va turlari. O'zbekiston Respublikasi metrologiya xizmati tuzilmasi. Metrologik nazorat va tekshiruv ob'ektlari. Sifatni o'lchash vositalari va usullari. O'lchov vositalarini tayyorlash, tekshirish, ta'mirlash, sotish va ijaraga berish bo'yicha yuridit va jismoniy shaxslar faoliyatini lisenziyalash. Real sektor mahsuloti sifatini ta'minlashda texnik nazorat bo'limlarining roli. Metrologiya bo'yicha xalqaro tashkilotlar, ularning vazifalari va funksiyalari.

6-mavzu. Real sektorda mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari. Mahsulotni sertifikatlash sohasidagi asosiy tushunchalar. Sertifikatlashtirishning maqsadi va vazifalari. O'zbekistonda sertifikatlashtirishning huquqiy asoslari. Sertifikatlash bo'yicha davlat idoralari va ularning vazifalari. Sertifikatlash ob'ekti va sub'ekti. Tovarni sertifikatlashni amalga oshirish tartibi. Majburiy va ko'ngilli sertifikatlash va uni amalga oshirish shartlari. Sertifikatlashtirish bo'yicha ishlarni lisenziyalash. Sertifikatlash natijalari: sertifikat va muvofiqlik belgisi. Import va eksport mahsulotlarini sertifikatlashning xususiyatlari. Sertifikatlashni amalga oshirish bo'yicha ISO xalqaro tashkilotining tavsiyalari. Horijiy mamlakatlarda sertifikatlash tajribasi (Germaniya, Fransiya i Yaponiya).

7-mavzu. Real sektorda sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashni tashkil etish. Sifatni boshqarishning zamonaviy konsepsiyasi. Sifat tizimini sertifikatlashning mazmuni. Mahsulotni sertifikatlashning axborot ta'minoti. Sifat tizimini sertifikatlashni amalga oshirishda normativ bazaning roli. Mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonada ishlab chiqarishning holati va ishlab chiqarish jarayonining tahlili. Real sektorda korxona raqobatbardoshligini oshirishda sifat tizimini sertifikatlashning roli. Sertifikatlash ishlarining qiymati va ularni to'lash tartibi. Laboratoriyalarda mahsulot namunalarini sertifikatlash sinovlarini olib borish. Sifat tizimini

sertifikatlashning xalqaro tajribasi.

8-mavzu. Real sektorda mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligi. Mahsulot sifati iqtisodiy kategoriya sifatida va uning iqtisodiyotdagi ahamiyati. Mahsulot sifatining turli jihatlarining mohiyati. Mahsulot sifati ko'rsatkichlari tizimi. Sanoat mahsulotlari sifatini o'lchash usullari. Mahsulot sifati va raqobatbardoshligini belgilovchi omillar. Mahsulot sifatini oshirish iqtisodiy samaradorligini aniqlashning asosiy uslubiy tamoyillari. Sifatni yaxshilashning samaradorligini aniqlashda mahsulot sifatiga qilinadigan xarajatlarni rejalashtirish va hisobga olish. Real sektorda korxona faoliyati natijalariga sifatning ta'siri.

9-mavzu. Real sektorda mahsulot sifati orqali raqobatbardoshlikni oshirishda EAN Shtrix kodlarni joriy etish. O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarga shtrixli kodlashni joriy etish. "YeAN International" tovarlarni raqamlash bo'yicha Xalqaro Uyushma faoliyati. O'zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi tomonidan xalqaro talablarga muvofiq, tovarlarni YeAN shtrixli kodlari bilan tamg'alash jarayoni. O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarni shtrixli kodlash tizimini joriy etish bo'yicha yagona siyosatni amalga oshirish. Shtrix kodlarni yaratilishi va uni xalqaro savdoga ta'siri.

10-mavzu. Iste'molchilar huquqlarining davlat tomonidan himoyalanihi. O'zbekiston Respublikasining «Iste'molchilar huquqini himoya qilish to'g'risida» gi Qonuni va uning mazmuni. Mahsulot ishlab chiqarish, sotish va havfsizligini ta'minlash sohasidagi asosiy tushunchalarning mohiyati. Iste'molchilar huquqlari va ishlab chiqaruvchilar hamda tovar to'g'risidagi axborotning mazmuni. Iste'molchi tomonidan talablarni qo'yish shartlari. Mahsulot havfsizligiga bo'lgan iste'molchilar huquqlari. Iste'molchi tomonidan ko'rilgan zararni qondirish bo'yicha talablarini qo'yish shartlari. Mahsulot (ish va xizmatlar) ishlab chiqaruvchilar va sotuvchilarning majburiyatlari. Iste'molchilar huquqini himoya qilishni davlat tomonidan ta'minlash. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilishda jamoat tashkilotlarining roli.

11-mavzu. Real sektorda mahsulotlari ishlab chiqarishida umumiy o'lchov tizimini ta'minlash asosida sifatni oshirish O'lchov sifati tushunchasi va uning mohiyati. O'lchov holati xususiyatlarining tavsifi. Yagona o'lchovni ta'minlash tizimining tashkil etuvchilari: davlat etaloni, ishchi etalon. Davlat va ikkilamchi etalonlarni qo'llash shartlari. O'lchov vositalarini tanlash tamoyillari. Mahsulot sifatini o'lchash usullari. Korxonada metrologiya xizmati, uning vazifalari va funksiyalari. Metrologik ta'minot ko'rsatkichlari. Xalqaro o'lchov birligi tizimi (SI) va uning mazmuni.

Ta'lim berish va o'qitish uslubi:	Ma'ruza, amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ishlar (dumaloq stol, keys stadi, master-klasslar)		
Mustaqil ishlar:	O'quv loyihalar, guruhli taqdimot, referatlar, keyslar, dokladlar, krossvordlar, poster, prospekt, esse va x.z		
Maslahatlar va topshiriqlarni topshirish vaqti	Chorshanba Shanba	14.30-15.30 11.00-13.00	Aud. 1/421 Aud. 1/421
Bilimlarni baholash usullari, mezonlari, va tartibi:			
Baholash usullari	Ekspress testlar, yozma ishlar, og'zaki so'rov, prezentatsiyalar va h.z.		
Baholash mezonlari	86-100ball «a'lo» 71-85 ball «yaxshi» 55-70 ball«qoniqarli» 0-54 ball«qoniqarsiz»		
	Reyting baholash turlari	Maks. ball	O'tqazish vaqti
	Joriy nazorat:	30	
	Mustaqil ta'lim topshiriq-larining o'z vaqtida va sifatli bajarilishi	10	

	Amaliy mashg'ulotlarda faolligi, savollarga to'g'ri javob berganligi, amaliy topshiriqlarni bajargan-ligi uchun	20	Semestr davomida
	Joriy nazorat:	30	
	Oraliq nazorat	40	
	Oraliq nazorat (ma'ruzachi o'qituvchisi tomonidan qabul qilinadi). Oraliq nazorat 2 bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich, 20 ball-talaba yakka tartibda topshiriqlar oladi va himoya qiladi. Ikkinchi bosqich, 20 ball-talabalar kichik guruhlarga bo'linadi (har bir guruhda talabalar soni 5-7 tagacha bo'lishi mumkin), har bir guruhga alohida topshiriqlar beriladi va himoya qabul qilinadi. Topshiriqlar 2-3-haftalar oralig'ida talabalarga biriktiriladi. Guruhning faolligi, berilgan topshiriqni nazariy va amaliy jihatdan yoritilishi, xulosalarning mantiqiy bog'liqligi, kreativ mulohazalarning mavjudligi, huquqiy-normativ hujjatlarni bilishi va boshqa talablarga mosligi hisobga olinadi. Guruhdagi har bir talabaga 0-40 oralig'ida bir xil ball qo'yiladi. Himoya kafedra mudiri tomonidan tasdiqlangan grafik asosida dars mashg'ulotlaridan so'ng tashkil etiladi	40	17-hafta
	Yakuniy nazorat	30	20-hafta
	JAMI	100	

Axborot resurs baza:

Asosiy adabiyotlar:	1. Basovskiy L.Ye., Protasyev B.B. Upravleniye kachestvom. Uchebnik. – M.: INFRA-M, 2010. – 212 str. 2. Magomedov Sh.Sh, Beshpalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K°», 2010. – 336 str. 3. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
Qo'shimcha adabiyotlar:	1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston

	Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11. 2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent : O'zbekiston, 2016. - 56 b. 3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2017. – 48 b 4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: : "O'zbekiston", 2017. – 488 b 5. Mirziyoyev Sh.M. 2017 yil 19 sentyabr Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi.// Xalq so'zi, 2017 yil 20 sentyabr. 6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so'zi, 2017 yil 23 dekabr. 7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasini keng jamoatchilik o'rtasida targ'ib etishga bag'ishlangan ilmiy-ommabop qo'llanma./Nashr uchun mas'ul R.S. Qosimov. – T: "Ma'naviyat", 2018. - 320 bet. 8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son. 9. Mahsulotlarni sertifikatlash qoidalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida. 2017 yil 23 noyabr. 571-sonli qaror. 10. Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risidagi Qonun. 05.07.2018 y. 11. Go'sht va go'sht mahsulotlarining xavfsizligi to'g'risidagi umumiy texnik reglament. VMning 2018 yil 22 yanvardagi 36-son Qarori. 12. O'zbekiston Respublikasining "Texnik jihatdan tartibga solish to'g'risida"gi qonuni. 2018 y. 13. Basovskiy L.Ye, Protasyev V.B. Upravleniye kachestvom. Uchebnik. – M.: «Infra-M», 2010. – 211 str. 14. O'zbekiston Respublikasining 2014-2017 yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari. WWW/ stat.uz.
Xorijiy adabiyotlar:	1.David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page. 2.Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007 The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank 1818 H Street, NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894 3.CMS Certification Handbook. Coordinate Metrology Society. 2537 Elk Hollow Lane Weatherford, TX 76085.
Normativ-huquqiy hujjatlar:	1. O'zbekiston Respublikasining "Standartlashtirish to'g'risida" gi Qonuni. 28.12.1993 y. 2. O'zbekiston Respublikasining "Metrologiya to'g'risida" gi Qonuni. 28.12.1993 y. 3. O'zbekiston Respublikasining "Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligi to'g'risida" gi Qonuni. 30.08.1997 y. 4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 11 fevraldagi "2015 -2019 yillarda tayyor mahsulot, butlovchi qismlar va materiallarni

	ishlab chiqarishni mahalliyashtirish Dasturi to'g'risida"gi qarori. www.lex.uz
Ilmiy jurnallar:	ISO Central Secretariat, «O'zstandart» agentligi ilmiy-texnika jurnali. Maxsus son 2017, "Ekonomicheskoye obozreniye", "Iqtisodiyot va ta'lim", "Menejment", "Biznes, vestnik vostoka", "Voprosy ekonomiki".
Davriy nashrlar:	"Xalq so'zi", "Karyera"
Statistik nashrlar:	1. Statisticheskiy yejegodnik regionov Uzbekistana. 2017. –T.: Goskomstat Uzbekistana. 2018. - 130 str. 2. Statisticheskoye obozreniye Uzbekistana. 2015-2017. 3. Uzbekistan v sifrax. 2017. – T.:, Goskomstat Uzbekistana 2018. – 200 str.
Internet resurslar:	1. www.mineconomy.uz (O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi) 2. www.mehnat.uz (O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi) 3. www.mf.uz (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi) 4. www.stat.uz (O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi) 5. www.ima.uz (O'zbekiston Respublikasi Intellektual mulk agentligi) 6. www.academy.uz (Fanlar akademiyasi) 7. http://www.semi.rssi.ru - Rossiya Federatsiyasi Markaziy-iqtisodiy matematika instituti sayti. 8. http://www.nber.com - AQSH iqtisodiy tadqiqotlar milliy byurosi sayti. 9. http://www.wybofscience.com- Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi. 10. http://www.scopus.com - Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi. 11. http://www.elibrary.ru - Rossiya ilmiy maqolalar indeksi. 12. www.info.smsiti.uz - O'zbekiston Respublikasi Standartlashtirish, sertifikatlashtirish va metrologiya agentligi rasmiy sayti.

MA'RUZA MASHG'ULOTLARI REJASI

MA'RUZA MASHG'ULOTLARI REJASI

1-mavzu. «Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi» fanining predmeti va vazifalari(6 soat)

- 1.1. Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi - fani o'quv kursi sifatida.
- 1.2. "Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi" kursining predmeti.
- 1.3. O'zbekiston sanoat korxonalarida sifatni boshqarish tizimi.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: [aqliiy hujum](#), guruhlarda ishlash, blisso'rov.

1-mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Basovskiy L.Ye., Protasyev B.B. Upravleniye kachestvom. Uchebnik. – M.: INFRA-M, 2010. – 212 str.
3. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K^o», 2010. – 336 str.
4. Ogvozdin V.Yu. Upravleniye kachestvom. Osnovy teorii i praktiki: Uchebnoy posobiye. – M.: «Delo i Servis», 2009. – 304 str.
5. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
6. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
7. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

2-mavzu. Real sektorda mahsulot sifatini boshqarishda milliy va chet el tajribasi(6 soat)

- 2.1. Mahsulot sifatini boshqarish tushunchasi va mohiyati.
- 2.2. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi korxonalarida sifatni boshqarishga tizimli yondashuv.
- 2.3. Umumjahon sifatni boshqarish tushunchasi va uning mazmuni.
- 2.4. Sifatni boshqarishning AQSH tajribasi.
- 2.5. Sifatni boshqarishning Yevropa tajribasi.
- 2.6. Sifatni boshqarishning Yaponiya tajribasi.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: [insert texnikasi](#), Nilufar guli, guruhlarda ishlash.

2-mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str..
2. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K^o», 2010. – 336 str.
3. Ogvozdin V.Yu. Upravleniye kachestvom. Osnovy teorii i praktiki: Uchebnoy posobiye. – M.: «Delo i Servis», 2009. – 304 str.
4. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
5. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
6. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

3-mavzu. O‘zbekiston real sektor korxonalarida mahsulot sifatini ta’minlashda standartlashtirishning tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy asoslari (6 soat)

- 3.1. Standartlashtirish–yuqori sifatli mahsulot tayyorlashning tashkiliy-texnikaviy asosi.
- 3.2. Standartlashtirishning maqsadlari va vazifalari.
- 3.3. Standartlashtirish bo‘yicha normativ xujjatlar va ularga quyiladigan talablar.
- 3.4. O‘zbekiston Respublikasi «Standartlashtirish to‘g‘risida»gi qonuni va uning sifatni ta’minlash tizimini tartibga solishdagi roli.

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, [baliq skeleti](#).

3-mavzu bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K^o», 2010. – 336 str.
3. Ogvozdin V.Yu. Upravleniye kachestvom. Osnovy teorii i praktiki: Uchebnoy posobiye. – M.: «Delo i Servis», 2009. – 304 str.
4. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
5. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
6. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

4-mavzu. ISO-xalqaro standartlarning real sektor mahsulotlarini standartlashtirishdagi o‘rni(8 soat)

- 4.1. Xalqaro standartlarni shakllanishi, rivojlanishi va amal qilishi.
- 4.2. ISO-xalqaro standartlash bo‘yicha xalqaro tashkilotlarning maqsadi va vazifalari.
- 4.3. ISO-9001 sifat tizimini qo‘llashning xususiyatlari. Standartlash bo‘yicha mintaqaviy tashkilotlar faoliyatining xususiyatlari (ISO, MEK, SEN, SENELEK va boshqalar).
- 4.4. Standartlashtirish bo‘yicha Nemis milliy tashkilotining faoliyat tamoyillari.
- 4.5. AQSH da standartlashtirishni rivojlantirish tajribasi.
- 4.6. Standartlashtirish bo‘yicha Fransiya assosiasiasining standartlarni ishlab chiqish va amalga kiritish tajribasi.

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skileti, [keys stadi](#).

4-mavzu bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K^o», 2010. – 336 str.
3. Ogvozdin V.Yu. Upravleniye kachestvom. Osnovy teorii i praktiki: Uchebnoy posobiye. – M.: «Delo i Servis», 2009. – 304 str.
4. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
5. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
6. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

5-mavzu. Real sektor mahsulotlari sifatini ta’minlashda metrologiyaning o‘rni va uning tashkiliy-huquqiy asoslari (4 soat)

- 5.1. Metrologiya sohasidagi asosiy tushunchalar.
- 5.2. Mahsulot sifatini ta’minlashning metrologik asoslari.
- 5.3. O‘zbekiston Respublikasi metrologiya xizmati tuzilmasi.
- 5.4. O‘lchov vositalarini tayyorlash, tekshirish, ta’mirlash, sotish va ijaraga berish bo‘yicha yuridik va jismoniy shaxslar faoliyatini lisenziyalash.
- 5.5. Metrologiya bo‘yicha xalqaro tashkilotlar, ularning vazifalari va funksiyalari.

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: [insert texnikasi](#), jamoada ishlash, baliq skeleti, [keys stadi](#).

5-mavzu bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Ogvozdin V.Yu. Upravleniye kachestvom. Osnovy teorii i praktiki: Uchebnoy posobiye. – M.: «Delo i Servis», 2009. – 304 str.
3. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
4. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
5. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

6-mavzu. Real sektorda mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy asoslari (4 soat)

- 6.1.Mahsulotni sertifikatlash sohasidagi asosiy tushunchalar. Sertifikatlashtirishning maqsadi va vazifalari.
- 6.2. O‘zbekistonda sertifikatlashtirishning huquqiy asoslari.
- 6.3. Sertifikatlashtirish bo‘yicha ishlarni lisenziyalash.
- 6.4. Sertifikatlash natijalari: sertifikat va muvofiqlik belgisi.

Qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, baliq skeleti, [keys stadi](#).

6-mavzu bo‘yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Ogvozdin V.Yu. Upravleniye kachestvom. Osnovy teorii i praktiki: Uchebnoy posobiye. – M.: «Delo i Servis», 2009. – 304 str.
3. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
4. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
5. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

7-mavzu. Real sektorda sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashni tashkil etish(4 soat)

- 7.1. Sifat tizimini sertifikatlashning mazmuni. Sifat tizimini sertifikatlashni amalga oshirishda normativ bazaning roli.
- 7.2. Mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonada ishlab chiqarishning holati va ishlab chiqarish jarayonining tahlili.
- 7.3. Sertifikatlashni amalga oshirish bo‘yicha ISO xalqaro tashkilotining tavsiyalari.

7.4. Xorijiy mamlakatlarda sertifikatlash tajribasi (Germaniya, Fransiya va Yaponiya).

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, [keys stadi](#).

7-mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K°», 2010. – 336 str.
3. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
4. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
5. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

8-mavzu. Real sektorda mahsulot sifati va ishlab chiqarish samaradorligi (4 soat)

- 8.1. Mahsulot sifati iqtisodiy kategoriya sifatida va uning iqtisodiyotdagi ahamiyati.
- 8.2. Mahsulot sifati va raqobatbardoshligini belgilovchi omillar.
- 8.3. Mahsulot sifatini oshirish iqtisodiy samaradorligini aniqlashning asosiy uslubiy tamoyillari.
- 8.4. Korxona faoliyati natijalariga sifatning ta'siri.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, [keys stadi](#).

8-mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K°», 2010. – 336 str.
3. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

9-mavzu. Real sektorda mahsulot sifati orqali raqobatbardoshlikni oshirishda EAN Shtrix kodlarni joriy etish (4 soat)

- 9.1. O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarga shtrixli kodlashni joriy etish.
- 9.2. "YeAN International" tovarlarni raqamlash bo'yicha Xalqaro Uyushma faoliyati.
- 9.3. O'zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi tomonidan xalqaro talablarga muvofiq, tovarlarni YeAN shtrixli kodlari bilan tamg'alash jarayoni.

9.4. Shtrix kodlarni yaratalishi va uni xalqaro savdoga ta'siri.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, [keys stadi](#).

9-mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K°», 2010. – 336 str.
3. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
4. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
5. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

10-mavzu. Iste'molchilar huquqlarining davlat tomonidan himoyalanihi (6 soat)

- 10.1. O'zbekiston Respublikasining «Iste'molchilar huquqini himoya qilish to'g'risida» gi Qonuni va uning mazmuni.
- 10.2. Iste'molchilar huquqlari va ishlab chiqaruvchilar hamda tovar to'g'risidagi axborotning mazmuni.
- 10.3. Mahsulot xavfsizligiga bo'lgan iste'molchilar huquqlari.
- 10.4. Iste'molchilar huquqini himoya qilishni davlat tomonidan ta'minlash.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, [keys stadi](#).

10-mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.
2. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.
3. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.
4. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

11-mavzu. Real sektorda mahsulotlar ishlab chiqarishda umumiy o'lchov tizimini ta'minlash asosida sifatni oshirish (2soat)

- 11.1. O'lchov sifati tushunchasi va uning mohiyati.
- 11.2. O'lchov holati xususiyatlarining tavsifi.

11.3. Yagona o'lchovni ta'minlash tiziminng tashkil etuvchilari: davlat etaloni, ishchi etalon.

11.4. Xalqaro o'lchov birligi tizimi (SI) va uning mazmuni.

Qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar: Jamoada ishlash, [keys stadi](#).

11-mavzu bo'yicha tavsiya etilgan adabiyotlar

1. L.Ishmuxammedova, A.Yadgarov, M.Adilova. Upravleniye kachestvom v realnom sektore. Uchebnoye posobiye. T.:TGEU, 2018. 246 str.

2. Magomedov Sh.Sh, Bepalova G.Ye. Upravleniye kachestvom produkcii. Uchebnik. – M.: «Dashkov i K^o», 2010. – 336 str.

3. Djeym Evans. Upravleniye kachestvom(Total Quality). USA. 2008, 586 str.

4. David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition.Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 686 page.

5. Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

MAVZULAR BO‘YICHA MATN ANNOTATSIYASI VA OXIRGI YANGILIKLAR

1-MAVZU. «REAL SEKTORDA MAHSULOT SIFATI VA RAQOBATBARDOSHLIGI» FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI

1.1. Real sektorda mahsulot sifati va raqobatbardoshligi - fani o‘quv kursi sifatida.

1.2. “Real sektorda mahsuloti sifati va raqobatbardoshligi” kursining predmeti.

1.3. O‘zbekiston real sektor korxonalarida sifatni boshqarish.

Tayanch iboralar: sifat, raqobat, sifat tizimi, sifatni boshqarish, sifat ko‘rsatkichlari.

Real sektor korxonalari o‘rtasida keskin raqobat muhitining shakllanganligi, aynan ishlab chiqarish korxonalari oldida turgan asosiy vazifa sifatida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish dolzarbligini belgilab berdi. Mahsulot va xizmatlar sifatini yaxshilash, real sektor tarmoqlari korxonalari oldidagi muhim masalalaridan hisoblanadi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining stabillashuvi va strategik muammolaridan biri bo‘lib, ishlab chiqarish tarmoqlarida mahsulot va xizmatlar sifatini yaxshilashdagi muammolarni tubdan hal etishiga bog‘liqdir. Real sektor korxonalari ishlab chiqarishida sifatni yaxshilash jarayoni mahsulotni ishlab chiqarishdan tortib, to sotish yoki xizmatlar ko‘rsatish, hamda is‘temolchiga sifatli tarzda yetkazib berish, sifatli servis xizmatlarini ko‘rsatish orqali faqatgina foyda olish uchungina emas, balki aholining ehtiyojlarini imkon qadar qondirish, shuningdek, jamiyat va uning ravnaqi uchun ham zarur masalalardan biridir.

Xaridor biror-bir mahsulotni xarid qilishda uning aynan o‘zi uchun naf keltirishi bilan birga doimiy foydalikka ega bo‘lishini ham hisobga olgan holda mahsulotni sotish bahosiga qiziqishi tabiiy. Biroq, xaridor mahsulotni sotib olar ekan, uni faqatgina zarur bo‘lgani uchungina emas, balki o‘ziga yoqqani uchun ham sotib oladi va kelishilgan holda haqini to‘laydi.

Xaridor mahsulotlarning tashqi ko‘rinishi, undan foydalanishning qulayligi, xizmat ko‘rsatish muddati, mahsulotning texnikaviy tavsifi, kafolatli xizmat ko‘rsatish shartlari kabilar tovarning bahosini belgilashda muhim omil hisoblanib, xaridor tovarni “o‘zining ma‘lum ehtiyojlarni qondiradi”, degan yaxshi bir niyat bilan xarid qiladi. Bozor iqtisodiyotining muhim talablaridan biri ishlab chiqarilgan tovar sotilishining muhim shartlari sifatida xaridorga ishonchli va kafolatlangan sifatli mahsulotli taqdim etishdir.

Dunyoning taraqqiy etgan ko‘pgina mamlakatlari rivojlanishga to‘rtki bo‘layotgan omil asosan raqobatdir. Rivojlangan davlatlar xususan, AQSH, Yevropa davlatlari, Yaponiya, Koreya va Xitoy, Rossiya davlatlarida raqobatning kuchliligi evaziga ishlab chiqaruvchi korxonalar o‘rtasida yuqori natijaga erishilmoqda. Bozor iqtisodiyotining o‘ziga xos qonuniyati aynan, raqobatbardosh tovarlar va xizmatlarni is‘temolchiga taklif qilish orqali yuqori foyda olishga intilish hisoblanadi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va diversifikatsiyalash sharoitida sanoat tarmoqlarida ishlab chiqarilayotgan tovarlar raqobatbardoshligini oshirish asosiy muammodir. Ushbu masalani hal etish bugungi kunda ichki va tashqi bozorda O‘zbekiston tovarlarining mavqeini yanada oshiradi va milliy iqtisodiyotda paydo bo‘lgan barcha muammolarni ijobiy hal etishga yo‘l ochadi.

Hozirgi paytda aksariyat ko‘p turdagi tovarlarimiz ichki bozorimizda xorijiy tovarlar bilan raqobatlasha olishi qiyin kechmoqda. Erkin iqtisodiyotga asoslangan sharoitda, sanoat korxonalarining asosiy e‘tibori korxona ishlab chiqarishida sifatni boshqarishga qaratilgan

bo'lishi kerakligi, shu orqali ishlab chiqaruvchilar barcha raqobatchilarga qarshi kurasha oladilar va iste'molchilarning har qanday talablariga to'liq javob bera olish imkoniyatini qo'lga kiritadilar. Raqobatning bugungi oltin qoidasiga aylangan **“sifat masalasi”** muhim vositalardan biri sifatida yuqori sifatli mahsulot va xizmatlarni taklif etish orqali raqobatbardoshlikni oshiruvchi eng asosiy ko'rsatkichlar biri hisoblanadi.

Rivojlangan mamlakatlarning tajribasidan ma'lumki, ishlab chiqaruvchi korxonalar muayyan darajada sifatni ta'minlamay, iste'molchilar talablarini qondirmay turib iqtisodiyotda hech qanday yutuq va yuqori foydaga erisha olmasliklari amalda o'z isbotini topmoqda. Aytib o'tish joizki, xalqaro hamjamiyat taraqqiyotida integrasion jarayonlar shuni taqazo etadiki, mahsulot va xizmatlar sifatini boshqarish, sanoat tarmoqlarida faoliyat yuritayotgan korxonalarning barcha maqsadlariga erishishida va obro'-e'tibor topishida eng asosiy yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida “Sifatni boshqarish” fanini o'qitishning joriy qilinishi asosan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2006 yil 29 avgustdagi 183-sonli qarori me'yoriy hujjat sifatida to'rtki bo'ldi va bunga muvofiq barcha oliy o'quv va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga “Sifat menejmenti” yoki “Sanoat mahsulotlari sifati va raqobatbardoshligi” fanlarini keng tadbqiq etilishi munosabati bilan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining “O'zbekiston Respublikasida Xalqaro standartlarga mos ravishda sifat menejmentini joriy qilish” rejasi ishlab chiqildi hamda oliy ta'limning o'quv rejalariga kiritildi.

Oliy ta'lim tizimiga “Real sektorda mahsulotlari sifati va raqobatbardoshligi” fanining joriy qilinishi, o'z navbatida: real sektor tarmoqlari korxonalarida sifatni boshqarishning mazmun mohiyati; sifatni boshqarishda xalqaro tajribalar, mahsulotlarni standartlashtirish; mahsulotlarni sertifikatlash; metrologiya xizmatlarini tashkil etish, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va sifatni boshqarishda umumiy o'lchov tizimini tartibga solish kabi yo'nalishlarni kengroq yoritish bilan birga korxonalarda sifatni nazorat qilish va boshqaruv masalalariga ham e'tibor qaratilgan.

Sifatni boshqarish sohasida ro'y berayotgan barcha yangiliklardan xabardor bo'lish, ularning mohiyati va ahamiyatini to'g'ri tushunib yetish, sifatni boshqarishdagi muammolarni oqilona hal etish real sektordagi tarmoq va korxonalar, firmalar, yirik ishlab chiqarish majmualari oldida turgan vazifalarni o'z vaqtida amalga oshirish uchun sifatni boshqarish sohasidagi bilimlarni o'zlashtirish va uni chuqur egallashni talab etadi.

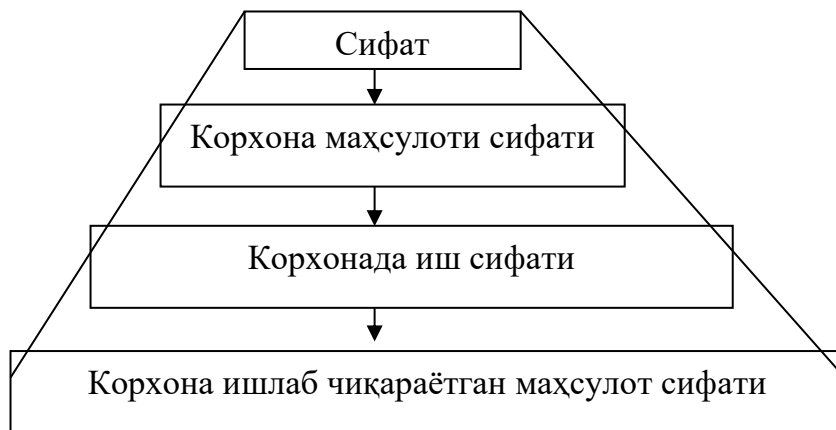
“Real sektorda mahsulotlari sifati va raqobatbardoshligi” fani esa korxonadagi muhim muammolarini o'rganishda va ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatini ta'minlash asosida ishlab chiqarishda ishtirok etadigan xodimlar, xomashyo resurslari hamda texnika va texnologiyaning samarali ishlashini ta'minlab beradigan yo'llarini belgilab beradigan fanlar sirasiga kiritish mumkin.

“Real sektorda mahsulotlari sifati va raqobatbardoshligi” fanining predmeti deganda korxonalarda sifatni boshqarishning ob'yektiv iqtisodiy qonunlari va zaruriy qoidalarining shu sohada namoyon bo'lish shakllarini, real sektor tarmoqlari korxonlarida mahsulot ishlab chiqarish jarayonida jonli va buyumlashgan mehnatning eng optimal tarzda sifatni to'g'ri boshqarish va nazoratni ta'minlash asosida xarajatlarni qisqartirish hamda eng yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydigan shart-sharoitlar va omillarni o'rganish tushuniladi.

Bozor munosabatlari sharoitida respublikamizda faoliyat yuritayotgan korxonalarning oldida turgan asosiy muammolaridan biri sifatli mahsulot ishlab chiqarish va aholining ehtiyojlarini sifatli ta'minlashdan iborat. Bu muammoni yechish korxonaning hozirgi va keyingi rivojlanishini belgilab beradi.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida ko‘plab korxonalar sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishga harakat qiladi. Chunki, korxonaning tovar va xizmatlar bozorida raqobat ustunligiga ega bo‘lishlari sifatli tovarlarni iste‘molchilarga taklif qilishlariga qarab belgilanadi. Bu jarayonda raqobatbardoshlik quyidagi ikki omilga: ya‘ni, mahsulotning qiymat darajasi va sifat darajasiga bog‘liq. Raqobatbardoshlikdagi ikkinchi omil, ya‘ni sifat darajasi sekin-asta birinchi o‘ringa chiqadi. Mehnat va ishlab chiqarish resurslarini iqtisod qilish sifatli mahsulot ishlab chiqarish asosida shakllanadi.

Sifat-korxonaning e‘tiborli jihati yoki obrusi, daromadni oshiruvchi, korxonaning barqaror o‘shishini ta‘minlovchi muhim omil bo‘lib, korxona sifatli mahsulot ishlab chiqarishida xodimlardan samarali foydalanishni yo‘lga quyishida hamda rahbardan tortib to aniq ishni bajaruvchi xodimgacha bog‘liqdir.

1-rasm. Korxonada sifatni ta‘minlash uchburchagi

Yuqoridagi rasmdan ko‘rinib turibdiki, korxonada sifatni ta‘minlash uchburchagi keltirilgan bo‘lib, unga ko‘ra sifatni ta‘minlash jarayoni, korxonada mahsulotni sifatli qilib tayyorlash uchun ish sifati va ishlab chiqarayotgan mahsulot sifatini yaxshilashga uzviy bog‘liq.

Sifatni boshqarish muhim strategik masalalardan biridir, barcha turdagi iste‘molchilar uchun nafl bo‘lib, bir tomondan ularni qiziqitirsa, ikkinchi tomondan barcha sifatni ahamiyati yanada yuqori. Barchaning birdek maqsadi sifat reytingini yanada oshirishdir¹.

Mahsulot sifati-korxona faoliyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Mahsulot sifatini oshirish korxonaning tovar va xizmatlar bozoridagi yuqori ustivorligini ta‘minlab berish bilan birga, ilmiy-texnik taraqqi yotning o‘shish sur‘atini, korxona samaradorligi o‘shishini, korxona ishlab chiqarishida barcha turdagi resurslardan tejab foydalanishni yuzaga keltiradi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va difersifikatsiyalash sharoitida mahsulot sifatini yaxshilash korxona ishlab chiqarishi samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biridir. Chunki, bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy mehnatning tejalishi, asosan, sifatli mahsulotni iste‘mol qilish sohasida yuzaga keladi. Sifatli mahsulotni ishlab chiqarish esa ishlab chiqaruvchi korxonalarning texnik-iqtisodiy ko‘rsatkichlarida, shuningdek, ayrim ishchi-xizmatchilarning mehnat unumdorligida ham o‘z aksini topadi. Mahsulot sifatini yaxshilanishi hisobiga korxonada ijtimoiy mehnat unumdorligi ortadi. Ya‘ni, bir xil hajmda

¹ David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition. Oxford. 2001. ISBN 07506 4451 6. 11 page.

ishlab chiqarilgan mahsulot sifat ko'rsatkichlari yaxshilanishi hisobiga shu mahsulot birligining bahosi ortib, tovar mahsuloti qiymati ko'payadi.

Korxona sifatli mahsulot ishlab chiqarishi natijasida va ishchilar soni o'zgarmagan holda, tovar mahsuloti qiymatining ortishi har bir ishchiga to'g'ri keladigan o'rtacha tovar mahsuloti ko'payishiga va mehnat unumdorligi ko'tarilishiga olib keladi. Korxona tomonidan taklif etilayotgan mahsulot va xizmatlar sifatini yaxshilash strategik muammo bo'lib, mamlakatimiz iqtisodiyotining stabillashuvi bu muammolarning hal etishiga bog'liqdir. Sifatni yaxshilash jarayoni mahsulotni sotish yoki xizmatlar ko'rsatishda faqatgina ko'proq foyda olish uchungina emas, balki jamiyat uchun, uning ravnaqi uchun ham zarurdir.

Sifatga yana quyidagicha ta'rif berish mumkin, ya'ni sifat-keng sig'imli, murakkab va universal kategoriya bo'lib, u ko'plab xususiyat va jihatlarga egadir. Undan qaysi maqsadda foydalanishiga qarab sifat tushunchasini quyidagi jihatlari namoyon bo'ladi: falsafiy, ijtimoiy, texnikaviy, iqtisodiy va huquqiy.

2-rasmda sifat tushunchasini namoyon etuvchi asosiy jihatlari keltirilgan bo'lib, unga ko'ra sifatni barcha xususiyatlari quyida ochib berilgan.

Sifatga falsafiy nuqtai nazardan qaraganda sifat aniq mazmun va mohiyatiga ega bo'lib, boshqalardan farq qiladi. Avvalambor, uning ayrim xususiyatlari va boshqalardan farqi namoyon bo'lishiga qaramay ular o'zaro uzviy bog'liqlikda ekanligidir. Sifat ko'plab xususiyatlar majmuasidan tarkib topadi, ular cheksiz bo'lishlari ham mumkin. Bu esa moddiy manb'alarga va turlicha dunyoqarashlarga asos bo'la oladi.

2-rasm. Sifat tushunchasini namoyon etuvchi asosiy jihatlari

Sifat tushunchasining ijtimoiy jihatlari muayyan sub'yekt bilan yoki jamiyat bilan bog'liq bo'lib, u iste'molchilar va mahsulot (xizmatlar) orasidagi munosabatdir. Bu yerda sifat aniq bir kategoriya ko'rinishida namoyon bo'lib xaridorlarning talab va taklif qonuniyatlariga javob bergan holda xaridorlarning ma'naviy dunyoqarashi, ijtimoiy madaniyati va iqtisodiy daromadlariga bevosita bog'liq bo'ladi.

Sifat tushunchasining texnik jihatlari o'rganilayotgan ob'yektning miqdor va sifat o'zgarishlari bilan bog'liqdir. Bu yerda fizikaviy, elektrokimyoviy va mexanik o'zgarishlar bir turdagi vazifani bajaruvchi mahsulot (moddalar) xususiyati xaqida so'z yuritiladi.

Sifat tushunchasiga muhandislik nuqtai-nazardan qaraganda o'rganilayotgan mahsulot sifati va xususiyatlari aniq mahsulot etalonlari bilan taqqoslab o'rganilishi nazarda tutiladi.

Sifat tushunchasiga iqtisodiy nuqtai nazardan olganda sifat-o'rganilayotgan manb'ani iste'mol xususiyatlarini va qiymatini namoyon etadi.

Sifat tizimini joriy etish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan yetakchi mutaxassis, Amerikalik olim D. Djuranni sifat-"foydalanish (iste'mol) uchun yaroqlik" degan tushunchani fanga kiritgan. Bu tushuncha o'ziga xos to'rtta elementdan tashkil topgan:

- Mahsulotni shakli, tuzilishini (dizayni) iste'molchilar o'zlarida idrok qilishlari;
- Mahsulotning loyihasiga va vazifasiga mosligi;
- Mahsulotni iste'molchilarga ma'qulligi, chidamligi va ta'mirlash mumkinligi;
- Maishiy xizmat korxonalarining mavjudligi.

Nemis tadqiqotchilari sifatga quydagicha: "Sifat-mahsulot yoki xizmatlardagi barcha xususiyatlarining yig'indisi bo'lib, ular o'z vazifalarini bajara olishlarini kafolatlaydi" deb ta'rif beradilar.

Fan-texnika taraqqiyoti bilan birga barcha taraqqiyotlarning sifat xaqidagi fikrlari turli-tuman bo'lishiga qaramay, ular doimo bir-birlarini to'ldirib kelmoqda va hech qachon qarama-qarshi bo'lmagan. Bozor raqobatchiligi davrida tovar va xizmatlar turlari qanchalik ko'payib borar ekan sifat to'g'risidagi tasavvurimiz ham o'zgarib boraveradi.

Sifat o'zining haqiqiy mazmunini va mohiyatini "sifat xalqasi" deb nomlangan, tovar va xizmatlarning hayotiy jarayonida to'la ifodalanadi.

Mahsulot sifatini boshqarish-mahsulot sifati darajasini joriy qilish, ta'minlash va zaruriy darajada ushlab turish maqsadida loyihalash, tayyorlash va foydalanish (yoki iste'mol qilish) paytida amalga oshiriladigan harakatlar majmuasidir.

Sifatning zaruriy darajasini joriy etish tadqiqot qilish va loyihalash bosqichida mamlakat hamda xorijdagi eng ilg'or ilmiy-texnikaviy yutuqlar tahlili asosida amalga oshiriladi. Mazkur bosqichda sifatni boshqarish muhim ahamiyatga ega, chunki shu yerda bo'lajak mahsulotning asosiy texnikaviy-iqtisodiy va foydalanish ko'rsatkichlari hisoblanadi va ularga asos qo'yiladi. Bu ko'rsatkichlar iste'molchilarning zamonaviy talablaridan yuqoriroq bo'lishi kerak, chunki, yangi mahsulot savdo sohasiga chiqquncha uning sifat ko'rsatkichlari ma'naviy eskirib qolishi mumkin.

3-rasm. Sifat xalqasining ketma-ket tarzda tuzilishi

Mahsulot sifatini ta'minlash-ishlab chiqarish bosqichida amalga oshiriladi. Bu yerda mahsulot sifati mahsulotni tayyorlash me'yoriy-texnikaviy hujjatlar, jihozlar, uskuna va asboblari, olinadigan xom ashyo, material va jamlovchi buyumlar sifati bilan aniqlanadi. Ishlab chiqarilgan mahsulot sifatini baholash mezonini sifatida amaldagi texnikaviy-iqtisodiy ko'rsatkichlar loyiha hujjatlarda, ya'ni birinchi bosqichda ko'zda tutilgan mos ko'rsatkichlarga muvofiqlik darajasi xizmat qiladi.

Ishlab chiqarilgan mahsulotning sifatini saqlab turish aylanish va sotish, foydalanish yoki iste'mol qilish bosqichlarida amalga oshiriladi. Mahsulot aylanishi va sotilishida sifatni saqlash va transportlash sifatlaridan yig'iladi. Iste'molchi tomonidan foydalanish jarayonida mahsulot sifatiga kelganda, foydalanish va ta'mirlash hujjatlari, foydalanish va ta'mirlash jihozlari, ehtiyot qismlar va sarflanadigan materiallar sifatlariga hamda foydalanuvchi va ta'mirlovchi xodimlar malakasiga bog'liq. Foydalanishda mahsulot sifatini baholash mezonini uning ko'rsatkichlari ilova qilingan texnikaviy hujjatlarda qayd qilingan mos ko'rsatkichlarga, ya'ni qondirishi zarur bo'lgan amaliy ehtiyojlarga muvofiqligi darajasidir deb baholanadi.

Aytib o'tilgan bosqichlar mahsulotning hayotiy siklini tashkil qiladi. Uning foydalanish bosqichidagi muddati har bir bosqichda erishilgan sifat darajasiga bog'liq.

4-rasm. Mahsulotning hayotiy sikli

Mahsulot sifatiga ilmiy tadqiqotlar, konstruktorlik texnologik ishlanmalarda asos solinadi, foydalanishda esa ular ro'yobga chiqadi.

Mahsulot sifatini joriy qilish, ta'minlash va saqlab turishning asosiy bosqichlarini tavsiflovchi "sifat sirtmog'i" mavjud. Bu bosqichlarga:

- mahsulotga bo'lgan talablar, mahsulotning texnikaviy darajasi va sifatini oldindan ko'rish (marketing tadqiqotlari);
- ilmiy-texnikaviy taraqqiyot yutuqlarini hisobga oliy sifat darajasi shakllantirish, me'yoriy-texnikaviy hujjatlarni tayyorlash;
- ishlab chiqaruvchi korxona imkoniyatlarini tahlil qilish;
- sifatli xom ashyo, material, jamlovchi buyumlar bilan moddiy-texnikaviy ta'minlash;
- ishlab chiqarishni texnikaviy tayyorlash, texnologik jarayonlarni ishlab chiqish, jihoz, uskuna va asboblari bilan ta'minlash;
- tegishli me'yoriy-texnikaviy hujjatlar va standartlarga muvofiq mahsulotni ishlab chiqarish;
- texnikaviy nazorat va sinash, tayyorlash sifatini baholash;

- tayyor mahsulotni sotish, mahsulotni saqlash, transportlash va sotish jarayonlarida uning sifatini saqlab qolish;

- tayyor mahsulotni montaj qilish va undan foydalanish, xizmat qilish va ta'mirlash, sifatini ta'minlash, iste'molchi mahsulot sifati bilan qoniqqanligi darajasini baholash. Mahsulot hayotiy siklining oxirgi bosqichi uni foydalanishga tiklash (utilizatsiya) va qayta tiklangan moddalardan to'liq foydalanishdir.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida mamlakatimizni iqtisodiy salohiyatini mustahkamlash va rivojlanishda, dunyo bozorida ildam qatnashishda tovarlar sifatini ko'tarib, ularni raqobatbardosh tovarlarga aylantirish eng dolzarb muammolardan biridir. Raqobat - bu erkin tadbirkorlikning ajralmas bir bo'lagidir.

Tovarning sifati aynan raqobatbardoshlikni oshirishda va raqobatbardoshligini o'rganish murakkab bo'lib o'z ichiga quyidagi bosqichlarni oladi:

- tovarni sotish bozorni o'rganish;
- raqiblar haqida ma'lumotlar yig'ish;
- iste'molchilar talablarini o'rganish;
- raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha tadbirlar ishlab chiqish;
- ishlab chiqarish va bozorga sinov sotishlari bilan chiqish haqidagi qaror.

Bu masalalarni hal qilish korxonada tovar raqobatbardoshligi darajasini baholashning o'zluksiz tizimini yaratishni talab qiladi.

Har qanday tovar bozorga chiqishi bilanoq o'z raqobat qobiliyatini yo'qota boshlaydi, bu jarayonni sekinlatish mumkin, bu iqtisodiy foyda va oldingi buyum raqobat qobiliyatini to'la yo'qotish paytigacha bozorga yangi tovar bilan chiqish imkoniyatini beradi.

Raqobat so'zi lotinchadan olingan bo'lib, maqsadga erishish uchun kurashni bildiradi. Bozorda raqiblarning maqsadi xaridorni tovarni xarid qilishga jalb qilishdan iborat.

Tovar raqobatbardoshligini asosiy sharti quyidagi ko'rinishga ega bo'lgan xuddi shunday tovarga nisbatan eng katta yalpi foydali samaradan iborat:

$$K = R/S \longrightarrow \max$$

bu yerda: R-tovarning foydali samarasi;

S-tovarni xarid qilish va foydalanishga oid xarajatlar (sotib olish xarajatlari);

Tovarning raqobatbardoshligini baholash quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- bozorni tahlil qilib, o'zimizning tovarimizga o'xshash namunasini topib olish;
- bizning tovar bilan solishtiriladigan tovarlardagi asosiy ko'rsatkichlarni belgilash;
- o'zimizning tovarimizdagi integral raqobatbardoshlik xususiyatini aniqlash.

P.S.Zavyalov fikricha «Raqobatbardoshlik deganda, tovarning bozorda xaridorgiriligini ta'minlaydigan iste'mol va qiymat tavsiflari majmuini, ya'ni o'xshash raqobatchi tovarlarni ayirboshlashga taklif katta bo'lgan sharoitlarda xuddi shu tovarni pulga ayriboshlanish qobiliyatini tushunmoq lozim»².

Xaridorning xarajatlari ikki qismdan tashkil topadi, uning bir qismini xarid xarajatlari (tovar narxi), ikkinchi qismini uni iste'mol etish bilan bog'liq xarajatlar tashkil etadi.

Raqobatbardoshlik keng tushuncha bo'lib, unga ko'plab omillar ta'sir etadi.

Firmaning raqobatbardoshligi darajasini baholashda tarmoq bozorida raqobat ko'rashi jadalligini belgilaydigan omillar tahlil uchun asos sifatida xizmat qiladi. Bu omillarga quyidagilar kiradi:

1. Raqobatchi firmalar soni, va ularni qiyosiy quvvati;

²Philip Kotler, Kevin Lane Keller. Marketing management. 12 th edition. 2010 by Pearson Education, Inc.p. 369-373.

2. Raqiblar harakatlarining diversifikatsiyalashuvi darajasi;
3. Bozordagi talab hajmini o'rganish;
4. Mahsulotni tabaqalashuvi darajasi;
5. Iste'molchining bir ishlab chiqaruvchidan boshqasiga ko'chish harakatlari;
6. Bozordan chiqib ketish to'siqlari va ularning darajasi;
7. Bozorga kirib kelish va uning darajasi;
8. Yondosh tarmoq bozorlaridagi vaziyat;
9. Raqiblar strategiyasidagi farqlar;

10. Ushbu bozorda raqobat uchun alohida sabablarning bo'lishi, raqobat darajasi bozorning alohida bir jalb etuvchanlik yoki aksincha bezdiruvchanlik xususiyatlari bilan ham belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida" gi Qonunida quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

- bir-birining o'rnini bosadigan tovarlar — o'zining belgilangan vazifasi, qo'llanilishi, sifat va texnik xususiyatlari, narxi hamda boshqa parametrlari bo'yicha taqqoslanishi mumkin bo'lgan shunday tovarlarki, ularni oluvchi iste'mol qilish chog'ida bir tovarni boshqasiga haqiqatan ham almashtiradi yoki almashtirishga tayyor bo'ladi;

- insofsiz raqobat — xo'jalik yurituvchi sub'yektning yoki shaxslar guruhining iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda afzalliklarga ega bo'lishga qaratilgan, qonun hujjatlariga, ish muomalasi odatlariga zid bo'lgan hamda boshqa xo'jalik yurituvchi sub'yektlarga (raqobatchilarga) zarar yetkazadigan yoki zarar yetkazishi mumkin bo'lgan yoxud ularning ishchanlik obro'siga putur yetkazadigan yoki putur yetkazishi mumkin bo'lgan harakatlari;

- iqtisodiy konsentratsiya — xo'jalik yurituvchi sub'yektning yoki shaxslar guruhining ustunligiga olib keladigan, tovar yoki moliya bozoridagi raqobatning holatiga ta'sir ko'rsatadigan bitimlar tuzish va (yoki) boshqa harakatlarni sodir etish;

- iqtisodiy faoliyatni muvofiqlashtirish — xo'jalik yurituvchi sub'yektlar harakatlarini bunday xo'jalik yurituvchi sub'yektlardan birortasi bilan ham bir shaxslar guruhiga kirmaydigan yuridik yoki jismoniy shaxs bilan kelishib olish;

- kamsituvchi shartlar (sharoitlar) — tovar yoki moliya bozoriga kirish, tovarni ishlab chiqarish, iste'mol qilish, olish, realizatsiya qilish, o'zgacha tarzda boshqa shaxsga o'tkazish shartlari (sharoitlari) bo'lib, ular boshqa teng shartlarda (sharoitlarda) bitta yoki bir nechta xo'jalik yurituvchi sub'yektni o'zga xo'jalik yurituvchi sub'yekt (raqobatchi) bilan taqqoslaganda teng bo'lmagan holatga solib qo'yadi;

- kelishib olingan harakatlar — tovar yoki moliya bozorida ikki yoki undan ortiq xo'jalik yurituvchi sub'yektning bozorning mazkur ishtirokchilaridan har birining manfaatlarini qanoatlantiradigan va ulardan har biriga oldindan ma'lum bo'lgan, raqobatni cheklashga olib keladigan yoki olib kelishi mumkin bo'lgan harakatlari;

- moliya bozori — banklar hamda boshqa kredit, sug'urta va o'zga moliya tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan moliyaviy xizmatning, shuningdek qimmatli qog'ozlar bozori professional ishtirokchilari xizmatlarining O'zbekiston Respublikasi hududidagi yoki uning bir qismidagi muomala doirasi bo'lib, u O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy bo'linishiga mos kelmasligi mumkin va mazkur muomala doirasi chegaralarida bunday xizmatni ko'rsatish imkoniyati mavjud bo'ladi;

- noto'g'ri taqqoslash — raqobatchilar yoki boshqa shaxslar tomonidan tarqatiladigan, tovar yoki moliya bozorida ayrim xo'jalik yurituvchi sub'yektga afzalliklar yaratadigan

yoxud xo‘jalik yurituvchi sub’yektni (raqobatchini) yoki raqobatchi ishlab chiqargan tovarni yomonlovchi yolg‘on, noaniq yoki buzib taqqoslash;

- raqobat — xo‘jalik yurituvchi sub’yektlarning (raqobatchilarning) musobaqalashuvi bo‘lib, bunda ularning mustaqil harakatlari ulardan har birining tovar yoki moliya bozoridagi tovar muomalasining umumiy shart-sharoitlariga bir tomonlama tartibda ta’sir ko‘rsatish imkoniyatini istisno etadi yoki cheklaydi³.

J.J.Lamben raqobatli afzalliklarni ikkita keng kategoriyalarga guruhlaydi – tashqi va ichki raqobatli afzalliklar, ya’ni firma va tovarni raqobatdoshligini tavsiflovchi raqobatli afzalliklardir. Tashqi raqobatli afzallik tovarni «bozor kuchini ifodalaydi, ya’ni u bozorni imtiyozli raqobatchidagiga nisbatan yuqoriroq sotish narxlarini qabul qilishga majbur qila oladi va mavjud tovarlardan norozi bo‘lgan xaridorlarning istaqlarini aniqlash va qondirishdagi afzalliklarga tayanadi. Ichki raqobatli afzallik firmaning ishlab chiqarish xarajatlari, raqobatchidan ko‘ra kamroq tannarxga erishishga imkon beruvchi va ishlab chiqaruvchi uchun qiymat xosil qiluvchi tovarga asoslangan hamda sotish narxlarining bozor yoki raqobat tomoindan pasaytirilishiga ko‘proq darajada bardoshli qiluvchi yuqoriroq unumdorlik oqibatidir»⁴.

Tovarni jalb yetuvchanligi va raqobatbardoshligini ifodalovchi omillar klassifikatsiyasi sxemasini zanjir ko‘rinishida ko‘rsatish mumkin: narx – sifat – servis – marketing muhiti.

Raqobatbardoshlik sifat va qiymat omillari bilan bog‘liqdir. Ular sifat, iqtisodiyot va marketing ko‘rsatkichlari yordami bilan to‘liq tavsiflanishi mumkin.

Nazorat uchun savollar

1. Sifat deganda nimani tushunasiz?
2. Sifat va sifatni boshqarish tushunchalar farqlari nimadan iborat?
3. Sifatni boshqarish sxemasini tahlili?
4. Korxonada mahsulot turlarini bayon qiling ?
5. Sifatni oshirish g‘oyasi nimadan iborat?
6. Sifatni qanday xususiyatlari mavjud ?

³ Ўзбекистон Республикаси “Рақобат тўғрисидаги Қонуни”. //Халқ сўзи, 2012-йил, 6 январь.

⁴Ламбен Ж.Ж. Стратегический маркетинг. М.: Прогресс, 2008, 164-бет.

2-MAVZU. REAL SEKTORDA MAHSULOT SIFATINI BOSHQARISHDA MILLIY VA CHYET EL TAJRIBASI

2.1. Mahsulot sifatini boshqarish tushunchasi va mohiyati.

2.2. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi korxonalarida sifatni boshqarishga tizimli yondashuv.

2.3. Umumjahon sifatni boshqarish tushunchasi va uning mazmuni.

2.4. Sifatni boshqarishning AQSH tajribasi.

2.5. Sifatni boshqarishning Yevropa tajribasi.

2.6. Sifatni boshqarishning Yaponiya tajribasi.

Tayanch iboralar: sifatni boshqarish, umumjahon sifatni boshqarish, sifatni boshqarishning AQSH, Yevropa, Yaponiya va Mustaqil davlatlar hamdo'stligi tajribasi.

Sifatni boshqarish har qanday boshqarish tizimida ob'yekt va boshqarish dasturi hamda boshqaruvchi ta'sirlar mavjud. Ob'yekt sifatini boshqarish tizimiga uning sifati bilan bog'liq bo'lgan hayotiy sikli har bir bosqichning jarayonlari kiradi. Boshqaruvchi ta'sirlar boshqarilayotgan jarayonning haqiqiy holati boshqarish dasturi joriy qilgan holat bilan qiyoslash asosida ishlab chiqiladi. Boshqarish dasturi sifatida mahsulot sifati ko'rsatkichlari qiymatlarini belgilovchi me'yoriy hujjatlar va mahsulotni ishlab chiqish hamda ishlab chiqarish, foydalanish yoki iste'mol qilishga bo'lgan talablarni belgilaydigan texnikaviy hujjatlar xizmat qiladi.

Doimiy tarzda sifatni oshirish jarayonida ISO 9001 umumiy sifatni boshqarish tizimi talablariga mos tarzda barcha korxonalarda sifatni boshqarish orqali samaradorlikni ta'minlashga erishiladi⁵.

Boshqaruvchi ta'sirlar sifatni boshqarish tizimida ikkita masalani yechishi mumkin:

- boshqarilayotgan jarayonni boshqarish dasturi joriy qilgan holatda saqlab turish, ya'ni ishlab chiqarish tizimini rejalashtirilgan sifat darajasida mahsulot chiqarishni ta'minlaydigan barqaror holatda saqlab turish;

- boshqarilayotgan jarayon holatini to'g'rilab turish, ya'ni ishlab chiqarish tizimini zamonaviylashtirilgan yoki yuqoriroq texnikaviy darajali va sifatli yangi mahsulot chiqarishni ta'minlaydigan yuqoriroq darajaga ko'tarish.

Mahsulot sifatini boshqarish jarayoni quyidagi operatsiya (harakat) lardan iborat:

- sifatni boshqarish dasturlarini ishlab chiqish va uni amalga oshirishni rejalashtirish;
- mahsulot sifatiga ta'sir qiluvchi har qanday boshqarilayotgan jarayon holati haqida axborot olish va uni tahlil qilish;
- sifatni boshqarishga oid qarorlar qabul qilish va ob'yektga qilinadigan boshqaruvchi ta'sirlarni tayyorlash;
- boshqaruvchi ta'sirlarni chiqarish;
- boshqaruvchi ta'sirlar yuzaga keltirgan mahsulot sifati ko'rsatkichlarining o'zgarishlari haqida informatsiya olish va uni tahlil qilish.

Mahsulot sifatini boshqarishning asosiy shakli 3-chizmada keltirilgan. Mazkur shaklda ko'ringanidek mahsulot sifatining rejasi talablar tavsifi va hajmi (marketing tadqiqotlar) hamda aniq korxona (yoki korxonalar majmuasi) ning texnikaviy, iqtisodiy va

⁵ David Hoyle. ISO 9000 Quality systems Handbook. Fourth Edition. Oxford, 2001. ISBN 07506 4451 6. 172 page.

tashkiliy imkoniyatlari asosida aniqlanadi.

Bu asosda ishlab chiqarishning konstruktorlik va texnologik tayyorgarligi, zaruriy miqdorda mahsulot chiqarish boshlanadi.

Mahsulot sifati haqida ma'lumot, odatda, bir necha kanallar orqali keladi (qaytma aloqa). Asosiy shaklda ikkita asosiy kanal ko'rsatilgan:

- birinchi kanal mahsulotni yaratish va ishlab chiqarish darajasida ishlaydi (ishlab chiqaruvchi korxonadagi sifat nazorati);
- ikkinchi kanal foydalanish doirasidagi mahsulot sifati haqida ma'lumotni o'zatadi.

Mahsulotning haqiqiy sifati to'g'risidagi ma'lumot rejalashtirilgan sifat ko'rsatkichlari bilan solishtiriladi. Qiyoslash natijalari bo'yicha sifatni saqlab turish yoki ko'tarish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi.

Ishlab chiqilgan chora-tadbirlar mahsulot sifatiga ta'sir etuvchi turli omillar o'zgartirilishini nazarda tutadi. Bu omillarni *texnikaviy, tashkiliy, iqtisodiy va ijtimoiylarga* ajratish mumkin.

Texnikaviy omillar: texnologik jihozlar, uskunalar, asbob nazorat vositalari holati; dastlabki materiallar, xom ashyo jamlovchi buyumlar sifati; texnikaviy hujjatlar va boshqalar holati va sifatidan iborat.

Tashkiliy omillar guruhiga:

- o ishning muntazamligi va bir maromdaligi;
- o jihozlarga texnik xizmat ko'rsatish va ularni ta'mirlash;
- o material, jamlovchi buyumlar, uskunalar, asboblari, nazorat vositalari va texnikaviy hujjatlar bilan ta'minlanganlik
- o mehnatni ilmiy tashkil qilish; ishda ovqatlanish va dam olishni tashkil etish va boshqalar.

Iqtisodiy omillar: mehnatga haq to'lash shakli; ish haqini miqdori; yuqori sifatli mahsulot va ish uchun mukofotlash; yaroqsiz mahsulot uchun maoshdan chegirib qolish; mahsulot tannarxi va narxi; sifat darajasi va boshqalar.

Ijtimoiy omillar guruhi: kadrlarni tanlash, joylash va ish joyini o'zgartirish; malaka oshirishni tashkil qilish; ilmiy-texnikaviy ijod, rasionallashtirish va ixtirochilik turar-joy, maishiy sharoitlar, jamoadagi o'zaro munosabatlar, psixologik iqlim va boshqalar.

Mahsulot sifatini boshqarish mezonlari. Har qanday boshqarish tizimi uning ishi samaraliligini aniqlovchi boshqarish mezonlariga egadir. Bizning misolimizda mahsulot sifati, yuqorida aytilgandek uning vazifasiga muvofiq ma'lum ehtiyojlarni qondirish qobiliyati bilan tavsiflanadi.

Sifatni boshqarish masalasidan kelib chiqib, bu xususiyatlarni boshqarish mezonlaridek qabul qilish mumkin. Masalan, materiallar sarflanishini kamaytirish kerak bo'lsa, mezon sifatida mashinaning massasi qabul qilinadi. Ishonchlilikni oshirish kerak bo'lsa, mezon sifatida mashina to'xtab qolmasligi va boshqalar qabul qilinadi.

AQSh firmalarining xarakterli tomoni shuki, ular ishlab chiqarish-ning ayrim uchastkalarida tajribaviy tugaraklar tashkil qilishadi va ijobiy natijadan so'ngina uni keng ko'lamda joriy qila boshlaydilar.

AQSh da to'garak a'zolari ish vaqtida haftasiga bir marta 1 soat ichi-da yig'ilishadi, to'garakning ishlari esa ishdan tashqari paytda o'tkazilib, ularga oshirilgan stavkalarda haq to'lanadi.

Aksariyat hollarda AQSh firmalaridagi sifat to'garaklari 1,5-2 yil mobaynida faoliyat yuritadilar, xolos. Bunga asosiy sabab firma rahbarlari tomonidan ularni butkul qo'llashning

yo'qligi, to'garak a'zolarining qo'shimcha xarajatlar bilan bog'liq takliflarning qondiravermasligi va o'qitish tizimining yetarli darajada mukammal emasligidadir. Shuning uchun hozirga kelib, ularga ma'lum talablar quyilishi kerakligini hayotning o'zi talab qilmoqda.

AQSh da sifat to'garaklaridagi tashkiliy guruhlariga quyiladigan talablar:

1. To'garakda qatnashish ixtiyoriy bo'lishi lozim. To'garak a'zolari va ularning rahbarlari hal qilinuvchi muammolarni o'zlari tanlaydilar.

To'garakda faqat ma'muriyatga tegishli muammolar qurilmaydi. To'garakni tuzilishida muommolarni hal qilish prinsiplarini o'rganadilar, bu o'z navbatida to'garakning kelgusidagi ishlarini muvaffaqiyatli bo'lishiga asos bo'ladi. To'garak qatnashchilari ish vaqtida yig'ilishidi (haftasiga 1 soat). Yig'ilishning umumlashgan tartibi, ochish, yangi a'zolari qabul qilish, umumiy tavsifga ega bo'lgan yangiliklar va tashkiliy masalalar-5 minut, to'garak ishining xaftalik yakuni - 5 minut, mahorat oshirishda yangiliklar va yangi materiallar o'rganish xaqida - 5 minut, amaliy masalalarga qo'llanuvchi yangi o'zlashtirilgan bilimlar - 5 minut.

2. Tugarak rahbarlari yetarli malakaga ega bo'lmog'i, ishonch qozonmoqligi va to'garakni boshqarishga ixtiyoriy roziliklarini bermog'i lozim. Ular firma boshliqlari va kasaba uyushmalari bilan aloqada bo'lishlari shart.

Z. Hamma darajadagi mutaxassislar texnikaviy maslahatchilar sifat tugaragi ishiga yerdam berishga majburlar, ularning iltimosiga binoan majlislarga qatnashishi ham mumkin.

4. Kichik va o'rta holdagi firmalar uzlarining sifat tugaragi ishlarini muvofiklashtiruvchi xodimiga ega bo'ladi, katta firmalarda esa bunday shaxslar va undan ortiqni tashkil etishi mumkin. Muvofiqlashtiruvchi xodim sifat to'garagi va to'garaklar orasida hamda rahbariyat o'rtasidagi aloqa o'rnatuvchi shaxsdir.

5. Firma tarkibidagi o'rta rahbarlar ustalar, texnologlar tomonidan doimiy himoya qilinadi.

6. Firmaning eng yuqori rahbariyati tomonidan sifat to'garaklarining rejalarini himoya qilish kafolatlanadi.

AQSh da o'z rejalariga ega bo'lgan 300 ta sifat to'garaklarida o'tkazilgan so'roqlash natijalari quyidagilarni ko'rsatadi. Sifat tugaragining imkoniyatlari qanaqa degan savolga firmalar quyidagicha javob berishdi (foiz xisobiga):

"chegarasiz" -0,

"favqulotda samarador" -37,

"yaxshi, xamma vaqt emas" -32,

"yaxshi, lekin yutuq bundan ortiq bulishi mumkin edi" - 8,

"juda chegarali, yutug'i esa kafolatsiz" -1.

Sifat to'garaklarining samaradorligi xaqidagi fikr juda e'tiborga sazovardir, suralganlar dan 30 foizi har bir sarflangan dollar evaziga 1 dollardan 3 dolargacha oylik tariqasida, 0 foizi esa 4 dan 12 dollargacha olganliklarni aytdilar. So'ralganlarning 48 foizi esa o'zlarining bu masalada aniq ma'lumotlari yo'qligini ko'rsatdi, faqatgina foizi esa bu xarakatlar o'zini o'zi oqlay-olmaydi deb javob berdi.

Yaponiya davlati dunyodagi rivojlangan mamlakatlar ichida ajralib turadi. Bu yerda sifat tugaragiga alohida e'tibor bilan karaydi. 60-yillar boshida Yaponiyada birinchi marta sifat to'garagi vujudga keldi. Buning sababi bor, albatta Yaponiya joylashishiga qarab aholisi zich yashaydigan geografik ob'yekt bo'lib, o'zining yer osti boyliklariga deyarli ega emas. Territoriyasining taxminan 70 foizi tog'liklarni tashkil etgan bo'lib, sanoatining

rivojlanishida o'zining xom ashyosiga umid bog'lashi o'rinsiz bo'lar edi. Bu holda Yaponiya o'z xalqini oziq - ovqat bilan ta'minlay olmas, sanoatni esa yetarli darajada rivojlantira olmasdi. Sanoat va energetika uchun tashqaridan keltiriladigan xomashyo tilla, qimmatbaho toshlar va eksport mahsulotlari bilan to'lanishi mumkin edi.

Yaponiya uchun tanlov yuk edi: na tilla, na qimmatbaho tosh uning er osti boyliklarida mavjud edi. Demak, eksport. Bundan boshqa yuli yo'q. Xullas, Yaponiya og'ir sharoitlarga bardosh bera oladigan sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishga butun, hozirgi vaqtda Yaponiya dunyo eksportidagi mahsulotlarning 70 foizdan ortiq asosiy xiliga yetakchilik qilmoqda. Bularga dastgoxlar, optika asboblari, radiopriyomniklar, fotoappartlar, kemalar, yengil va yuk tashuvchi avtomobillar, televizorlar, videomagnitofonlar, orgtexnika mahsulotlari, soatlar, g'ildiraklar, sun'iy toladan bo'lgan matolar, po'lat taxtalar va boshqalar kiradi.

1962 yildan boshlab Yaponiyada "ustalar va brigadalar uchun sifatni boshqarish" jurnali chiqib boshladi. Bundan maqsad jurnal sahifalarida bosilib chiqadigan materiallar va maqollar orqali 4 sifatni boshqarish tizimidagi yangiliklarni ko'pchilikka, ayniksa ishchilarga o'z vaqtida yetkazish, ba'zi kursatmalarin tushunarli bulishini ta'minlash. Bundan tashqari quyidagi muhim masalalarga jiddiy e'tibor berila boriladi:

- sifat nazorati sohasida ishlaydigan xodimlarning malakasi va layoqatlilikini oshirish;
- sifat nazorati usullarni targ'ibot qilish;
- tinglovchilar uchun har bir syex miqiyosida, sifat to'garagi deb ataluvchi, syexlarda sifat nazoratini takomillashtirishga asos bo'luvchi to'garaklar tashkil qilish.

Natijada Yaponiyadagi voqyealar quyidagicha rivojlandi: 1967 yil, iyun oyida 10 mingga yaqin shunday to'garaklar qayd qilingan bo'lsa, 1969 yilda bu raqam mingni, 1979 yilning iyun 100 mingni tashkil qiladi. 1987 yil mart oyida Yaponiyada sifat to'garagi o'zining 5 yilligin nishonladi. Bu davrga kelib sifat to'garaklarining soni 50 mingni tashkil qilib, bu ko'rsatkich har yili 10 mingga oshib bormoqda. Uning qatnashchilarining soni esa milliondan oshib ketdi. Shuni alohida aytish lozimki, Yaponiyadagi to'garaklar o'z oldiga ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish hisobiga mahsulot sifatini tubdan oshirish maqsad qilib quyishgan.

Yaponiya usulining yana bir xarakterli tarafi to'garaklarning ishlari-ni muntazam ravishda olimlar va muxandislar Ittifoqi tomonidan kuzatiladi, o'rganiladi va tahlil qilinib boriladi. So'nggi ma'lumotlarga qaraganda sifat to'garaklarining 50 foizdan ortig'i yuqori rahbarlarning tashabbusi orqali tashkil qilinadi. To'garak tashkilotchilarining maqsadiga ko'ra quyidagi umumlashgan to'garaklar tashkil qilingan:

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish (31,6 foiz), mahsulot sifa-tini yaxshilash (16,4 foiz), sifatga bo'lgan xarajatlarni kamaytirish (13,8 foiz). Taxminan 38 foiz to'garaklar bir yilda ikkita temani, 16,5 foizi -uchta temani va taxminan 3 foizni 1 temani ishlab chiqadi.

Hozirga vaqtda sifat to'garaklari Amerika Qo'shma Shtatlarida, Yevropa mamlakatlarida hamda Xitoy Xalq respublikasida ham faol ishlab turibdi.

Nazorat uchun savollar:

1. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi korxonalarida sifatni boshqarishga qanday tizimli yondashuv mavjud?
2. Umumjahon sifatni boshqarish tushunchasi va uning mazmunini yoritib bering.
3. Sifatni boshqarishda AQSH tajribasi nimadan iborat.

4. Sifatni boshqarishning Yevropa tajribasi nimadan iborat.
5. Sifatni boshqarishning Yaponiya tajribasi nimadan iborat.

3-MAVZU. O‘ZBEKISTON REAL SEKTOR KORXONALARIDA MAHSULOT SIFATINI TA’MINLASHDA STANDARLASHTIRISHNING TASHKILIY, IQTISODIY VA HUQUQIY ASOSLARI

3.1. Standartlashtirish–yuqori sifatli mahsulot tayyorlashning tashkiliy-texnikaviy asosi.

3.2. Standartlashtirishning maqsadlari va vazifalari.

3.3. Standartlashtirish bo‘yicha normativ xujjatlar va ularga quyiladigan talablar.

3.4. O‘zbekiston Respublikasi «Standartlashtirish to‘g‘risida»gi qonuni va uning sifatni ta‘minlash tizimini tartibga solishdagi roli.

Tayanch iboralar: standartlashtirish, standartlashtirish xujjatlari, normativ xujjatlar, standartlashtirish qonuni.

Standart – bu ko‘pchilik manfaatdor tomonlar kelishuvi asosida ishlab chiqilgan va ma‘lum sohalarida eng ma‘qul darajali tartiblashtirishga yo‘naltirilgan hamda faoliyatning xar xil turlariga yoki natijalariga tegishli bo‘lgan umumiy va takror qo‘llaniladigan qoidalar, umumiy qonun-qoidalar, tavsiflar, talablar va usullar belgilangan va tan olingan idora tomonidan tasdiqlangan me‘yoriy xujjatdir.

Standartlar fan, texnika va tajribalarning umumlashtirilgan natijalariga asoslangan va jamiyat uchun yuqori darajadagi foydaga erishishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Standartlar darajasiga qarab, xalqaro, mintaqaviy davlatlararo, milliy va korxona miqyosida faoliyat ko‘rsatadi.

Bizni o‘rab turgan zaminda mahsulot va uni ishlab chiqarish jarayonlari bir-biri bilan bog‘liq holda rivojlanib, insonlarning yo‘lini to‘g‘ri tanlashda standartlardan foydalanish zamon talabidir⁶.

Davlat standartlari mahsulotni ishlab chiqish va uni ishlab chiqarishga qo‘yish bosqichida yangi mahsulotlarning yuqori sifatli turlarini yaratish va o‘zlashtirishni tezlashtirishga, ishlab chiqaruvchi, tayyorlovchi va iste‘molchi o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshilashga yo‘naltirilgan.

Standartlashtirish - mavjud yoki bo‘lajak masalalarga nisbatan umumiy va ko‘p marta tadbiq etiladigan talablarni belgilash orqali ma‘lum sohada eng ma‘qul darajada tartiblashtirishga yo‘naltirilgan ilmiy texnikaviy faoliyatdir.

Bu faoliyat standartlarni va texnikaviy talablarni ishlab chiqishda, nashr etishda va tadbiq etishda namoyon bo‘ladi. Standartlashtirishning muhim natijalari odatda mahsulot, jarayon va xizmatlarning belgilangan vazifaga mos kelishi, savdodagi to‘siqlarni bartaraf qilish hamda ilmiy-texnikaviy hamkorlikka ko‘maklashishda namoyon bo‘ladi. Odatda standartlashtirish ob‘yekti sifatida standartlashtiriladigan narsa (mahsulot, jarayon, xizmat) tushuniladi.

Standartlashtirish tizimi yangi buyumga o‘z vaqtida yuqori sifatli loyiha-

⁶ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

konstruktorlik xujjatlar berish, korxonaning yangi mahsulotini berilgan sifat ko'rsatkichlariga asosan tayyorlashni va zarur bo'lsa mahsulotni ishlab chiqarishdan olib tashlashni belgilab beradi.

Standartlashtirish bo'yicha xalqaro, mintaqaviy, milliy standartlashtirish idoralari faoliyat olib borishadi.

Xalqaro standartlashtirish faoliyatida barcha mamlakatlarning tegishli idoralari erkin holda ishtirok etishlari mumkin.

Mintaqaviy standartlashtirish deganda dunyo miqyosida birgina geografik yoki iqtisodiy mintaqasiga qarashli mamlakatlarning tegishli idoralari uchun erkin holda ishtirok etishlari mumkin bo'lgan standartlashtirish tushuniladi.

Milliy standartlashtirish – bu muayyan bir mamlakat doirasida o'tkaziladigan standartlashtirish faoliyatidir.

2. O'zbekiston Respublikasida standartlashtirish buyicha ishlarni tashkil etish.

"Standartlashtirish to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq "O'zstandart" agentligi standartlashtirish ishlarini o'tkazishning umumiy qoidalarini, manfaatdor tomonlarning davlat boshqaruv organlari, jamoat birlashmalari bilan olib boradigan hamkorlikdagi ishining shakl va usullarini belgilaydi.

"O'zstandart" agentligi, "Davarxitektqurilish" qo'mitasi, Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi va respublika Sog'liqni saqlash vazirligi o'z vakolatlari doirasida standartlashtirish ishlarini bajarishni boshqa tashkilotlarga topshirishga haqlidirlar.

Standartlarni tasdiqlagan organlar standartlarga doir tarmoq axborot jamgarmalarini hosil qiladilar va yuritadilar hamda manfaatdor iste'molchilarni xalqaro (davlatlararo, mintaqaviy) standartlar, O'zbekiston Respublikasi standartlari, xorijiy mamlakatlarning milliy standartlariga doir axborotlar bilan, shuningdek standartlashtirish sohasidagi xalqaro shartnomalar, texnik-iqtisodiy hamda ijtimoiy axborot davlat klassifikatorlari, standartlashtirish qoidalar, normalari va tavsiyalariga oid axborotlar bilan ta'minlaydilar.

Standartlarni nashr qilish va qayta nashr etishni ularni tasdiqlagan organlar amalga oshiradilar.

O'zbekiston Respublikasida standartlashtirish ishlarini o'tkazishning umumiy tashkiliy-texnik qoidalarini tartibga solib turuvchi davlat standartlashtirish tizimi faoliyat ko'rsatadi.

Respublikada standartlashtirish ishlarini tashkil etish, muvofiqlashtirish va ta'minlashni:

-xalq xo'jaligi tarmoqlarida - O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi ("O'zstandart" agentligi);

-qurilish, qurilish industriyasi sohasida, shu jumladan loyihalash va konstruksiyalashda - O'zbekiston Respublikasi Davlat arxitektura va qurilish qo'mitasi (Davarxitektqurilish" qo'mitasi);

-tabiiy resurslardan foydalanishni tartibga solish hamda atrof muhitni ifloslanishdan va boshqa zararli ta'sirlardan muhofaza qilish sohasida - O'zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi (Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi);

-tibbiy maqsadlardagi mahsulotlar, tibbiy texnika ashyolari, dori-darmonlar sohasida hamda respublika sanoati ishlab chiqarayotgan, shuningdek import bo'yicha respublikaga yetkazib beriladigan mahsulotlarda inson uchun zararli moddalar miqdorini aniqlash masalalarida - O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi amalga oshiradi.

Ushbu qonunga muvofiq davlat boshqaruv organlari o'z vakolatlari doirasida standartlar va texnik shartlarni (bundan buyon matnda "standartlar" deb yuritiladi),

shuningdek ushbu qonunni qo'llashga doir yo'riqnomalar va izohlarni ishlab chiqadilar, tasdiqlaydilar, nashr etadilar.

Xo'jalik faoliyati subektlari standartlarning majburiy talablariga, standartlashtirishga taalluqli boshqa qonun hujjatlariga rioya etishi ustidan davlat nazoratini "O'zdavstandart" agentligi, "Davarxitektkurilish" qo'mitasi, Davlat tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi, Sog'liqni saqlash vazirligi va ularning hududiy organlari, shuningdek boshqa maxsus vakil qilingan davlat boshqaruv organlari o'z vakolatlari doirasida amalga oshiradilar.

Idoraviy bo'ysunuvi va mulk shaklidan qat'i nazar xo'jalik faoliyati subektlarining, shuningdek tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanaётgan jismoniy shaxslarning mahsuloti, shu jumladan sertifikatlashtirilgan mahsulot (ishlab chiqish, tayèrlash, saqlash, tashish, foydalanish, ta'mirlash va chiqindini foydali suratda ishlatish bosqichlarida) davlat nazorati obekti hisoblanadi.

Xo'jalik faoliyati subektlari davlat nazoratini amalga oshirish uchun barcha zarur sharoitni yaratishlari shart.

Standartlarning majburiy talablariga rioya etilishi ustidan davlat nazoratini quyidagi organlar amalga oshiradilar:

- standartlarni tekshirish va nazorat qilish hamda o'lchovlarniga yagona birlikda bo'lishini ta'minlash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi bosh davlat inspektori;

- standartlarni tekshirish va nazorat qilish hamda o'lchovlarning yagona birlikda bo'lishini ta'minlash bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar bosh davlat inspektorlari;

- standartlarni tekshirish va nazorat qilish hamda o'lchovlarning yagona birlikda bo'lishini ta'minlash bo'yicha davlat inspektorlari.

O'zbekiston Respublikasida xalqaro standart talablari asosida sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishda standartlashtirish, sertifikatlashtirish va metrologiya agentligi amalga oshiradi. Respublikada standartlashtirish tartibi bir xil turdagi mahsulotning har bir turi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan qayd etiladigan standartlashtirish qoidalariga muvofiq keluvchi tartibda amalga oshiriladi.

Standartlashtirish ta'rifi – haqiqatda amalga oshirilayotgan yoki potensial masalalarga nisbatan ko'plab marta foydalanish uchun ma'lum shartlarni o'rnatish orqali optimal darajada tartibga solishga erishishdir⁷.

Standartlashtirish va sifat samaradorligi iqtisodiy samaradorlikka olib keladi. Standartlar ko'plab vazifalarni bajaradi. Iqtisodiyot masshtabining turli tumanligi aynan sifatning kafolati va xavfsizligi, mahsulot va uni ishlab chiqarish jarayonidagi axborotlarning to'g'ri berilayotganligiga bog'liq⁸.

Standartlar fan, texnika va tajribalarning umumlashtirilgan natijalariga asoslangan hamda jamiyat uchun yuqori darajadagi foydaga erishishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Standartlar darajasiga qarab xalqaro, mintaqaviy, davlatlararo, milliy va korxona miqyosida faoliyat yuritadi. Standartlar mahsulotni ishlab chiqish va uni ishlab chiqarishga qo'yish bosqichida yangi mahsulotlarning yuqori sifatdagi turlarini yaratish va ularni o'zlashtirishni tezlatishga, ishlab chiqaruvchi, tayyorlovchi va iste'molchi oralaridagi munosabatlarni yaxshilashga yo'naltirilgan.

⁷ Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида” ги қонуни. 28.12.1993 йил.

⁸ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

Standartlashtirish tizimi yangi buyumga o'z vaqtida yuqori sifatli loyiha-konstruktorlik hujjatlarini berish, korxonaning yangi mahsulotini berilgan sifat ko'rsatkichlariga asosan tayyorlashni va kerak bo'lsa mahsulotni ishlab chiqarishdan olib tashlashni ta'minlaydi.

Standartlashtirish mahsulot muomalada bo'lganida va sotish bosqichlarida mahsulotni joylashtirishda yaxshi tartib va sharoitlar yaratishga, yuklashga va joylashtirishga, to'g'ri saqlashga, buyumni transportda tashish, tarqatish talablarini sotish tashkilotlariga belgilab beradi.

Standartlashtirishni texnika taraqqiyotida va ishlab chiqarishda eng rasional joriy qilish-mahsulot sifatini yaxshilash, mehnat xarajatlarini va moddiy resuslar sarfini kamaytirishning ta'sirchan vositalaridan biri sifatida ko'rilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisida 1993 yilning 28 dekabrda metrologiya va sertifikatlashtirish bo'yicha qabul qilingan qonunlar bilan bir qatorda "Standartlashtirish haqida" qonun ham qabul qilindi. Bu qonun respublikamizda standartlashtirish sohasi va standartlashtirish tizimi uchun asosiy qonuniy asoslardan hisoblanadi.

Qonunning 2-moddasida standart so'ziga ta'rif berilgan bo'lib, unda ko'pchilik manfaatdor tomonlar kelishuvi asosida ishlab chiqarilgan va ma'lum sohalarda eng maqbul darajali tartiblashtirishga yo'naltirilgan hamda faoliyatning har xil turlariga yoki natijalariga tegishli bo'lgan umumiy va takror qo'llaniladigan qoidalar, umumiy qonun-qoidalar, tavsiflar va usullar belgilangan va tan olingan idora tomonidan tasdiqlangan me'yoriy hujjatlar hisoblanadi.

Bugungi kunda standartlar asosan fan, texnika va tajribalarning umumlashtirilgan natijalariga asoslangan va jamiyat uchun yuqori darajadagi foydaga erishishga yo'naltirilgan bo'lishi kerakdir.

Mamlakat korxonalarida ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarining sifatini ta'minlash sohasidagi davlat boshqaruvi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining Davlat sanitariya-epidemiologiya xizmati, O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi huzuridagi Bosh davlat veterinariya boshqarmasi, O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi huzuridagi O'simliklar karantini bosh davlat inspeksiyasi, O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi hamda qonun hujjatlari bilan belgilanadigan boshqa organlar tomonidan amalga oshiriladi⁹.

O'zbekiston standartlashtirish agentligi tomonidan quyidagilarga yo'l qo'yilmaydi:

➤ oziq-ovqat mahsulotining har xil turlarini bir xil nomda davlat ro'yxatidan o'tkazish;

➤ ayni bir turdagi oziq-ovqat mahsulotini bir xil yoki har xil nomlar bilan qayta-qayta ro'yxatdan o'tkazish;

➤ tarkibida giyohvandlik moddalari bo'lgan oziq-ovqatlarni, ovqatga qo'shiladigan oziq-ovqat qo'shimchalari, yembop qo'shimchalar va biologik faol qo'shimchalarni ro'yxatdan o'tkazish.

O'zbekiston Respublikasida standartlashtirishga doir quyidagi toifadagi me'yoriy hujjatlar qo'llaniladi:

- xalqaro (davlatlararo, mintaqaviy) standartlar;
- O'zbekiston Respublikasining davlat standartlari;
- tarmoq standartlari;

⁹ Ўзбекистон Республикасининг "Озиқ-овқат маҳсулотининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида"ги Қонуни, 30.08.1997 й.

- texnik shartlar;
- korxona standartlari;
- xorijiy mamlakatlarning milliy standartlari;
- ma'muriy-hududiy standartlar.

Davlat yagona va uzluksiz ta'lim tizimida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan davlat ta'lim standartlari ishlab chiqiladi.

Standartlashtirishga doir normativ hujjatlar jumlasiga, shuningdek, standartlashtirish qoidalari, normalari, texnik-iqtisodiy axborot klassifikatorlari ham kiradi. Mazkur hujjatlarni ishlab chiqish va qo'llash tartibi "O'zstandart" tomonidan belgilanadi.

Xalqaro (davlatlararo, mintaqaviy) standartlar va xorijiy mamlakatlarning milliy standartlari, shuningdek, xalqaro qoidalar va normalar O'zbekiston Respublikasi ishtirok etgan shartnoma yoki bitimlarga muvofiq qo'llaniladi. Ushbu standartlar, qoidalar va normalarni respublika hududida qo'llash tartibini "O'zstandart" va davlat boshqaruvining boshqa organlari o'z vakolatlari doirasida belgilaydilar. Ular xalqaro savdo-sotiq uchun ortiqcha to'sqinliklarni vujudga keltirmasligi lozim.

Standartlashtirishga doir me'yoriy xujjatlar vatanimiz hamda chet el fan va texnikasining zamonaviy yutuqlariga asoslangan va O'zbekiston Respublikasining qonun xujjatlariga muvofiq bo'lishi lozim. Ular xalqaro savdo-sotiq uchun ortiqcha to'sqinliklarni vujudga keltirmasligi lozim. Me'yoriy xujjatlarsiz mahsulot ishlab chiqarish va realizatsiya qilishga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasining manfaatlari himoya qilinishini va ishlab chiqarilayotgan mahsulotning raqobat qila olish imkonini ta'minlash uchun asosli hollarda standartlarda istiqbolga mo'ljallangan, an'anaviy texnologiyalarning imkoniyatlaridan ildamlashgan dastlabki talablar belgilab qo'yiladi.

Iste'molchilarga realizatsiya qilinadigan mahsulotga doir standartlar va ularga kiritilgan o'zgartishlar "O'zstandart" organlarida haq olmasdan davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim. "O'zstandart" organlarida ro'yxatdan o'tgan standartlashtirishga doir normativ hujjatlar davlat axborot jamg'armasini tashkil etadi.

Standartlarga mos holda mahsulotning atrof-muhit, aholining hayoti, sog'lig'i va mol-mulkiga xavfsizligini ta'minlash uchun, texnikaviy va axborot jihatdan mahsulotning bir-biriga mos kelishi va o'zaro almashinuvchanligini, ularni nazorat qilish usullari birligi va tamg'alash birligini ta'minlash uchun standartlarda belgilanadigan talablar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari bilan belgilanadigan boshqa talablar davlat boshqaruv organlari, xo'jalik faoliyati sub'yektlari rioya etish uchun majburiydir¹⁰.

Standartlarda mahsulotni yaratish, ishlab chiqarish va yetkazib berish shartnomasiga kiritilgan, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan o'zga talablar ham belgilab qo'yilishi mumkin. Import mahsulot, basharti u O'zbekiston Respublikasida amal qilayotgan standartlarning majburiy talablar qismiga muvofiqligi tasdiqlanmagan bo'lsa, yetkazib berilishi va belgilangan maqsadda ishlatilishi mumkin emas.

Amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq majburiy sertifikatlashtirilishi lozim bo'lgan mahsulotni standartlashtirishga doir normativ hujjatlar sertifikatlashtirishni amalga oshirishda rioya etiladigan talablarni, shuningdek ushbu talablarga muvofiqlikni nazorat qilish va sinash usullarini o'z ichiga olishi lozim. Ko'rsatib o'tilgan hujjatlar mahsulotning mazkur turini sertifikatlashtirish tizimida belgilangan qoida va tartiblarga muvofiq qo'llanilishi lozim.

¹⁰ Ўзбекистон Республикасининг "Стандартлаштириш тўғрисида" ги қонуни. 28.12.1993 йил.

Standartlashtirish ishlarining jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, standartlarning yuqori sifatli va samarali bo'lishini ta'minlash uchun ularning ishlab chiqish bosqichida quyidagi majburiy tamoyillarini bajarish shart:

1. Tizimlilik tamoyili bunda texnik taraqqiyot va ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatining ortishi kishilarning mehnati, mehnat vositalari hamda mehnat predmetlarini birlashtiruvchi ishlab chiqarish jarayoniga nisbatan sistemali yondoshuvni taqozo etadi. Bunda ko'zlangan maqsadga maksimal samaradorlik va eng kam xarajatlar bilan erishishni ta'minlaydigan o'zaro bog'langan elementlar to'plamining faoliyati tushuniladi. Elementlar tizimining miqdoriy aloqalari tasodifiy bo'lishi mumkin.

2. Standartlarni optimallashtirish va progressivlik tamoyilida - standartlar tomonidan o'rnatilgan ko'rsatkichlar, me'yorlar, tavsiflar va shartlar fan, texnika va ishlab chiqarishning jahon darajasiga javob berishi kerak. Ular standartlashtirilayotgan ob'ektlarning rivojlanish yo'nalishlarini e'tiborga olishlari shart. Faqatgina mahsulotning yangi sifat samaradorligini emas, balki eng kam sarf-xarajatlar bilan yuqori samaradorlikka erishishni ta'minlashga ham asoslangan bo'lishi kerak.

3. Standartlashtirilayotgan mahsulotning bog'liqligini ta'minlash tamoyilida mahsulotlar ekspluatatsiya qilish ko'rsatkichlari bo'yicha bir-birining o'rnini bosishni ta'minlashga imkon beruvchi bu prinsip kompleks standartlashtirishda, shuningdek mahsulotlarni standartlashtirishda, texnik shartlarni ishlab chiqishda asosiy o'rin tutadi.

4. Komplekslik va optimal chegaralanish tamoyilida standartlarni ishlab chiqishda standartlashtirishning yakuniy ob'yektiga ta'sir etuvchi barcha asosiy elementlarni e'tiborga olish kerak. Standartlashtirish ishlarini mehnat sarfini qisqartirish uchun asosiy ob'yektga unchalik ta'sir ko'rsatmaydigan omillar e'tiborga olinmaydi.

Standartlashtirishda moddiy va moddiy bo'lmagan o'zaro bog'langan elementlar kompleksiga talab va tavsiflar tizimi ko'rib chiqiladi.

Yuqori sifatli mahsulot olish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish shart-sharoitlarini yaratish uchun hayot siklining barcha bosqichlari: loyihalash, seriyali ishlab chiqarish, tayyor mahsulotni ekspluatatsiya qilishni qamrab oladigan rasional standartlar tizimi zarurdir.

5. Standartlarni ishlab chiqishning ilmiy tadqiqot tamoyilida standartlarning loyihalarini tayyorlash va muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun faqatgina amaliy tajribani keng umumlashtirishgina emas, balki maxsus nazariy, eksperimental va tajriba konstruktorlik ishlarini ham amalga oshirish zarurdir. Bu tamoyil barcha standartlarga tegishlidir.

Davlat standartlashtirish tizimining vazifalariga quyidagilar kiradi:

■ O'zbekiston Respublikasida standartlashtirish ishlarini o'tkazishning umumiy tashkiliy-texnik qoidalarini tartibga solib turuvchi davlat standartlashtirish tizimi faoliyat yuritadi.

■ Respublikada standartlashtirish ishlarini tashkil etish, muvofiqlashtirish va ta'minlashni:

■ xalq xo'jaligi tarmoqlarida-O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi ("O'zstandart" agentligi);

■ qurilish, qurilish industriyasi sohasida, shu jumladan loyihalash va konstruksiyalashda-O'zbekiston Respublikasi Davlat arxitektura va qurilish qo'mitasi (Davarxitektqurilish" qo'mitasi);

■ tabiiy resurslardan foydalanishni tartibga solish hamda atrof-muhitni ifloslanishdan va boshqa zararli ta'sirlardan muhofaza qilish sohasida-O'zbekiston

Respublikasi Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi (Davlat tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi);

■ tibbiy maqsadlardagi mahsulotlar, tibbiy texnika ashyolari, dori-darmonlar sohasida hamda respublika sanoati ishlab chiqarayotgan, shuningdek import bo‘yicha respublikaga yetkazib berilayotgan mahsulotlarda inson uchun zararli moddalar miqdorini aniqlash masalalarida - O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi amalga oshiradi.

O‘zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi, standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish sohasidagi vazifalarni hal qilish uchun maxsus vakolat berilgan O‘zbekiston Respublikasining davlat boshqaruv organi hisoblanadi.

"O‘zstandart" agentligi O‘zbekiston Respublikasining standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish bo‘yicha milliy organi hisoblanadi hamda o‘z faoliyati to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga hisob beradi.

5-rasm. O‘zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi ("O‘zstandart" agentligi)ning tashkiliytuzilmasi¹¹

"O‘zstandart" agentligi tizimiga quyidagilar kiradi:

- ☐ Hududiy standartlashtirish va metrologiya boshqarmalari;
- ☐ Respublika sinov va sertifikatlashtirish markazi hamda uning hududiy sinov va sertifikatlashtirish markazlari;
- ☐ Metrologiya xizmatlari ko‘rsatish markazi;
- ☐ Standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish ilmiy-tadqiqot instituti;
- ☐ Milliy etalonlar markazi;
- ☐ Shtrixli kodlashtirish markazi;
- ☐ Axborot-ma’lumotlar markazi.

¹¹ Манба: "Ўзстандарт" агентлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

□ Hududiy boshqarmalar ikki tomonlama bo'ysunadilar hamda Agentlikka va tegishli mahalliy davlat hokimiyati organiga hisob beradilar¹².

"O'zstandart" agentligi o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi qarorlariga va boshqa qonun hujjatlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari, Qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, shuningdek ushbu Nizomga amal qiladi. "O'zstandart" agentligi o'z faoliyatini davlat boshqaruvi boshqa organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, jamoat birlashmalari va boshqa tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlikda amalga oshiradi¹³.

Ushbu agentlik mamlakatimizda standartlashtirish ishlarini belgilangan talab doirasida amalga oshirib kelmoqda.

Iqtisodiy o'sishga standartlarning ta'siri. O'sish tempi shuni taxmin qilish mumkinki, innovatsiya va texnik o'zgarishlar, texnologik ilg'or tajribalar ta'siri standartlarga bog'liq¹⁴.

Standartlar darajasiga qarab, xalqaro, mintaqaviy davlatlararo, miliy va korxona miqiyosida faoliyat ko'rsatadi. Davlat standartlari mahsulotni ishlab chiqarish va uni ishlab chiqarishga qo'yish bosqichida yangi mahsulotlarning yuqori sifatli turlarini yaratish va o'zlashtirishni tezlashtirishga, ishlab chiqaruvchi, tayyorlovchi va iste'molchi oralaridagi munosabatlarni yashirishga yo'naltirilgan.

Nazorat uchun savollar

1. Standartlar nima sababdan qo'llaniladi?
2. Standartlar qanday muammolarni hal etadilar?
3. Qanday standartlar tashkil qilinadi?
4. Standart ma'nosi nimadan iborat?
5. Standartlashtirish to'g'risidagi qonunning ahamiyati nimada?

4-MAVZU. ISO-XALQARO STANDARTLARNING REAL SEKTOR MAHSULOTLARINI STANDARTLASHTIRISHDAGI O'RNI

4.1. Xalqaro standartlarni shakllanishi, rivojlanishi va amal qilishi.

4.2. ISO-xalqaro standartlash bo'yicha xalqaro tashkilotlarning maqsadi va vazifalari.

4.3. ISO-9001 sifat tizimini qo'llashning xususiyatlari. Standartlash bo'yicha mintaqaviy tashkilotlar faoliyatining xususiyatlari (ISO, MEK, SEN, SENELEK va boshqalar).

4.4. Standartlashtirish bo'yicha Nemis milliy tashkilotining faoliyat tamoyillari.

4.5. AQSH da standartlashtirishni rivojlantirish tajribasi.

4.6. Standartlashtirish bo'yicha Fransiya assosiasiasining standartlarni ishlab chiqish va amalga kiritish tajribasi.

Tayanch iboralar: xalqaro standart, ISO-xalqaro standart, ISO-9001 sifat tizimi, Nemis, AQSH, Fransiya tajribasi.

¹² Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида” ги қонуни. 28.12.1993 йил.

¹³ Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида” ги қонуни. 28.12.1993 йил.

¹⁴ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

Yevropa ittifoqining standartlashtirish sohasidagi faoliyati mazkur ittifoqni ta'sis etish to'g'risidagi Rim shartnomasining 100 moddasiga asoslanadi. Ushbu shartnoma Yevropa ittifoqiga a'zo mamlakatlarning xuquqiy, ma'muriy qorolarini yaqinlashtirishni ko'zda tutadi.

Yevropa ittifoqining 1985 yil 7 maydagi "Texnik uyg'unlashtirish va sertifikatlashtirish sohasiga yangicha endoshuv to'g'risida" gi qororida Yevropa ittifoqi kengashi quyidagi tamoyillarni belgilab berdi:

- Rim shartnomasining 100 moddasiga muvofiq direktivalar miqyosida asosiy xavfsizlik talablarini o'rnatish orqali xuquqiy holatlarni uyg'unlashtirish cheklanadi. Bu holat mazkur mahsulot uchun Yevropa ittifoqi miqosida erkin savdo sharoitlari ta'minlanishi zarurligini anglatadi;

- sanoat buyumlarini standartlashtiruvchi ma'sul organlarga texnologiyalarni rivojlanish darajasini e'tiborga olgan holda texnik reglamentlarni ishlab chiqish vazifasi yuklatiladi. Mazkur texnik reglamentlar direktivalarda belgilangan umumiy talablarga amal qilgan holdagina mahsulotni ishlab chiqarish zarurligini belgilab beradi.

- mazkur texnik reglamentlar majburiy xarakterga ega bo'lmaydi, faqat ixtiyoriy qo'llaniladigan standartlar hisoblanadi;

- biroq ma'muriyatga bir davrning o'zida uyg'unlashtirilgan standartlar asosida direktivalarda belgilangan umumiy talablar asosida mahsulotni muvofiqligini belgilash vazifasi yuklatiladi. Bu holat ishlab chiqaruvchida standartlarga muvofiq holda mahsulotni ishlab chiqarish imkoniyati mavjudligini bildiradi. Shu bilan bir qatorda ushbu holatda ishlab chiqaruvchiga mahsulotning direktivalarning umumiy talablariga muvofiqligini isbotlash vazifasi yuklatiladi.

ISO 9001:2000 standarti boshqa standartlarga ko'ra yuqori baholanadi va u boshqa standartlar yaratilishining asosi hisoblanadi¹⁵.

AQSH da sertifikatlashtirish buyicha ishlarning xuquqiy asosi bo'lib turli xil turdagi mahsulotlarning xavfsizligi to'g'risidagi bir qator qonunlar hisoblanadi.

Ushbu qonunlarga asosan mahsulot milliy standartlar ta'siri ostida bo'lsa yoki mahsulot davlat tashkilotlari tomonidan xam ichki xam tashqi bozorlarda xarid qilinsa, mahsulotni sertifikatlashtirish majburiy tarzda amalga oshiriladi. Bunday mahsulot federal me'yoriy xujjatlarga muvofiqlikka tekshiriladi.

AQSH ga import qilinayotgan tovarlar quyidagi holatlarda bojxona xududiga kiritilmaydi:

- iste'mol tovarlari xavfsizligi bo'yicha qoidalarga muvofiq kelmasa;

- zarur bo'lgan sertifikatlar va belgilar mavjud bo'lmasa yoki tovarlarning etiketkasi qonunning mos keladigan bo'limlari talablariga muvofiq kelmasa.

AQSH ning federal xukumi tovarlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish bo'yicha uchta asosiy toifadagi dasturni tasdiqlagan.

Birinchi toifadagi dasturlar xam yakka xolda xam jamoat iste'molida foydalanganda sog'likka zarar yetkazadigan va xavfsizlikka tahdid qiladigan tovarlarni majburiy sertifikatlashtirish uchun mo'ljallangan.

Ikkinchi toifadagi dasturlar mahsulot namunalari e'ki ishlab chiqarishni tekshirish yo'li bilan ishlab chiqaruvchilarni xar bir mahsulot birligini tekshirish zaruriyatidan ozod qiladi.

¹⁵ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

Uchinchi toifadagi dasturlar mahsulot sifati va ishlab chiqarish sharoitlarini ob'yektiv baholashni, ushbu mahsulotlar bilan savdo qilishning zaruriy sharti sifatida qaraydi.

Ikkinchi va uchinchi toifadagi dasturlar xam majburiy xam ixtiyoriy sertifikatlashtirishda qo'llaniladi.

Birinchi toifadagi dasturlar miqyosida ishlab chiqaruvchining tashabbusi bilan aviastiya texnikasi, kemalar, doklar, avtomobillar, konteynerlar, shu jumladan qishloq xo'jalik mahsulotlari konteynerlari, magistral truboprovodlar sertifikatlanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlari va dori-darmonlar xavfsizligi bo'yicha boshqarmaning sertifikatlashtirish dasturlari faqat insonlar iste'mol qiladigan emas, balki xayvonlar iste'mol qiladigan mahsulotlarni sinovlarini o'z ichiga oladi. Dori-darmonlar va tibbiyot texnikasi faqat xavfsizligi bo'yicha emas, balki samaradorligi bo'yicha xam sinab ko'riladi.

Ikkinchi toifadagi dasturlar mudofaa Departamenti, transport Departamenti, savdo Departamenti, qishloq elektrlashtirish Boshqarmasi kabi davlat tashkilotlari tomonidan mahsulotlarni sertifikatlashtirishni ko'zda tutadi.

Ushbu dasturlarga asosan agar mahsulot xukumat tashkilotlari tomonidan davlat mablag'lari hisobiga qilinsa sertifikatlashtirish majburiy hisoblanadi.

Ikkinchi toifadagi dasturlarga asosan 1300 turdagi mahsulot sertifikatlashtirish sinovlaridan o'tadi. Ushbu toifadagi dasturda avtomobil xaydovchilarini mastlik darajasini aniqlash bo'yicha asboblarni, qo'l va motorlashtirilgan nogironlar aravachalarini sertifikatlashtirish dasturlari ko'zda tutilgan.

Uchinchi toifadagi dasturlar ixtiyoriy hisoblanadi. Ular qishloq xo'jalik Departamenti tomonidan tuxum, tabaka, mevalar, sabzavotlar, go'sht (shu jumladan parranda go'sht), sut mahsulotlari, skipidar va kanifol, xamda savdo Departamenti tomonidan baliq va mollyuskalar uchun ishlab chiqiladi.

Birinchi standartlashtirish milliy tashkiloti-Britaniya Assosiatitsiyasi (British Engineeing Standards Accociation) 1901 yilda tashkil etilgan bulib,biroz keyinrok, birinchi jaxon urushi davrida Daniya byurosi, Germaniya kumitasi (1918y), Amerika kumitasi(1918 y)va boshkalar tashkil topdi.

Standartlashtirish soxasidagi ishlar xalkaro markaz kerakligini takazo qildi. Shu maqsadda 1926 yili standartlashtirish milliy tashkilotlarning Xalqaro Assosiyasi (ISA) paydo bo'ldi. ISA ning tarkibiga 20 mamlakat vakillari kirdi. 1938 yili Berlin shahrida standartlashtirish bo'yicha Xalqaro s'yezd ochildi. Unda texnikaning turli sohalari bo'yicha 32 ta qo'mita va kichik qo'mitalar tuzildi. 1939 yili boshlangan ikkinchi jahon urishi ISAning faoliyatini to'xtatib quydi.

Standartlashtirish bo'yicha xalqaro tashkilot tashkiloti (Interntioal Standards Organizarion) 1946 yilda 25 ta mamlakatning milliy standartlash tashkilotlari tomonidan tashkil etildi hamda qisqacha ISO deb yuritila boshladi. Amalda bu tashkilot o'z faoliyatini 1947 yilda boshladi. Bu tashkilot tuzishda uning nomi barcha tillarda bir xilda nomlanishiga e'tibor bermadi. Tashkilotning nomini grekcha suz "isos"-teng deb nomlanadi. Shu sababli xalqaro standartlash tashkiloti nomi qisqacha qilinib ISO deb nomladi. Bu nufuzli tashkilot Birlashgan Millatlar Bosh Assambleyasi tarkibida foliyat ko'rsatib, rivoj topmoqda.

ISO tashkilotining faoliyat sohasi elektrotexnika va elektronikadan tashqari barcha sohalarni qamrab oladi. Elektrotexnika va elektronika sohasi bo'yicha ishlarni xalqaro elektrotexnika komissiyasi MES amalga oshiradi. ISO tashkiloti standartidan tashqari sertifikatsiyalash bilan ham shug'ullanadi. ISO tashkiloti tovar va xizmatlar bilan xalqaro ayirboshlashni ta'minlash texnikaviy va iqtisodiy sohalarda hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha standartlash ishlarini amalga oshiradi.

Standartlashtirishning asosiy ob'yektlari va standartlar soni ISO tashkilotining manfaatlari ko'lamini belgilab beradi.

Mashinasozlik, kimyo, nometal materiallar, rudalar va metallar, axborot texnikasi, qishloq xo'jaligi, qurilish, maxsus texnika va boshqalar. Standartlarni ishlab chiqishda ISO tashkilot barcha manfaatdor tomonlarga ya'ni mahsulotlar (xizmatlar) ishlab chiqaruvchilarning, iste'molchilarning xukumat organlarining, ilmiy texnikaviy va jamoat tashkilotlarini manfaatlarini e'tiborga oladi. Hozirgi kunda ISO tashkilotini tarkibiga 120 ta mamlakat o'zini milliy standartlash tashkilotlari bilan a'zo bo'lgan. Hammasi bo'lib, ISO tarkibiga 80 dan ortiq a'zo komitetlar kiradi.

A'zo komitetlardan tashqari a'zolikka da'vogar bo'lgan rivojlanayotgan mamlakatlarning standartlash tashkilotlari ham mavjuddir.

ISO tashkiloti rahbarlik va ishchi organlaridan iboratdir. Rahbar organlariga Bosh Assambleya (Oliy Organ) kengash va texnik boshqaruv byurosidan iboratdir.

Ishchi organlariga texnik komitetlar kuyi komitetlar va texnik maslahat guruxlari kiradi. ISO tashkilotining kengashiga 7 ta komitet buysunadi.

1. PLAKO - texnik byuro
2. STAKO - standartlashning ilmiy tamoyillarini o'rganuvchi komitet
3. KASKO - muvofiqlikni baholash komiteti
4. INKO - ilmiy texnikaviy axborot komiteti Bosh assambleya ISO Kengashi
 - STAKO
 - PLAKO
 - KASKO
 - INFKO
 - DEVKO
 - KOPOLKO
 - REMKO

Ijro byurosi

Markaziy kotibiyat

Texnik komitetlar

Quyi komitetlar

Ishchi guruxlar

5. DEVKO - rivojlanayotgan mamlakatlarga yordam ko'rsatuvchi tashkilot

6. KOPOLKO - iste'molchilar manfaatlarini himoya qiluvchi komitet

7. REMKO - standart namunalari bo'yicha komitet.

ISO tashkilotining rasmiy tillari bo'lib, - ingliz, rus, fransuz tillari. Hozirgi kunda ISO xalqaro standartlarini 70% i rus tiliga tarjima qilingan. ISO tashkilotining texnik ishlarida dunyoning turli xil mamlakatlaridan kelgan 30 mingdan ortiq eksportlar faoliyat ko'rsatishdi.

ISO tashkilotining dunyodagi eng obro e'tiborli (avtoritet) adolatli va mustaqil tashkilot bo'lib, xalqaro tashkilotlar orasida yuqori maqomga ega. Xalqaro standartlashtirish orqali mahsulot sifatini yaxshilash borasida rivojlangan davlatlarda asrlar mobaynida to'plangan tajribaslarni o'rganish va ulardan korxonalarimizda foydalanish imkoniyatlarini takomillashtirish ilmiy ishimizning oldida turgan vazifalardan biri hisoblanadi.

Dunyo miqiyosida xalqaro standartlashtirish orqali mahsulot sifatini yaxshilash borasidagi tajribalarni o'rganishga bag'ishlanadi. Birinchi xalqaro standartlashtirish milliy tashkiloti - Britaniya Assosiatsiyasi (British Engineering Standards Association) 1901 yilda

tashkil etilgan bo'lib, biroz keyinroq, birinchi jahon urushi davrida Daniya byurosi, Germaniya Qo'mitasi (1918 y), Amerika Qo'mitasi (1918 y) va boshqalar tashkil topdi¹⁶.

Xalqaro standartlashtirish sohasidagi ishlar bo'yicha xalqaro markaz kerakligini taqozo qildi. Shu maqsadda, 1926 yili xalqaro standartlashtirish milliy tashkilotlarning Xalqaro Assositsiyasi (ISA) paydo bo'ldi. ISA ning tarkibiga 20 ta mamlakat vakillari kirdi. 1938 yili Berlin shahrida xalqaro standartlashtirish bo'yicha xalqaro s'yezd ochildi. Unda texnikaning turli sohalari bo'yicha 32 ta Qo'mita va kichik Qo'mitalar tuzildi. 1939 yili boshlangan ikkinchi jahon urishi ISA ning faoliyatini to'xtatib qaydi.

Xalqaro standartlashtirish bo'yicha ushbu xalqaro tashkilot (Interntioal Standards Organizariion) 1946 yilda 25 ta mamlakatning milliy standartlash tashkilotlari tomonidan tashkil etildi hamda qisqacha ISO deb yuritila boshladi. Amalda bu tashkilot o'z faoliyatini 1947 yilda boshladi. Bu tashkilot tuzishda uning nomi barcha tillarda bir xilda nomlanishiga e'tibor bermadi. Tashkilotning nomini grekcha soz "isos" -teng deb nomlanadi. Shu sababli xalqaro standartlash tashkiloti nomi qisqacha qilinib ISO deb nomlandi. Bu nufuzli tashkilot Birlashgan Millatlar Bosh Assambleyasi tarkibida faoliyat ko'rsatib hamda rivoj topmoqda.

Xalqaro ISO tashkiloti standartlashdan tashqari sertifikatsiyalash bilan ham shug'ullanadi. ISO tashkiloti tovar va xizmatlar bilan xalqaro ayirboshlashni ta'minlash texnikaviy va iqtisodii sohalarda hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha standartlash ishlarini amalga oshiradi.

Xalqaro standartlashtirishning asosiy ob'yektlari va standartlar soni ISO tashkilotining manfaatlari ko'lamini belgilab beradi. Standartlarni ishlab chiqishda ISO tashkilot barcha manfaatdor tomonlarga ya'ni mahsulotlar (xizmatlar) ishlab chiqaruvchilarning, iste'molchilarning xukumat organlarining, ilmiy texnikaviy va jamoat tashkilotlarini manfaatlari e'tiborga oladi.

Hozirgi kunda ISO tashkilotini tarkibiga 120 ta mamlakat o'zini milliy standartlash tashkilotlari bilan a'zo bo'lgan. Hammasi bo'lib, ISO tarkibiga 80 dan ortiq a'zo qo'mitalar kiradi. ISO tashkilotining rasmiy tillari bo'lib-ingliz, rus, fransuz tillari. Hozirgi kunda ISO xalqaro standartlarini 70 foizi rus tiliga tarjima qilingan. ISO tashkilotining texnik ishlarida dunyoning turli xil mamlkatlaridan kelgan 30 mingdan ortiq eksportlar faoliyat ko'rsatishdi.

ISO tashkilotining dunyodagi eng obru e'tiborli (avtoritet) adolatli va mustavil tashkilot bo'lib, xalvaro tashkilotlar orasida yuvori mavomga ega. ISO ning tuzilishidan ko'zda tutilgan asosiy mavsad- xalvaro miqyosdagi mahsulot almashinuvida va o'zaro yordamni yengillashiriish uchun dunyo ko'lamida standartlashtirishini rivojlantirishga ko'maklashish hamda aqliy, ilmiy, texnikaviy va iqtisodiy faoliyatlar sohasida hamdo'stlikni rivojlantirishdir. Bu maqsadlarni amalga oshirish uchun:

- dunyo ko'lamida standartlarni va ular bilan bog'liq bo'lgan sohalarda uyg'unlashtirishni yengillashtirish uchun choralar ko'rish;

- xalqaro standartlarni ishlab chiqish va chop etish (agar har bir standart uchun uning faol tashkiliy va kichik qo'mitalarining ikkidan uch qismi ma'qullab ovoz bersa va umumiy ovoz beruvchilarning to'rttdan uch qismi);

- o'z qo'mita a'zolarining va texnikaviy qo'mitalarining ishlari xaqida axbarotlar almashuvini tashkil qilish;

- sohaviy masalalar bo'yicha manfaatdor bo'lgan boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilish ko'zda tutiladi.

¹⁶ Dj Xant, R. Kanter, D.Kots. Total Quality Menejment. London. 1999 y. 42 page.

Skandinaviya davlatlari o'rtasidagi standartlashtirish tashkiloti 1952 yilda tashkil etilgan. Bu tashkilotning a'zolari bo'lib Daniya, Norvegiya, Finlyandiya va Shvesiya hisoblanadi. Ushbu tashkilotlar o'zlarining standartlashtirish bo'yicha miiliy organlari hamda standartlashtirish masalalari bo'yicha shug'ullauvchi bir qator tashkilotlar bilan INSTA tashkilotining asosiy xususiyati shundan iboratki, bu tashkilot mintaqaviy umumskandinaviya standartlarini ishlab chiqmaydi¹⁷.

Bu holat shu bilan bog'likki, ushbu mamlakatlarda tashqi savdo juda kuchli rivojlangan va ular o'z faoliyatlarida xalqaro standartlardan foydalanishadi. Daniya 70 - yillar boshlarida milliy standartlarni ishlab chiqishdan to'liq voz kechdi va xalqaro normativ xujjatlarga o'tdi.

INSTA tashkiloti o'zining asosiy vazifalari sifatida quyidagilarni belgilab olgan. Skandinaviya mamlakatlarining muvofiqlashtirilgan milliy standartlarini yaratish, milliy me'yoriy hujjatlardagi texnik talablarni ixchamlashtirish (unifikatsiya), takrorlashga yo'l quymaslik uchun standartlashtirish bo'yicha ishlar to'g'risidagi axborotlar bilan ayirboshlash tashkil etildi. ISO, MEK va SEN tashkilotlari va boshqa tashkilotlar bilan muvofiqlashtirilgan siyosatni olib borish.

Standartlarni muvofiqlashtirishda INSTA mutaxassislari «4F» qoidasiga amal qilinadi:

1. Forbruker (iste'molchi);
2. Fabrikant (ishlab chiqaruvchi);
3. Forskrifter (xavfsizlik);
4. Forsksning (tadqiqot natijalari).

INSTA ga a'zo bo'lgan mamlakatlarda me'yoriy hujjatlarning ishlab chiqarishning asosi sifatida ISO va MEK, SEN va SENELEK tashkilotlarining me'yoriy hujjatlari asos qilib olinadi. Ishlab chiqilgan me'yoriy hujjatlar INSTA ga a'zo bo'lgan barcha mamlakatlarda ma'qullangandan keyin milliy me'yoriy hujjatlar sifatida qabul qilinadi. INSTA tashkiloti o'z faoliyatining asosiy yo'nalishi sifatida Skandinaviya mamlakatlari orasida o'zaro tushunishni ustivor yo'nalish deb hisoblaydi.

INSTA ga a'zo bo'lgan mamlakatlarda o'zaro axborot ayirboshlashda o'yg'unlashgan stanadartlar kataloglari tashkil qilinadi. INSTA mamlakatlarida milliy standartlarni o'yg'unlashtirish bo'yicha quyidagi yo'nalishlar ustuvor yo'nalishlar deb hisoblanadi: mashinasozlik va stanoksozlik, ish urishlarining xavfsizligi, foydalanish bo'yicha ishonchlilik, yong'inga qarshi vositalarning xavfsizligi.

Janubiy Osiyo mamlakatlarining xalqaro assosiatsiyasi (ASEAN). Bu tashkilot 1994 yilda o'zining standartlashtirish va sifat bo'yicha maslahat komitetini tashkil etdi. Ushbu mintaqaviy tashkilotga ASEAN davlatlarining standartlashtirish va Skandinaviya bo'yicha milliy tashkilotlari kiradi. (Malayziya, Tayland, Indoneziya, Singapur, Filippin, Bruney)¹⁸.

1-jadval

Jahon hamjamiyatida faoliyat yuritayotgan sifat menejmentini joriy etish va xalqaro standartlashtirishda ishtirok etayotgan tashkilotlarning guruhlanishi

Xalqaro standartlashtirish tashkilotlari
1. American National Standards Institute (ANSI)
2. Deutsches Institut für Normung, German Institute for Standardization (DIN)

¹⁷ Dj Xant, R. Kanter, D.Kots. Total Quality Menejment. London. 1999 y. 42 page.

¹⁸ Dj Xant, R. Kanter, D.Kots. Total Quality Menejment. London. 1999 y. 42 page.

3. British Standards Institution (BSI)
4. Countries in International Organization for Standardization
5. Canadian Standards Association
6. European Committee for Standardization (CEN)
7. Commonwealth of Independent States (CIS) set of standards (GOST)
8. International Classification for Standards
9. International Electrotechnical Commission (IEC) and ISO/IEC standards
10. International healthcare accreditation
11. International Telecommunication Union (ITU)
12. ISO A4
13. ISO country code
14. List of International Organization for Standardization standards ISO divisions
15. ISO/TC 37
16. ISO/TC 68
17. TC 46/SC 9
18. ISO/TC 211
19. ISO/TC 215
20. ISO/TC 223
21. Standardization
22. Standards Australia
23. Standards organization
24. Terminology planning policy
25. The International Customer Service Institute (TICSI)
26. CARICOM Regional Organization for Standards and Quality (CROSQ)
27. AP Stylebook (Associated Press Style)
28. Interface 2010 (Interface Marketing Supplier Integration Institute)

Manba: Internet ma'lumotlari asosida tayyorlangan([www. rubricon.com](http://www.rubricon.com)).

Respublikamizning dastlabki mustaqillik yillaridagi (1992 yil) muhim voqealardan biri ushbu nufuzli xalqaro tashkilotga O'zbekiston Respublikasi 92-davlat sifatida qabul qilinishi bo'ldi. Endilikda O'zbekiston Respublikasi ISO ning teng huquqli a'zolaridan biri hisoblanadi. Mahsulot sifatini yaxshilash, boshqarish va ta'minlash bo'yicha oxirga vaqtda

qilingan ishlarni mo'jassamlab, ISO o'zining bir qator me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqadi, bu hujatlarga ISO 9000, 10011 va 10012 raqamli standartlarni ko'rsatish mumkin.

Biz quyida xalqaro standartlarni keltirib o'tishimiz maqsadga muvofiqdir. Jahon amaliyotida qo'llanib kelinayotgan ISO 9000 seriyali standartlar asosan korxonalarda "Sifat menejmenti tizimi" ni yaratish bo'yicha xalqaro standartlar turkumi bo'lib hisoblanadi. Bulardan ISO 9001:2008 «Sifat menejmenti tizimi. Talablar» bu turkumning eng asosiy standartidir.

2005 yilgi ISO 9000 standartiga ko'ra sifatni boshqarish tizimlari tashkilot yoki korxonaning sifat sohasidagi siyosati va maqsadlarini, shuningdek bu maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan yo'nalishlarni belgilagan holda, tadbirlar ishlab chiqish, yetarli darajada resurslar bilan ta'minlanishi va rahbarlik qilish uchun boshqarish tizimidir.

Bu, eng avvalombor, korxona ichida xodimlarni ishlashi va o'zaro aloqalari bo'yicha zarur hajmda xujjatlashtiriladigan (uslubiy qo'llanmalar, proseduralar, korxona yo'riqnomalari va h.k. ko'rinishda) va chuqur o'ylangan tartib va qoidalar yig'indisidir.

Tashkilot yoki korxonada ISO 9000 seriyali xalqaro sifat standartlari asosidagi SBT ni joriy qilish quyidagilarga imkon yaratadi:

- korxonani maqsadlari, boshqarish vositalari va usullarini sifatga yo'naltirish;
- ma'muriy boshqarish samaradorligi;
- ishlab chiqarish davomiyligini qisqartirish;
- korxona bo'linmalari orasida o'zaro aloqani yaxshilash;
- nomuvofiqliklarni oldini olishga e'tiborni qaratish;
- xarajatlarni kamaytirish;
- mahsulot tannarxini kamaytirish;
- ishlab chiqarish samaradorligini oshirish;
- mahsulot (xizmat) lar sifati va raqobatbardoshligini doimiy oshirish;
- tashkilot obro'-e'tiborini oshirish;
- ta'minotchilarni tanlash, baholash va nazorat qilish;
- o'zgarayotgan bozor sharoitlariga tezkor va samarali yondoshish;
- iste'molchilar uchun doimiy ishonchlilik kafolatini ta'minlash;
- iste'molchilarni qanoatlanish darajasini doimo tahlil qilish va oshirish.

Dunyo miqiyosida ISO 14000 ekologik menejment tizimi ham qo'llanib kelinmoqda. Keyingi yillarda butun dunyoda atrof-muhit ekologiyasini samarali boshqarish (atrof-muhitni muhofaza qilish) korxonalar sifatni boshqarish tizimi bilan bevosita bog'langan asosiy vazifalarini hal qilishda muhim o'rin tutmoqda va korxonani umumiy boshqarish tizimining ajralmas qismi sifatida qaralmokda.

ISO 14000 standartlari bo'yicha ekologik menejment tizimi quyidagilarni ta'minlaydi:

■ korxonani boshqarish tizimlarini optimallashtirish va atrof-muhitga yetkazilishi mumkin bo'lgan zararli ta'sirlar oldini olish;

■ ekologik boshqaruvni samarali joriy qilish hisobiga energetik resurslarni iqtisod qilish;

- hududdagi ekologik holatni yaxshilash;
- atrof-muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirish;
- energiya va materiallarni tejash;
- ishlab chiqarish chiqindilarini boshqarish bilan bog'liq xarajatlarni kamaytirish;
- tabiatni muhofaza qilish sohasidagi talablarni samaraliroq bajarish;
- ekologiya buzilishi bilan bog'liq bo'ladigan ortiqcha sarf-xarajatlarni

kamaytirish;

- tabiatni muhofaza qilish sohasidagi talablarni bajarish bo'yicha tashkilot mavqeini shakllantirish;

- korxonani tashqi bozorlarga chiqishi;

- ekologik toza mahsulotlar bozorida raqobatchilar orasida ustuvorlikka erishish;

Rivojlangan davlatlarning yirik sanoat korxonalarida ONSAS 18001 (Ossurational health and safyetu managment systems) ya'ni, xodimlar sog'lig'ini himoya qilish va sanoatda xavfsizlikni boshqarish tizimini yaratish bo'yicha xalqaro standart ham qo'llanib kelinmoqda. ONSAS 18001 talablarini ISO 9000 va ISO 14000 bilan uyg'unlashtirish mumkin¹⁹.

ONSAS 18001 standarti bo'yicha xodimlar sog'lig'ini himoya qilish va xavfsizligini boshqarish tizimi quyidagilarni ta'minlaydi:

- ishlab chiqarish jarayonida ro'y beradigan xavf-xatarlarni, tang holatlar oldini olish;

- xavfli ishlab chiqarish faktorlarini nazorat qilish;

- ish joylaridagi mavjud va kelib chiqishi mumkin bo'lgan xavf-xatarlarni identifikatlashtirish;

- ish joylari holatini yaxshilash, ishlab chiqarish va korxona umumiy korporativ madaniyati yaxshilash;

- ishlab chiqarish jarohatlari va kasb kasalliklarini oldini olish va bartaraf qilish hisobiga inson talafotlarini kamaytirish;

ONSAS 18001 standarti bo'yicha xodimlar sog'lig'ini himoya qilish va xavfsizligini boshqarish tizimi quyidagilarni ta'minlaydi:

- biznesni bevosita va bilvosita sarf-xarajatlarini, jumladan vaqtincha ish qobiliyatini yo'qotilganligi to'lovlarini kamaytirish;

- korxona obro'sini yaxshilash, investorlar e'tiborini jalb qilish;

- tang holatlari ro'y berishi ehtimollarini kamaytirish;

- favqulodda holatlar va ishlab chiqarish falokatlari oqibatlarini minimallashtirish;

- mehnatni muhofaza qilishga resurslarni ishlatish samaradorligini oshirish;

- xodimlar potensialidan maksimal va samarali foydalanish;

- davlat boshqaruv va davlat texnikaviy nazorati idoralari bilan aloqalarni rivojlantirish va mustahkamlash imkoniyatlari.

- xodimlar sog'lig'i va xavfsizligi sohasidagi talablarni bajarish bo'yicha tashkilot mavqeini shakllantirish;

- korxonani tashqi bozorlarga chiqishi;

- raqobatchilar orasida ustuvorlikka erishish;

- yuqori malakali ishchi kuchini jalb qilish uchun zarur.

Halqaro rivojlangan davlatlarda ISO 22000 NASSR (Nazagd Analusis and Critical Control Roints) ya'ni, «Xavflar tahlili va kritik nazorat nuqtalari» tizimi ham qo'llanmoqda. «Xavflar tahlili va kritik nazorat nuqtalari» tizimi xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishga yo'naltirilgan, oziq-ovqat mahsulotlari sifatini boshqarishning mukammal tizimidir.

O'tgan asrning 90-yillar boshida Yevropa Ittifoqi ushbu tizimni oziq-ovqat sanoatida xavfsizlikni ta'minlay olishi mumkin bo'lgan eng samarali tizim sifatida qabul qildi. BMT oziq-ovqat mahsulotlari va qishloq xo'jaligi bo'yicha tashkiloti hamda Butunjahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan hamkorlikda moliyalashtiriladigan hukumatlararo idora oziq-

¹⁹ Интернет маълумотлари (www.google.com)

ovqat mahsulotlari bo'yicha «Kodeks Alimentarius» komissiyasi tomonidan 1993 yili NASSR tizimi va uni joriy qilish bo'yicha qo'llanma ishlab chiqildi.

NASSR standarti ishlab chiqarishni to'liq zanjiri, ya'ni ishlab chiqiladigan mahsulot xomashyosidan, uni qayta ishlash, saqlash va iste'molchiga yetkazishgacha qo'llanishi mumkin bo'lgan, oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligini ta'minlash tizimiga talablarni belgilaydi.

Bu standart talablarini mustaqil yoki ISO 9000 standartlari asosidagi sifatni boshqarish tizimlari bilan birgalikda qo'llash mumkin.

ISO 22000 NASSR tizimi korxonada quyidagilarni ta'minlaydi:

- Korxonani va mahsulot sifatini boshqarish tizimini takomillashtirish;
- mahsulot sifati va raqobatbardoshligini oshirish;
- oziq-ovqat mahsuloti ishlab chiqarish zanjirida xavfli nuqtalarni aniqlash, ularni nazoratda ushlash, hamda samarali boshqarish orqali sifatli va xavfsiz mahsulot ishlab chiqarish;
- iste'molchilarni mahsulot sifati va sifat barqarorligiga ishonchni oshirish;
- yangi bozorlarga chiqish va amaldagilarini kengaytirish uchun imkoniyatlarni oshirish.

Nazorat va mulohaza uchun savollar

1. Xalqaro ISO tashkiloti standartlashdan maqsad nima?
2. ISO 9000 standartiga ko'ra sifatni boshqarish tizimlari nimadan iborat?
3. ISO 9000 seriyali xalqaro sifat standartlarining ahamiyati.
4. ISO 14000 standartlari bo'yicha ekologik menejment tizimi ahamiyati.
5. ONSAS 18001 standarti bo'yicha xodimlar sog'ligini himoya qilish va xavfsizligini boshqarish tizimining ahamiyati.
6. ISO 22000 NASSR «Xavflar tahlili va kritik nazorat nuqtalari» tizimi ahamiyati.

5-MAVZU. REAL SEKTOR MAHSULOTLARI SIFATINI TA'MINLASHDA METROLOGIYANING O'RNI VA UNING TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARI

5.1. Metrologiya sohasidagi asosiy tushunchalar.

5.2. Mahsulot sifatini ta'minlashning metrologiyaning huquqiy asoslari.

5.3. O'zbekiston Respublikasi metrologiya xizmati tuzilmasi.

5.4. O'lchov vositalarini tayyorlash, tekshirish, ta'mirlash, sotish va ijaraga berish bo'yicha yuridik va jismoniy shaxslar faoliyatini lisenziyalash.

Tayanch so'zlar: metrologiya, metrologiya xizmati, o'lchov vositalari.

O'zbekistonda metrologiya talablari asosida sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishga katta ahamiyat berildi. Metrologiya talablari asosida yaratilayotgan sifatli mahsulotlar nisbati doimiy tarzda nazorat qilib boriladi.

Metrologiya so'zining kelib chiqishi o'tgan asrlar tarixiga borib taqaladi. Shu jihatdan metrologiya atamasiga turli olimlarning qarashlari turlicha bo'lgan. Xususan, MDH olimlaridan Yu.I. Borisov va boshqalarning fikriga ko'ra, metrologiya(grekcha "metron" – mera, "logos"-ta'lim)-o'lchovlar haqidagi fan bo'lib, o'lchovlarning aniqlik uslubi va vositalarini ta'minlashga qaratilgan²⁰.

²⁰ Борисов Ю.И., Сигов А.С., Нефидов В.И., Битюков В.К., Белик Ю.Д., Верба В.С., Метрология, стандартизация и сертификация: Учебник.-М.:Инфра-М,2005.-336 стр.

Aslida MDH olimlari tomonidan berilgan ta'rif ham fanning mohiyatini ochib berishga qaratilgan va ilmiy asoslangan fikrlardan biri sifatida e'tirof etish mumkin.

Shuningdek, A.A. Goncharyov va V.D. Kopilovlar tomonidan berilgan ta'rifga ham e'tibor beradigan bo'lsak, unda "Metrologiya-o'lchovlar haqidagi fan bo'lib, yagonalikni ta'minlaydi, o'lchovlarning aniqlik uslubi vositalarini ta'minlab beradi"²¹ deb ta'kidlangan.

Darhaqiqat, ushbu berilgan ta'rif ham yuqorida keltirilgan ta'rifni takrorlagan holda fanda o'lchashlar haqidagi ma'noni anglatadi.

Iqtisodchi olimlardan I.M. Lifis tomonidan berilgan ta'rifga ko'ra, "Metrologiya-faoliyat turlari va bilimlar sohasi bo'lib, o'lchovlar bilan bog'liqdir. Metrologiya ob'yektlariga: yagonalik, o'lchovlar vositasi, etalonlar, o'lchovlarni bajarish uslublari kiradi"²².

Olimning keltirgan fikriga tayangan holda shuni aytish joizki, metrologiya faoliyati aynan bir ob'yektga emas, balki turli sohalarining turli ob'yektlaridagi o'lchamlarni tashkil etishda manbaa bo'lib xizmat qiladi.

Metrologiya ta'rif va yaratilishi tarixiy shakllanishi asosan MDH olimlaridan G.R. Krilovning asarida keltirilgan bo'lib, unga ko'ra, metrologiya qadimgi Gresiya va Rimda vujudga kelgan deb ta'kidlab o'tilgan²³.

Metrologiya asosan o'lchashlar, ularga bog'liq va tegishli bo'lgan qator masalalarni o'z doirasiga oladi. Metrologiya aslida yunonchadan olingan bo'lib, o'lchash, o'lcham, nutq, mantiq, ilm yoki fan ma'nolarini bildiradi Umumiy tushunchasini oladigan bo'lsak, metrologiya-o'lchashlar haqidagi fan.

Inson aql-idroki, zakovati bilan o'rganayotgan, shakllantirayotgan hamda rivojlantirgan qaysi sohani, uning yo'nalishini olmaylik, albatta o'lchashlarga, ularning turli usullariga, o'zaro bog'lanishlariga duch kelamiz. Bu o'lchash usullari va vositalari yordamida ularning birligini, yagona o'lchash talab etilgan.

Aniqlikda ta'minlash metrologiya sohasi orqaligina amalga oshiriladi. Shu sababdan hozirdagi qaysi bir fan, ilmiy yo'nalish, u hoh tabiiy, hoh ijtimoiy bo'lmasin, albatta u yoki bu darajada metrologiya bilan bog'liq. Inson qo'li yetgan faoliyati doirasiga kirgan ammo o'lchashlar va ularning vositalari yordamisiz o'rganilgan, izlangan hamda ko'zlangan maqsadlarga erishish mumkin bo'lgan birorta yo'nalish yo'q.

XXI asrning ikkinchi yarmida xalq xo'jaligining barcha sohalaridagi ilm-fan, madaniyatning gurkirab rivojlanishini bejiz ilmiy-texnikaviy inqilob deb atalmaydi. Ilg'or ilmiy yutuqlar fanga, bizning kundalik hayotimizga kirib kelib, shu darajada odatiy bo'lib qolganki, aksariyat hollarda biz ularga e'tibor bermaymiz yoki sezmaymiz. Ba'zan esa, bizga, korxona yoki laboratoriyaga yetib kelguncha ularning qanchalik murakkab, notekis yo'llardan o'tganligini ko'z oldimizga keltirmasdan, fikr yuritmagan holda ulardan foydalanamiz. Yuqoridagilarning hammasi to'la ma'noda zamonaviy axborotni o'lchash texnikalariga ham tegishlidir.

Metrologiya o'lchovlar tizimini o'rganadi. Hayotimizni o'lchovlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi, shu jihatdan milliy mahsulot sifatini oshirishda ham o'lchovlarni to'g'ri qo'llashga bog'liq²⁴.

²¹ Гончарёв А.А., Копилов В.Д. Метрология, стандартизация и сертификация:-Учебное пособие.-3 е изд., М.:Издательское центр. Академия.2006.-240 стр.

²² Лифиц И.М. Стандартизация, метрология и сертификация:-Учебник.-6 е изд., М.:Юрайт-Издат, 2006.-350 стр.

²³ Крилова Г.Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии:-Учебник.-3 е изд., М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006.-671 стр.

²⁴ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

O'lchashlar xaqidagi sohaning tarixi minglab yillarni tashkil etadi. O'lchashlarga bo'lgan ehtiyoj qadim zamonlarda yuzaga kelgan. Inson kundalik hayotida har xil kattaliklarni: masofalarni, yer maydonlarini, yuzalarini, jismlarning o'lchamlari va massalarini, vaqtni va hokazolarni bu jarayonlarning yuzaga kelish sabablarini, manbalarini bilmasdan, o'zining sezgisi va tajribasi asosida o'lchay boshlagan.

Eng qadimga o'lchash birliklari-antropometrik, ya'ni insonning muayyan a'zolariga muvofiqlikka yoki moyillikka asoslangan holla kelib chiqqan o'lchash birliklari hisoblanadi. Masalan: Ladon-bosh barmoqni hisobga olmagan qolgan to'rttasining kengligi; fut-oyoq tagining uzunligi; pyad-yozilgan bosh va ko'rsatkich barmoqlar orasidagi masofa, quloq, qadam va hokazolar,

Asrlar oshi bizga yetib kelgan ba'zi o'lchov birliklari hozirda ham ishlatiladi. Masalan, qadimgi janubi-sharqda "loviya doni", "no'xotcha" ma'nosini bildirgan, turli qimmatbaho toshlarning o'lchov birligi sifatida ishlatilgan KARAT: dorishunoslikda og'irlik birligi qilib qo'llanilayotgan, ingliz, fransuz, lotin va ispan tillarida "bug'doy doni" ma'nosi bildiruvchi - GRAM va hokazolar.

Ba'zi bir tabiiy o'lchovlar ham uzoq o'tmishga ega. Ularning dastlabkilaridan biri, hamma yerda ishlatiladigan vaqt o'lchovlaridir. Munajjmlarning ko'p yillik kuzatishlari natijasida qadimgi Vavilonda vaqt birligi sifatida yil, oy, soat tushunchalari ishlatilgan. Keyinchalik yerning o'z o'qi atrofida to'la aylanishiga ketgan vaqtning 186400 qismi sekund nomini olgan. Qadimgi Vavilonliklar bizning eramizgacha bo'lgan II asrdayoq vaqtni Minalarda o'lchashgan. Mina taxminan ikki astronomik soat vaqt oralig'iga teng bo'lib, bu vaqt mobaynida Vavilonda rasm bo'lgan suv soatidan massasi taxminan: 500 grammga teng bo'lgan "mina suv" oqib ketgan. Keyinchalik mina o'zgarib, biz o'rganib qolgan minutga aylandi.

Vaqtlar o'tishi bilan suv soatlari o'z o'rnini qum soatlariga, ular ham vaqti kelib mayatnikli mexanizmlarga bo'shatib berdilar.

Insoniyat taraqqiyot rivojlanishining ilk davrlaridanoq "moddiy" o'lchashlar va o'lchov birliklarining katta ahamiyatini tushunib bilganlar.

Fan va texnikaning rivojlanishi har xil fizikaviy kattaliklarning o'lchamlarini muayyan o'lchovlarga qiyoslab kiritishni taqozo eta boshladi. Bunday faoliyat jarayoni va rivojlanishi davomida o'lchashlar haqidagi fan, ya'ni metrologiya yuzaga keldi.

Ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi o'lchash vositalari va usullarini mukammallashtirishni talab eta boshladi. O'lchashlar nazariyasi hamda vositalarining rivojini aniqlab bergan texnika yutuqlarining uchta asosiy bosqichini ajratib ko'rsatish mumkin:

-ishlab chiqarish jarayonida qatnashgan stanoklarga biriktirilgan o'lchash vositalarining yaratilishini talab qiluvchi texnologik bosqich (manufaktura va mashina ishlab chiqarishning yuzaga kelishi);

Ishlab chiqarish jarayonlarini kuchaytirish sharoitida foydalanilayotgan o'lchash vositalarining aniqligi, ishonchliligi va unumdorligini keskin oshirishni talab qiluvchi energetik bosqich (bug' energiyasini ishlatish, ichki yonuv dvigatellarining ishga kelishi, elektr energiyasini ishlab chiqarish va ishlatish);

- zamonaviy fan yutuqlarining barchasini o'lchash vositalarining tarkibiga kiritishni talab qilgan ilmiy-texnikaviy inqilob (fanni ishlab chiqarish bilan bog'lash va uni bevosita ishlab chiqaruvchi kuchga aylantirish) bosqichi. Bu bosqichning alohida xususiyatlaridan biri ob'yektlar va jarayonlar holatini muayyan parametrlar yordamida umumiy baholovchi

o'lchash tizimlarini yaratish bo'lib, olingan natijalarni bevosita texnik tizimlarni avtomatik boshqarish uchun foydalanishdan iborat.

Amaliyot juda keng ko'lamdagi fizikaviy kattaliklar qiymatini, ko'pincha juda tez sekundning milliarddan bir ulushlarida), yuqori aniqlikda (xatolik o'lchanayotgan qiymatning 10 foizidan kichik) va nafaqat inson sezgi organlari to'g'ri ilg'ay olmaydigan, balki hayot uchun sharoit bo'lmagan holatlarda ham aniqlashni talab qiladi. Shu kunlarda sohada yuzdan ortiq har xil fizikaviy kattaliklar ma'lum bo'lib, ularning 70 dan ortig'ini o'lchash mumkin. Hozirgi kunlarda fan va texnikaning rivojlanishi tufayli ilgari o'lchab bo'lmaydi deb hisoblangan kattaliklarni o'lchash va baholash imkoni yaratilmoqda. Masalan, Sankt Peterburg aloqa instituti olimlari hidni o'lchash borasida birmuncha yutuqlarni qo'lga kiritganlar. Bu xususda buyuk italiyalik olim Galileo Galileyning quyidagi so'zlarini eslab o'tish o'rinli bo'ladi: "O'lchash mumkin mumkin bo'lganini o'lchang, mumkin bo'lmaganiga esa imkon yarating".

Kondensatorning elektr sig'imi, nurlanish oqimi, erigan metallning temperaturasi va atomning maxsus maydoni kuchlanishi kabi kattaliklarni maxsus texnikaviy vositalar-o'lchash o'tkazgichlari, asboblari va tizimlaridan foydalanmasdan o'lchashni amalga oshirish mumkin emas. Bularning hammasi ongimizga, hayotimizga shunchalik singib ketganki, aksariyat hollarda biz ularning atrofimizda mavjud ekanligini sezmaymiz. Hamma joyda: uy-ro'zg'or va ishlab chiqarishda, dalada va kasalxonada, avtomobilda va ilmiy laboratoriyada ular bizning beg'araz va tengsiz yordamchilarimizdir.

Ishonch bilan aytish mumkinki, o'lchash inson ongli hayotining asosini tashkil etadi. Bu borada ko'plab olimlar o'lchash texnikasining rivojiga munosib hissa qo'shganlar. Ular ichida birinchi navbatda quyidagilarni: Axmad Farg'oniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayxon Beruniy, Ulug'bek, Mixail Lomonosov, Dmitriy Mendeleyev va boshqalarni alohida ko'rsatib o'tish o'rinli bo'ladi. Axmad Farg'oniyning "Miqyosi Nil", ya'ni Nil daryosining sathini tutash idishlar qonuniyati asosida o'lchash va uning natijasiga ko'ra yilning yog'ingarchiligi va uning ekin hosiliga ta'siri to'g'risidagi ma'lumotlari, Ulug'bekning "Zij jadvallari" da keltirgan, hozirgi kunlarda eng zamonaviy o'lchash qurilmalarida olingan natijalardan juda oz tafovut qiluvchi ma'lumotlari alohida tahsinga sazovordir.

Bundan tashqari, Forobiyning astronomik kuzatishlar va o'lchashlar uchun maxsus asbob-usturlob yasash sirlari xususidagi qimmatli ma'lumotlari juda katta ham ilmiy, ham falsafiy ahamiyatga egadir.

O'lchash texnikasi ehtimollar nazariyasi, boshqarish nazariyasi va boshqa ilmiy yo'nalishlar bilan birgalikda informasion o'lchash, ya'ni o'zida asosiy informatsiya olish imkonini beradigan vositalarni jamlagan (o'lchash, nazorat qilish, hisoblash, tashxis, umumlashtirish va tasvirlarni aniqlash) texnikasining rivojiga asos bo'ldi. Qo'yilgan muammolarning, ularni yechish usullari va olingan natijalarning har xilligidan qat'iy nazar, informatsiya olish mobaynida asosiy o'lchash, ya'ni qayta ishlash, qabul qilish va biror jarayon yoki manba haqidagi ma'lumotni tasavvur qilish amallarini bajarish ko'zda tutiladi.

Bugungi kunda ham olimlarimiz o'lchash nazariyasi va texnikasi rivoji ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishmoqda.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida metrologiya talablari asosida sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishda standartlashtirish, sertifikatlashtirish va metrologiya agentligi amalga oshiradi. Respublikada standartlashtirish tartibi bir xil turdagi mahsulotning har bir turi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tomonidan qayd etiladigan standartlashtirish qoidalariga muvofiq keluvchi tartibda amalga oshiriladi.

Metrologiya faoliyati asosan turli o'lchamlar va kattaliklar bilan ishlaydigan xizmat turi hisoblanadi va uquyidagilarni o'z ichiga oladi²⁵:

Kattalikning o'lchami-ayrim olingan moddiy ob'yekt, tizim, hodisa yoki jarayonga tegishli bo'lgan kattalikning miqdori bo'lib hisoblanadi.

Kattalikning qiymati-qabul qilingan birliklarning ma'lum bir soni bilan kattalikning iqtidor tavsifini aniqlash.

Kattalikning birligi deb - ta'rif bo'yicha soniy qiymati 1ga teng qilib olingan kattalik tushuniladi.

Ushbu atamalar kattalikning qiymatiga kiradigan birlik uchun ko'paytiruvchi sifatida ishlatiladi. Muayyan kattalikning birliklari o'zaro o'lchamlari bilan farqlanishi mumkin. Masalan, metr, fut va dyuym uzunlikning birliklari bo'lib, quyidagi har xil o'lchamlarga ega-1 fut- 0,3048 m, 1 dyuym -25,4 mm.ga tengdir.

Kattalikning birligi ham, kattalikning o'ziga o'xshash asosiy va hosilaviy birliklarga bo'linadi:

Kattalikning asosiy birligi deb-birliklar tizimidagi ixtiyoriy ravishda tanlangan asosiy kattalikning birligiga aytiladi.

Bunga misol qilib, LMT-kattaliklar tizimiga to'g'ri kelgan MKS birliklar tizimida metr, kilogramm, sekund kabi asosiy birliklarni olishimiz mumkin.

Hosilaviy birlik deb, berilgan birliklar tizimining birliklaridan tuzilgan, ta'riflovchi tenglama asosida keltirib chiqariluvchi hosilaviy kattaliknpg birligiga aytiladi.

Hosilaviy birlikka misol qilib 1 m/s-xalqaro birliklar tizimidagi tezlik birligini; 1 N - 1 kg. m/s² kuch birligini olishimiz mumkin.

1960 yili o'lchov va og'irliklarning XI Bosh konferensiyasi Xalqaro birliklar tpzimini qabul qilgan bo'lib, mamlakatimizda buni SI (SI-System International) xalqaro tizimi deb yuritiladi. Keyingi Bosh konferensiyalarda SI tizimiga bir qator o'zgartirishlar kiritilgan bo'lib, hozirgi holati va birliklarga qo'shimchalar va ko'paytirgichlar haqidagi ma'lumotlar 2-jadvalda keltirilgan²⁶.

²⁵ Крилова Г.Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии:-Учебник.-3 е изд., М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006.-671 стр.

²⁶ Крилова Г.Д. Основы стандартизации, сертификации, метрологии:-Учебник.-3 е изд., М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006.-671 стр.

Metrologiya faoliyatidagi o'lchov birliklarining xalqaro darajada nomlanishi

No	Kattalik ning nomi	O'lchami	Birlikning nomi	Xalqaro belgilanishi	Ilova
1	Uzunlik	L	Metr	m	
2	Massa	M	Kilogramm	kg	
3	Vaqt	T	Sekunda	s	
4	Elektr tokining kuchi	I	Amper	A	
5	Temperatura	θ	Kelvin	K	
6	Modda miqdori	N	Mol	mol	
7	Yorug'lik kuchi	J	Kandela	cd	
8	Yassi burchak	I	Radian	rad	Keyin kiritilgan
9	Fazoviy burchak	I	Steradian	sr	

Manba: Krilova G.D. Osnovy standartizatsii, sertifikatsii, metrologii: -Uchebnik.-3 ye izd., M.: YUNITI-DANA, 2006.-671 str.

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, metrologiya faoliyatidagi o'lchov birliklarining xalqaro darajada nomlanishi keltirilgan va ushbu o'lchov birliklari amalda qo'llanib kelinmoqda.

1993 yil 28 dekabrda qabul qilingan "Metrologiya to'g'risida"gi qonunda "metrologiya" so'zi-o'lchovlar, ularning yagona birlikda bo'lishini ta'minlash usullari va vositalari hamda talab qilinadigan aniqlikka erishish yo'llari haqidagi fan deb ta'rif berilgan.

Metrologiya sohasida ishlatiladigan terminlar quyidagilar:

➤ "yagona o'lchov birligi"-o'lchovlarning natijalari qonunlash-tirilgan birliklarda aks ettirilgan va va xatoliklari berilgan ehtimollikda ma'lum bo'lgan o'lchov holati;

➤ "o'lchov vositasi"-o'lchovlar uchun foydalaniladigan va normalangan metrologik xususiyatga ega bo'lgan texnika vositasi;

➤ "metrologik xizmati"-davlat organlari va yuridik shaxslarning metrologiya xizmatlari tarmog'i hamda ularning o'lchovlar yagona birlikda bo'lishini ta'minlashga qaratilgan faoliyati;

➤ "davlat metrologiya nazorati"-metrologiya qoidalariga rioya etilishini tekshirish maqsadida davlat metrologiya xizmati organlari amalga oshiradigan faoliyat;

➤ "o'lchov vositalarini tekshiruvdan o'tkazish"- o'lchov vositalarining belgilab qo'yilgan texnik talablarga muvofiqligini aniqlash va tasdiqlash maqsadida davlat metrologiya xizmati organlari (vakolat berilgan boshqa organlar, tashkilotlar) tomonidan bajariladigan operatsiyalar majmui;

➤ "o'lchov vositalarini kalibrlash"-metrologik jihatlarning haqiqiy qiymatlarini va o'lchov birliklarining qo'llashga yaroqliligini aniqlash hamda tasdiqlash maqsadida kalibrlash laboratoriyasi bajaradigan operatsiyalar majmui;

➤ "o'lchov vositalarini yasash (ta'mirlash, sotish, ijaraga berish) uchun lisenziya"-davlat metrologiya xizmati tomonidan yuridik va jismoniy shaxslarga beriladigan, mazkur faoliyat turlari bilan shug'ullanish huquqini guvohlantiruvchi hujjat.

➤ "o'lchov vositalarini metrologik attestatsiya qilish"-yagona namunalarda ishlab chiqiriladigan (yoki O'zbekiston hududiga yagona namunalarda olib kiriladigan) o'lchov vositalarining xossalarini sinchiklab tadqiq etish asosida ular qo'llanish uchun haqqoniy ekanligining metrologiya xizmati tomonidan e'tirof etilishi;

➤ “metrologiya xizmatlari, markazlari, laboratoriyalarini akkreditatsiya qilish”- o‘lchovlarning yagona birligini ta’minlash ishlarini akkreditatsiya qilishni belgilangan sohada o‘tkazishga metrologiya xizmatlari, markazlari, laboratoriyalarining vakolatli ekanligining rasmiy e’tirof etilishi;

➤ “o‘lchov vositalarini kalibrlash huquqiga ega bo‘lishi uchun yuridik shaxslar metrologiya xizmatini akkreditatsiya qilish”-yuridik shaxslar metrologiya xizmatining belgilangan sohada o‘lchov vositalarini kalibrlashdan o‘tkazishga vakolatli ekanligining rasmiy e’tirof etilishi;

➤ “o‘lchovlarning bajarilish uslubiyotlarini metrologik attestatsiya qilish”- o‘lchovlarni bajarish uslubiyotining unga qo‘yilgan metrologiya talablariga mosligini baholash hamda tasdiqlash maqsadida tadqiqot o‘tkazish;

➤ “o‘lchovlarning bajarilish uslubiyoti”-operatsiyalar va qoidalar majmui bo‘lib, ularning bajarilishi xatolari ma’lum bo‘lgan o‘lchov natijalari olishni ta’minlaydi;

Metrologiya to‘g‘risidagi qonun xujjatlari ushbu qonundan va O‘zbekiston Respublikasining o‘zga qonun xujjatlaridan iboratdir.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida metrologiya sohasidagi munosabatlar Qoraqalpog‘iston Respublikasi qonun xujjatlari bilan ham tartibga solinadi.

Basharti xalqaro shartnomada yoki bitimda O‘zbekiston Respublikasining metrologiya to‘g‘risidagi qonun xujjatlaridagidan o‘zgacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, xalqaro shartnoma yoki bitim qoidalari qo‘llanadi.

Metrologiyaga oid faoliyatni davlat tomonidan boshqarishni metrologiya bo‘yicha milliy organ-O‘zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi ("O‘zstandart" agentligi) amalga oshiradi.

“O‘zstandart” vakolatiga:

➤ metrologiya sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish, metrologiyaga oid faoliyatni mintaqalararo va tarmoqlararo muvofiqlashtirish;

➤ milliy etalonlarni yaratish, tasdiqlash, saqlash va qo‘llab-quvvatlash hamda ularning xalqaro darajada solishtirishni ta’minlash qoidalari belgilash;

➤ o‘lchov vositalari, usullari va natijalariga qo‘yiladigan umumiy metrologik talablarni aniqlash;

➤ davlat metrologiya tekshiruvi va nazoratini amalga oshirish;

➤ metrologiya masalalari bo‘yicha normativ xujjatlarni, shu jumladan davlatning boshqa boshqaruv organlari bilan hamkorlikda O‘zbekiston Respublikasining butun hududida majburiy kuchga ega bo‘lgan normativ xujjatlarni qabul qilish;

➤ metrologiya sohasida ilmiy va muhandis-texnik kadrlar tayyorlash;

➤ O‘zbekiston Respublikasining metrologiya sohasidagi xalqaro shartnomalariga rioya etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

➤ metrologiya masalalari bo‘yicha xalqaro tashkilotlar faoliyatida qatnashish kiradi;

➤ O‘zbekiston Respublikasining o‘lchovlarning yagona birlikda bo‘lishini ta’minlash tizimi faoliyat olib borishi va rivojlanishini hamda uning xalqaro o‘lchov tizimi va boshqa mamlakatlarning o‘lchovlar tizimlari bilan uyg‘unlashuvini ta’minlash;

➤ iste’molchilar huquklarini, fuqarolarning sog‘lig‘i va xavfsizligini, atrof muhitni hamda davlat manfaatlarini noto‘g‘ri o‘lchov natijalarining salbiy oqibatlaridan muhofaza qilishga doir chora-tadbirlarni amalga oshirish.

O‘lchovlarning yagona birlikda bo‘lishini ta’minlashga oid, metrologiya normalari va qoidalari belgilovchi hamda O‘zbekiston Respublikasi hududida majburiy kuchga ega

bo'lgan normativ xujjatlarni tasdiqlash va davlat ro'yxatidan o'tkazishni "O'zstandart" agentligi amalga oshiradi.

6-rasm. Metrologik faoliyatning asosiy yo'nalishlari

6-rasm ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, unda metrologik faoliyatning asosiy yo'nalishlari keltirilgan bo'lib, unga ko'ra metrologik faoliyat iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida o'lchashlar birligini ta'minlashga qaratilgan faoliyat bo'lib, asosan, iqtisodiy munosabatlar muvozanatini ta'minlashga, mahsulotlar, xizmatlar va jarayonlar xavfsizligini ta'minlashga hamda mahsulot va xizmatlar sifatini ta'minlashga qaratilgan faoliyat hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining korxonalari, tashkilotlari, davlat boshqaruv organlari, yuridik shaxslar birlashmalari metrologiya sohasidagi davlat metrologiya tekshiruvi va nazorati tatbiq etiladigan doiradan tashqaridagi normalar va qoidalarni belgilaydigan, o'lchovlarning yagona birlikda bo'lishini ta'minlashga oid, "O'zstandart" agentligi tomonidan tasdiqlangan normativ xujjatlarni aniqlashtiradigan va ularga zid bo'lmagan normativ xujjatlarni o'z vakolatlari doirasida ishlab chiqishlari hamda tasdiqlashlari mumkin.

Nazorat savollari:

1. Metrologiya tushunchasini yoriting.
2. Metrologiya faoliyatini kim olib boradi?
3. Metrologiya qayerda qo'llaniladi?
4. Metrologiya borasida xalqaro tashkilotlar faoliyatini yoriting?

6-MAVZU. REAL SEKTORDA MAHSULOT VA XIZMATLARNI SERTIFIKATLASHTIRISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIIY ASOSLARI

**6.1. Mahsulotni sertifikatlash sohasidagi asosiy tushunchalar.
Sertifikatlashtirishning maqsadi va vazifalari.**

6.2. O'zbekistonda sertifikatlashtirishning huquqiy asoslari.

6.3. Sertifikatlashtirish bo'yicha ishlarni lisenziyalash.

6.4. Sertifikatlash natijalari: sertifikat va muvofiqlik belgisi.

Sertifikatlashtirish soʻzi lotin tilidan olingan boʻlib, "toʻgʻri ishlab chiqarilgan" degan maʼnoni bildiradi. Mahsulotning toʻgʻri ishlab chiqarilganligini bilish uchun uning meʼyoriy xujjatlaridagi meʼyorlarga mosligini tekshirish zarur. Bunday vazifani sertifikatlay amalga oshiradi.

Ishlab chiqarish jarayoni va taqdim etilgan materiallar standart va texnik talablarga javob bergan holda xizmat yoki mahsulotga kafolatni taʼminlash maqsadida sertifikatlanadi.²⁷

Belgilangan meʼyorlarga mos kelishini tekshirish uchun sinovlar oʻtkazishi lozim. Sinovlar texnik operatsiyalar boʻlib, mahsulotning bir yoki bir necha tavsifnomalarini aniqlashdop iboratdir. Sinovlar sinov laboratoriyalarida amalga oshiriladi.

Meʼyorlarga moslik darajasini sistematik tarzda tekshirish meʼyorlariga moslikni baholash deyiladi. "3-tomon" amalga oshirishi maqsadga muvofiqdir.

Sertifikatlash mahsulotning (jarayonning, xizmatning) berilgan talablariga mosligini isbotlovchi asosiy ishonchli usuli hisoblanadi. Sertifikatlash jarayonining tashkil etuvchilari, qoidalar, sinovlar va boshqalar quyidagi omillarga bogʻliq boʻladi. Bu omillarga standartlash, sifat va bevosita sertifikatlayaga taʼluqli boʻlgan qonunchilik, sertifikatlay obʼyektining oʻziga xos xususiyatlari.

Sertifikatlash termini uning markaziy organi amalga oshiradi va bu organning vazifalariga quyidagilar kiradi:

- tizim ustidan boshqaruvni amalga oshirish;
- faoliyat ustidan nazoratni amalga oshirish va boshqa organlarga sertifikatsiyani oʻtkazish boʻyicha huquqni berish.
- sertifikatlayni oʻtkazishning qoidalari va tartibini belgilash;
- sertifikatlayni amalga oshirish uchun meʼyoriy xujjatlarni tayyorlash;
- sertifikatlay jarayonini amalga oshirish;
- sertifikatlayni jarayoni ustidan nazorat oʻtkazish tartibini belgilash.

Sanoat korxonalarida ishlab chiqarilayotgan turli xil mahsulotlar muayyan sifat koʻrsatkichlariga javob berishi kerak. Sifat koʻrsatkichlari esa maʼlum belgilangan talablarga maʼlum standartga yoki boshqa meʼyoriy xujjatlarga mos kelishini talab etadi. Muvofiqlikni sertifikatlashtirish mumkin. Sertifikatlashtirish deganda kerakli ishonchlilik bilan mahsulotning muayyan standartga yoki texnikaviy xujjatga muvofiqligini tasdiqlaydigan faoliyat tushuniladi.

"Sertifikatlashtirish" tushunchasi birinchi marta Xalqaro standartlashtirish tashkiloti Kengashining sertifikatlashtirish masalalari buyicha maxsus kumitasi tomonidan ishlab chiqilib, uning "Sertifikatlashtirish, sertifikatlashtirish va sinov laboratoriya-larining akkreditlash sohalaridagi asosiy atamalar va ularning qoidalari" qoʻllanmasiga kiritilgan.

Qayta ishlangan Xalqaro standartlashtirish tashkilotining qoʻllan-masida "sertifikatlashtirish" atamasining faqatgina izohlari berilgan:

-sertifikatlashtirish umumiy atama boʻlib, mahsulot, texnologik ja-rayon va xizmatlarning sertifikatlashtirishda (muvofiqlikni sertifikatlashtirish) uchinchi tomoning qatnashishi tushuniladi;

²⁷ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

-sifat tizimini baholash sohasidagi taraqqiyot sifat tizimini sertifikatlashtirish bo'yicha yangi (ta'minlovchining imkoniyatlariini sertifikatlashtirish) tushuncha zaruriyatini to'g'dirmoqda.

Qo'llanmaning qayta ishlangan nusxasida muvofiqlikni "sertifikat-lashtirish" tushunchasi tegishli atamalar guruhiga kiritilgan.

Muvofiqlik atamasi mahsulot, jarayon, xizmatga belgilangan barcha talablarga rioya qilishni o'z tarkibiga oladi. Bunda muvofiqlikni uchta ko'rinishi - muvofiqlik bayonoti, muvofiqlikni attestatlash, muvofiqlikni sertifikatlash belgilaydi. Muvofiqlik bayonoti deb yetkazib beruvchining maxsulot, jarayon va xizmatlarning aniq bir standartga yoki boshka me'yeriy xujjatga tula-tukis muvofiqlik xaqida butun masuliyatni uz ustiga olganligini bayen etishga aytiladi. Bu atamani sungi vaqtlarda "o'z-o'zini sertifikatlashtirish" tushunchasi bilan almashinayotgani qayd qilinmoqda. O'z-o'zini sertifikatlashtirish deganda mahsulot ishlab chiquvchi tomon butun ma'suliyatni o'ziga olgan holda sertifikatlashtirishni o'zini o'tkazadi va mahsulotning kerakli darajada sifatli xakidagi kafolotini o'z ichiga oladi. Bunday sertifikatlashtirish faoliyatini uz-uzini sertifikatlashtirish deb yuritiladi.

Muvofikligini attestatlash uchinchi tomon tarafidan "sinov labora-torijasining bayonoti" tushunilib, ma'lum namuna maxsulotga bulgan talablarni belgilovchi ma'lum standartlar yoki boshka xujjatlar bilan muvofik ekanligini bayen etishga aytiladi.

Sertifikatlashtirish deganda maxsulot (buyum, mol) yoki xizmat muayyan standartga yoki texnikavii shartlarga moye kelishini tasdiklash maksadida utkaziladigan faoliyat tushunilib, ushbu faoliyat natijasida maxsulot (buyum, molning) sifati xakida iste'molchini ishontiradigan tegishli xujjat- sertifikat beriladi.

Yana bir zarur atamalardan biri "sertifikatlashtirish tizimi" u kuyidagicha ta'riflanadi:

Sertifikatlash tizimi - muvofiklikning sertifikatsiyalashtirish faoliyatini utkazish uchun ish tartibi koidalariga va boshkalariga ega bulgan tizimdir. "Sertifikatsiyalashtirish tizimi" atamasidan tashkari Sertifikatlashtirish sxemasi tushunchasi kiritilib, uni kuyidagicha ta'riflanadi: Muvofiklikning sertifikatlashtirilishini utkazishdagi uchinchi tomon faoliyatining tarkibi va tartibi".

Sertifikatlashtirish tizimlarida katnashivchi uchta tushuncha tugri-sida tuxtalib utamiz; sertifikatlashtirish tizimidan foidalanish, sertifikatlashtirish tizimida katnashuvchi va sertifikatlashtirish tizimi abzosi,

Sertifikatlashtirish tizimidan foidalanish deganda sertifikatlashtirish tizimsining koidalariga muvofik guvoxnoma talabgoriga berilgan sertifikatlashtirishdan foadalanish imkoniyatlari tushuniladi.

Sertifikatlashtirish tizimida katnashuvchi deb ushbu tizimning koidalariga binoan faoliyat kursatadigan, lekin tizimi boshkarish imkoniyatiga ega bulmagan sertifikatlashtirish idorasi tushuniladi.

Sertifikatlashtirish tizimi a'zosi deganda ushbu tizimning koidalariga binoan faoliyat kursaadigan va va tizimni boshkarishda katnashadigan sertifikatlashtirish idorasi tushuniladi.

Sertifikatlashtirishning maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

-odamlarning haëti, sog'lig'i, yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulki hamda atrof muhit uchun xavfli bo'lgan mahsulotlar realizatsiya qilinishini nazorat etib borish;

-mahsulotlarning jahon bozorida raqobat qila olishini ta'minlash;

-mamlakat korxonalari, qo'shma korxonalar va tadbirkorlar xalqaro miqdordagi iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy hamkorlikda va xalqaro savdo-sotiqda ishtirok etishlari uchun sharoit yaratish;

-iste'molchini tayyorlovchining (sotuvchining, ijrochining) vijdotsizligidan himoya qilish;

-mahsulot tayyorlovchisi (sotuvchisi, ijrochisi) ta'kidlagan sifat ko'rsatkichlarini tasdiqlash maqsadlarida amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasining sertifikatlashtirish organlari bo'lib qo'yidagilar hisoblanadi:

O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi (bundan buèn matnda "O'zstandart" agentligi deb yuritiladi) O'zbekiston Respublikasining milliy sertifikatlashtirish organidir.

"O'zstandart" agentligi sertifikatlashtirish sohasida davlat siyosatini amalga oshiradi, sertifikatlashtirish o'tkazish yuzasidan umumiy qoidalarni belgilaydi, ular to'g'risida rasmiy axborotlar e'lon qilib boradi;

-sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish dasturlarining loyihalarini ishlab chiqadi hamda ularni Hukumat muhokamasiga taqdim etadi;

-O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bilan kelishgan holda sertifikatlashtirishning xalqaro tizimlariga qo'shilish to'g'risida qarorlar qabul qiladi, shuningdek sertifikatlashtirish natijalarini o'zaro e'tirof etish to'g'risida bitimlar tuzadi, sertifikatlashtirish masalalari bo'yicha boshqa davlatlar bilan o'zaro munosabatlarda va xalqaro tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasi nomidan ish ko'radi;

-majburiy ravishda sertifikatlanadigan mahsulotlarning ro'yxatini belgilaydi va uni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tasdig'iga kiritadi;

-bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirish organlarini, sinov laboratoriyalarini (markazlarini), sertifikatlashtirish sohasidagi tekshiruv organlarini, shuningdek sifat bo'yicha ekspert-auditorlarni akkreditatsiya qiladi;

-sertifikatlangan mahsulotlarning, sifatni boshqarish tizimlarining, akkreditatsiya qilingan sertifikatlashtirish organlarining, sinov laboratoriyalarining (markazlarining), sifat bo'yicha ekspert-auditorlarning Davlat reyestrini yuritadi;

-bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirishga akkreditatsiya qilingan organlar va sinov laboratoriyalari (markazlari) sertifikatlashtirish qoidalariga rioya etishi ustidan va sertifikatlangan mahsulotlar ustidan davlat tekshiruvi va nazoratini amalga oshiradi;

-qonun hujjatlarining normalari buzilganligi uchun muvofiqlik sertifikatlari va muvofiqlik belgilarini bekor qiladi hamda amal qilishini to'xtatib qo'yadi, sertifikatlashtirish organlarining akkreditatsiya qilinganlik to'g'risidagi guvohnomalarini bekor qiladi, sinov laboratoriyalarining (markazlarining) faoliyatini tugatadi.

-"O'zstandart" agentligining sertifikatlashtirish sohasidagi faoliyatini moliyaviy ta'minlash manbai - davlat byudjeti mablag'i, shuningdek "O'zstandart" agentligi ko'rsatadigan xizmat uchun olinadigan haqdan iborat.

Bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirishga akkreditatsiya qilingan organlar:

-bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirish tizimlarini tuzadilar va ularning amal qilishini ta'minlaydilar;

-sertifikatlashtirishni tashkil etadilar va o'tkazadilar;

-milliy muvofiqlik sertifikatlarini rasmiylashtiradilar, beradilar yoki chet el muvofiqlik sertifikatlarini e'tirof etadilar;

-sertifikatlangan mahsulotlar usidan nazoratni amalga oshiradilar.

Sinov laboratoriyalarini (markazlarini) va sertifikatlashtirish organlarini akkreditatsiya qilish bilan bog'liq sarf-xarajatlarni arizachi qoplaydi.

Tegishli sertifikatlashtirish tizimi belgilagan tartibda akkreditatsiya qilingan sinov laboratoriyalari (markazlari) muayyan mahsulotlarning sinovini èki muayyan sinov turini amalga oshiradilar hamda sertifikatlashtirish maqsadlari uchun bayonnomalar beradilar.

"O'zstandart" agentligi o'z vazifalarining bir qismini bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirish organlariga va sinov laboratoriyalariga (markazlariga) o'tkazishga haqlidir.

Mahsulotlar (shu jumladan dasturiy va boshqa ilmiy-texnikaviy mahsulotlar), xizmatlar, shuningdek sifat tizimlari sertifikatlashtirish obektlari hisoblanadi.

Odamlarning hayoti, sog'ligi, yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulki hamda atrof muhit uchun xavfli bo'lgan mahsulotlar realizatsiya qilinishini nazorat etib borish, mahsulotlarning jahon bozorida raqobat qila olishini ta'minlash, mamlakat korxonalari, qo'shma korxonalar va tadbirkorlar xalqaro miqiyosdagi iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy hamkorlikda va xalqaro savdo-sotiqda ishtirok etishlari uchun sharoit yaratish, iste'molchini (sotuvchini, ijrochini) himoya qilish, mahsulot tayyorlovchisi (sotuvchisi, ijrochisi) ta'kidlagan sifat ko'rsatkichlarini tasdiqlash maqsadlarida O'zbekiston Respublikasining "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida" gi va "Oziq-ovqat mahsuloti sifati va xavfsizli to'g'risida" gi qonunlari qabul qilindi.

Ushbu qonun va hujjatlarda mahsulotlarni sertifikatlash, bu boradagi vakolatli organlar, sertifikatlashtirish ob'yektlari va sub'yektlari, sertifikatlashtirish faoliyatiga doir umumiy talablar va boshqa qator masalalar belgilab qo'yilgan.

Mahsulotlarni sertifikatlashtirish – mahsulotlarning belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlashga oid faoliyatdir.

O'zbekiston Respublikasi standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi – "O'zdavstandart" agentligi O'zbekiston Respublikasining milliy sertifikatlashtirish organidir.

"O'zdavstandart" agentligi "Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida" gi qonunga muvofiq:

- sertifikatlashtirish sohasidagi davlat siyosatini amalga oshiradi, sertifikatlashtirish o'tkazish yuzasidan umumiy qoidalarni belgilaydi, ular to'g'risida rasmiy axborotlar e'lon qilib boradi;

- sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish dasturlarining loyihalarini ishlab chiqadi hamda ularni hukumat muhokamasiga taqdim etadi;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Ma'kamasi bilan kelishilgan holda sertifikatlashtirishning xalqaro tizimlariga qo'shilish to'g'risida qarorlar qabul qiladi, shuningdek sertifikatlashtirish natijalarini o'zaro e'tirof etish to'g'risida bitimlar tuzadi, sertifikatlashtirish masalalari bo'yicha boshqa davlatlar bilan o'zaro munosabatlarda va xalqaro tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasi nomidan ish ko'radi;

- majburiy ravishda sertifikatlanadigan mahsulotlarni ro'yxatini belgilaydi;

- bir turdani mahsulotlarni sertifikatlashtirish organlarini, sinov laboratoriyalarini (markazlarini), sertifikatlashtirish sohasidagi tekshiruv organlarini, shuningdek sifat bo'yicha ekspert-auditorlarni akkreditatsiya qiladi;

- sertifikatlangan mahsulotlarning, sifatni boshqarish tizimlarining, akkreditatsiya qilingan sertifikatlashtirish organlarining, sinov laboratoriyalarining (markazlarining), sifat bo'yicha ekspert-auditorlarning Davlat reyestrini yuritadi, shuningdek oziq-ovqat

mahsulotini hamda bunday mahsulotni tayyorlashda ishlatiladigan asbob-uskunalarni davlat ro'yxatidan o'tkazishni amalga oshiradi;

- bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirishga akkreditatsiya qilgan organlar va sinov laboratoriyalari (markazlari) sertifikatlashtirish qoidalariga rioya etishi ustidan va sertifikatlangan mahsulotlar ustidan davlat tekshiruvi va nazoratini amalga oshiradi;

- qonun hujjatlarining nomlari buzilganligi uchun muvofiqlik belgilarini bekor qiladi hamda amal qilishini to'xtatib qo'yadi, sertifikatlashtirish organlarining akkreditatsiya qilganlik to'g'risidagi guvohnomalarini bekor qiladi, sinov laboratoriyalarining (markazlarining) faoliyatini tugatadi.

Amaldagi qonunchilikka ko'ra mahsulotlar (shu jumladan dasturiy va boshqa ilmiy-texnikaviy mahsulotlar), xizmatlar, shuningdek sifat tizimlari sertifikatlashtirish ob'ektlari, ya'ni sertifikat talab qilinishi mumkin bo'lgan ob'ektlar hisoblanadi.

"O'zstandart" agentligining o'zi, uning tomonidan akkreditatsiya qilingan yoki e'tirof etilgan sertifikatlashtirish organlari, sinov laboratoriyalari (markazlari), sertifikatlashtirish sohasidagi tekshiruv organlari, sifat bo'yicha ekspert-auditorlar, shuningdek mahsuloti sertifikatlashtirilishi lozim bo'lgan korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, jismoniy shaxslar sertifikatlashtirish sub'ektlaridir.

Sertifikatlashtirish ob'ekti bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlarining sifati, ularning xavfsizligini ta'minlash, bu sohadagi davlat boshqaruvini belgilash maqsadida O'zbekiston Respublikasining "Oziq-ovqat mahsuloti sifati va xavfsizligi to'g'risida" gi qonun qabul qilingan.

Qonunga muvofi. oziq-ovqat mahsulotlari, ularning texnologiyalariga gigiyena sertifikati talab qilinadi, ya'ni gigiyena sertifikati - oziq-ovqat mahsuloti, texnologiya, uskuna va boshqa jarayonlar amaldagi sanitariya normalari va qoidalariga mos ekanligini tasdiqlaydigan hujjat.

Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligini ta'minlash sohasidagi davlat boshqaruvi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining Davlat sanitariya-epidemiologiya xizmati, O'zbekiston Respublikasi qishloq va suv xo'jaligi vazirligi huzuridagi Bosh davlat veterinariya boshqarmasi, O'zbekiston Respublikasi qishloq va suv xo'jaligi vazirligi huzuridagi O'simliklar karantini bosh davlat inspeksiyasi, O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi hamda qonun hujjatlari bilan belgilanadigan boshqa organlar (bundan keyin matnda davlat nazorati organlari deb yuritiladi) tomonidan amalga oshiriladi.

Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligini ta'minlash sohasidagi davlat boshqaruvi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- davlat tomonidan normalash;
- oziq - ovqat mahsulotini hamda uni tayyorlashga mo'ljallangan va foydalanganda oziq-ovqatga tegib turadigan uskunalarni davlat ro'yxatidan o'tkazish;
- oziq - ovqat mahsulotini sertifikatlash;
- davlat nazorati va tekshiruvi;
- oziq - ovqat mahsulotining sifatini va xavfsizligini ta'minlash tadbirlarini rejalashtirish.

Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligini ta'minlash borasidagi davlat boshqaruvinin turlaridan biri oziq - ovqat mahsulotini sertifikatlashdir.

Aholini sifatli va xavfsiz oziq - ovqat mahsuloti bilan ta'minlashning huquqiy asoslarini yaratish, tadbirkorlik faoliyati sub'ektlari qulay shart-sharoitlar shakllantirishni davom ettirish, mahsulotlarni sertifikatlashtirish jarayonini soddalashtirish va bu boradagi

byurokratik to'si.larni bartaraf etish maqsadida Vazirlar Ma.kamasining 2004 yil 6 iyuldagi, 318-sonli "Mahsulotlarni sertifikatlashtirish tartibotini soddalashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarori qabul qilindi.

3. Majburiy va ixtiyoriy sertifikatlashtirish

O'zbekiston Respublikasi milliy sertifikatlashtirish tizimi mahsulotni majburiy va ixtiyoriy sertifikatlashtirishni ko'zda tutadi. Dunyo amaliyotida tovarlarni tanlashda iste'molchiga ko'maklashishning samarali vositasi bo'lib ixti.riy sertifikatlashtirish hisoblanadi.

Ishlab chiqaruvchi uchun, uning mahsulotini nufuzli tashkilot tomonidan sertifikatlashtirilishi, mazkur mahsulotni sotib olinishi ehtimolini bildiradi. Ixtiyoriy sertifikatlashtirish mahsulot raqobat-bardoshligini oshiradi va tovar aylanishi jarayonini tezlashtiradi.

O'zbekistonda ixtiyoriy sertifikatlashtirish eksportga jo'natiladigan mahsulotlar uchun qo'llanilmoqda. Ichki bozorda ixtiyoriy sertifikatlashtirishga bo'lgan talab xozircha past darajada, biroq ixtiyoriy sertifikatlashtirishdan foydalanish bo'yicha ma'lum bir qiziqishlar mavjud.

Ixtiyoriy sertifikatlashtirish ob'yektlarini muvofiqligini mustaqil tasdi.lashga manfaatdor bo'lgan xoxlagan milliy va xorijiy ishlab chiqaruvchilar (tovar yetkazib beruvchilar), sotuvchilar, mahsulotlarni (xizmatlarni) ishlab chiquvchilar va ijrochilar va boshqa xo'jalik faoliyati sub'yektlari, xukumat organlari ixti.riy sertifikatlashtirishda ariza beruvchi bo'lishlari mumkin.

Har qanday mahsulot normativ hujjatlarning talablariga muvofiq ekanligini tasdiqlash uchun u yuridik va jismoniy shaxsning tashabbusi bilan ixtiyoriy sertifikatlashtirishdan o'tkazilishi mumkin.

Nazorat savollari

1. Sertifikatlashning mohiyati nimadan iborat?
2. Korxona mahsulotlarini sertifikatlash qanday ishlardan iborat?
3. Sertifikatlash qanday amalga oshiriladi?
4. Sertifikatlashning vazifalari nimadan iborat?
5. Sertifikatlashga ta'sir ko'rsatuvchi omillar qaysi?
- 6.« Sertifikatlash mazmuni nimadan iborat?

7-MAVZU. REAL SEKTORDA SIFAT TIZIMI VA ISHLAB CHIQARISHNI SERTIFIKATLASHNI TASHKIL ETISH

7.1. Sifat tizimini sertifikatlashning mazmuni. Sifat tizimini sertifikatlashni amalga oshirishda normativ bazaning roli.

7.2. Mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonada ishlab chiqarishning holati va ishlab chiqarish jarayonining tahlili.

7.3. Sertifikatlashni amalga oshirish bo'yicha ISO xalqaro tashkilotining tavsiyalari.

7.4. Xorijiy mamlakatlarda sertifikatlash tajribasi (Germaniya, Fransiya va Yaponiya).

9000 seriyali ISO standartiga mos keluvchi sifatni ta'minlash tizimlarini sertifikatlashtirish chet mamlakatlarida keng rivojlangan hisoblansa, ayni paytda Rossiyada oxirgi 2 yil mobaynida bu muammoga jiddiy e'tibor berilmoqda. Balki, bunday ortda

qolishning sabablaridan biri mahalliy ishlab chiqarish sur'ati tushib ketganligi va ishlab turgan korxonalarning o'z mahsulotlarini eksportga chiqarishga bo'sh yo'nalganligidir.

Hozirgi kunda Rossiyaning juda oz miqdordagi ishlab chiqarish korxonalari sifat tizimlarini sertifikatlashtirish ahamiyati va zarurligi anglatadilar xolos. Faqat bir necha o'n Rossiya korxonalari sifat tizimlari bo'yicha sertifikatga egadirlar. Chet elda esa bir necha o'n minglab firmalar va korxonalar shunday sertifikatlarga ega.

Chet el mutaxasislari sifatni ta'minlash tizimiga mos keluvchi sertifikat firmaga juda katta yutuq va ustunlik beradi deb hisoblaydilar. U biznes bo'yicha sherikning ishonchliligini, shuningdek sifat tizimi sertifikatlashtirilgan firmalarga bajonidil kredit beruvchi banklar bilan aloqada ishonchlilikni ta'minlaydi. Sifat tizimiga sertifikat - mahsulot yetkazib berish shartnomasini tuzishda asosiy omillardan biri bo'lib, g'arb ekspertlarining fikricha, yaqin kelajakda Yevropa bozorlarida 95% gacha shartnomalar mahsulot yetkazib beruvchi firmada sifat tizimi sertifikati bo'lgandagina tuzilishi ko'zda tutilmoqda. Sifatsiz mahsulot bilan bog'liq bo'lgan sud da'volari vujudga kelganda, tizim sertifikati sud tomonidan firmaning aybsizligini isboti sifatida baholanadi.

Sifat tizimiga sertifikatning mavjudligi turli xil tenderlarda ishtirok etish uchun zaruriy shart bo'ladi. Sifat tizimini sertifikatlashtirish firmaning (korxonaning) ichki ishlarida ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi: sifat tizimini sertifikatlashtirishga tayyorgarlik jarayonida ishlab chiqish va korxonani boshqarishni tartibga solib bozor iqtisodiyotiga mos kelishi uchun zamin yaratiladi, mahsulotni sertifikatlashtirish ishlari yengillashadi.

Sertifikatlashtirilgan sifat tizimi korxonani kerakli mahsulotni bir tekisda ishlab chiqarish qobiliyatini xarakterlaydi va firmani ham ichki, ham tashqi bozorlarda raqobatbardoshligining muhim omillari deb qarash mumkin. Endilikda o'z mahsulotlarini eksport qilishni rejalashtirgan mahalliy korxonalar uchun sifat tizimini sertifikatlashtirish – shartnoma tuzish va mahsulotni munosib sotish imkoniyatlarini belgilovchi muhim shart hisoblanadigan alohida bir atmosfera vujudga kelmoqda. Hozirgi vaqtda shunday muammoga duch kelgan korxonalar kam emas. Achinarlisi shuki, chet el strukturalari bilan kontraktlar tuzish borasidagi bo'lgan muzokaralarda, sifat tizimiga sertifikatning mavjud emasligi shartnoma tuzmoqchi bo'lgan korxona uchun ko'zlangan imkoniyat doirasida qoniqarli bo'lmagan holda yakunlanishi mumkin.

Rossiyada bozor munosabatlarining rivojlanishi, shuningdek uning tashqi iqtisodiy vazifalari, RF Davstandartini 1995 yilda RF da sifat tizimlarini sertifikatlashtirishni rivojlantirish bo'yicha ishlar dasturini qabul qilishga rag'batlantirdi. Bu dasturga mos ravishda «Sifat tizimlarini registri» deb ataluvchi «Sifat tizimlarini va ishlab chiqarishni sertifikatlashtirish tizimi» ishlab chiqilgan va qabul qilindi. Bu ko'ngilli sertifikatlashtirish tizimidir, ammo u, ma'lum bo'lgan majburiy sertifikatlashtirish tizimini o'zida namoyish etgan davlat Rossiya GOST RF tiziminig bir .ismini tashkil etadi. RF uchun yangi bo'lgan kungilli tizimni GOST R. tizimiga kirish haqidagi qarori qabul qilingan va GOST R. tizimini Rossiyada va uning setifikat va mos kelish belgisi e'tiborga ega bo'lib borayotgan chet davlatlarida ma'lumligiga asoslangan. Tasodif emaski sifat tizimi registrli mos kelish belgisi GOST R. tizimi belgisidan fa.at belgi oldida «Registr» yozuvi va belgi tagida ISO standarti nomerini ko'rsatish bilan far.lanadi.

Bularning barchasi sifat tizimlariga beriladigan Rossiya sertifikatlarini RF da va chet elda tanilishini tezlashtirishga yo'naltirilgan.

Xalqaro musta.il sertifikatlashtirish tashkiloti (IIOS) ham mavujd bo'lib, bu tashkilot mahsulotlar va sifat tizimlari sertifikatlashtirishi bo'yicha 7 ta katta – katta xalqaro firmalarni Det Norske Veritas, Registr Lloyda, Tyuf – SERT va boshqalarni o'z tarkibiga

olgan. Tashkilotning asosiy vazifasi ISO 9000 seriyasidagi xalqaro standarti bo'yicha sifat tizimlarini tadbiq etish va sertifikatlashtirishdan, eng muhimi, qayta sertifikatlashtirishlar o'tkazilishini oldini olish va sertifikatlashtirishga katta nufuz berishdan iborat²⁸.

Xalqaro akkreditlash bo'yicha forum (IAF) 19 ta akkreditlash bo'yicha milliy idoralarni birlashtirgan bo'lib, uning tarkibiga Avstriya, Kanada, AQSh, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Xitoy va rivojlangan davlatlarning akkreditlash bo'yicha milliy idoralari kiritilgan.

1994 yilda ISO Sifat tizimlarini sertifikatlashtirish uchun ixtisoslashtirilgan bo'lim (QSAR) tashkil qilish tashabbusini ko'tarib chiqqan edi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad - ko'proq yagona tartiblar asosida o'tkaziladigan auditor tekshiruvlari bo'yicha yagona shakldagi sertifikat berishni keng ravishda tadbiq etish. MEK ham o'z sertifikatlashtirish tizimiga ega bo'lib, bunda ISO ning 9000 seriyasidagi standartlardan foydalaniladi. Shuning uchun ham QSAR ning sertifikatlashtirish tizimi MEK tizimi bilan o'zaro uyg'un hisoblanadi. QSAR sifat tizimini sertifikatlashtirishidan o'tgan firmalar QSAR belgisini ishlatishlari mumkin.

Sanoati rivojlangan davlatlarda sertifikatlashtirish asrning 20-30- yillarida paydo bo'ldi. Lekin milliy sertifikatlashtirish tizimlari keyinroq yaratildi. Qator mamlakatlarda ular faqat eksport qilinadigan mahsulot sifatini oshirish uchun bunyod qilingan edi (Yaponiya, Xindiston, Yugoslaviya va boshqalar).

Fransiyada NF belgisi milliy sertifikatlashtirish tizimi uchinchi tomon sertifikatlashtirishiga mansub va:

- *ishlab chiqaruvchi korxonalar buyurtma berishini;*
- *korxonalarning sifatni ta'minlovchi tizimlarini baholashni o'tkazishni;*
- *mahsulot namunalarini sinovdan o'tkazishni;*
- *mahsulotni muvofiqlik belgisi bilan tamg'alash huquqini beradigan sertifikat yoki lisenziyalarni berishni;*
- *ishlab chiqarish yoki savdo doirasidan olingan mahsulotni davriy nazorat qilish hamda korxonalarda nazoratni amalga oshirishni nazarda tutadi.*

1983 yilda mahsulotni muvofiqlik belgisi bilan tamg'alash huquqini bir necha ming xil mahsulotni chiqaradigan 2000 korxona olgan. Muvofiqlik belgisi bilan chiqarilgan mahsulotning umumiy xajmi 40 mlrd. frankka yetgan.

1981 yildan boshlab Fransiya xukumatida 18 milliy tashkilotni sertifikatlashtirish bo'yicha vakolatli organ sifatida tan oldi, ularning ichida eng nufuzligi AFNOR dir.

Germaniyada standartlarga muvofiklik belgisi (DIN) 1920 yil nemis standart instituti tomonidan ta'sis qilingan. U mahsulotning barcha turlariga (namunalar sinovini o'tkazish va ishlab chiqarishni nazorat qilishning maxsus tartibiga ega bo'lgan gaz jixozlari, suv bilan ta'minlash jixozlari va boshqa ayrim mahsulotlar bundan istisno) tarqalgan.

DIN standartlariga muvofiqlikni sertifikatlashtirish tizimi mahsulotning 110 guruxini qamrab olgan. Unga mahsulotni DG-WK (mahsulotni tamg'alash nemis assotsiatsiyasi) belgisi bilan tamg'alash uchun 15000 dan ortiq lisenziya berilgan. Bu sertifikatlashtirish tizimida amaldagi qoidalarga rioya qilish majburiyatini olish sharti bilan xorijiy yetkazib beruvchilar ishtirok etishlari mumkin.

Germaniyada mahsulotning aniq turlarini, masalan, elektrotexnik va elektron jihozlarni sertifikatlashtiradigan tizimlar ham mavjud.

²⁸ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

Elektron jixozlarni sertifikatlashtirish nemis elektrotexnika assosiatsiyasi (VDE) qaramogi ostida faoliyat ko'rsatadi. DIN bilan kelishib VDE elektrotexnika, elektronika va aloqa doiralarida milliy standartlar ishlab chiqadi.

Umuman olganda, Germaniyada turli mavqega ega ko'pgina sertifikatlashtirish tizimlari amalda: o'z-o'zini sertifikatlashtirish, 4 va 5-tizimlar doirasida uchinchi tomon sertifikatlashtirishi (4.01-jadval).

Buyuk Britaniyada boshqa rivojlangan mamalakatlardagidek bir necha milliy sertifikatlashtirish tizimlari amal qiladi. Ularning ichida eng kattasi Britaniya standart instituti (BSI) yaratgan tizimdir.

U milliy standartlariga muvofiqlik maxsus belgisiga ega. Mazkur tizim doirasida sertifikatlashtirish ishlariga raxbarlikni sifatni ta'minlash Boshqarmasi BSI QUAD amalga oshiradi. Mahsulotni sertifikatlashtirish tartibi Fransiya va Germaniyada qo'llanadigan tartibga o'xshaydi.

Korxonalar BSI ni o'g'xlantirmasdan mahsulotni o'zgartirmaydilar. Mahsulotga kiritiladigan o'zgartirishlar faqat o'zgartirilgan mahsulot standart talablariga javob berishini tasdiqlaydigan sinovlar o'tkazgandan keyingina QUAD tomonidan tan olinadi. Lisenziyaning muddati bir yil, undan keyin u cho'zilishi kerak.

Britaniya tizimi 250 milliy standartlarni qamrab oldi, milliy va xorijiy firmalarga mingdan ortiq lisenziya berilgan. BSI muntazam ravishda sertifikasion mahsulotlar ro'yxatini chop etadi hamda xaridorlar uchun qo'llanma nashr etadi, unda har bir milliy standart bo'yicha berilgan sertifikat haqida ma'lumot beradi.

AQSHda, G'arbiy Yevropa mamlakatlaridan farqli ravishda sertifikatlashtirishning yagona qoidolari yo'q. Ishlab chiqaruvchilar assosiatsiyalari va xususiy kompaniyalar qoshida yuzlab tizimlar amal qiladi. Standartlashtirish sohasida ham holat shunday, ya'ni standartlarni turli mavqega ega yuzlab tashkilotlar ishlab chiqadi, Shuning uchun mavjud sertifikatsiyalash tizimlari uchun umumiy mezonlar yaratish bo'yicha harakat qilinmoqda. Shu maqsadda sinov laboratoriyalarini akkreditatsiyasi milliy tizimi yaratilgan va sertifikatsiyalash tizimlarini ro'yxatga olish tizimi yaratilmoqda²⁹.

AQSHda sertifikatlashtirish milliy miqyosda ham, xalqaro miqyosda ham mahsulot sifatining kafolati bo'lib xizmat qiladi. Bu mamlakatda sertifikatlashtirish majburiyligi haqidagi qonun amalda. Sertifikatlashtirishning zarurati esa ishlab chiqaruvchi korxonalar ishlab chiqarayotgan mahsulotning yuqori darajada raqobatbardoshligini ta'minlashga erishishni talab qiladi.

AQSHda Sug'urta kompaniyalar milliy laboratoriyasi, Amerika gaz sanoati korxonalari laboratoriyasi, Nebraska shtatidagi qishloq xo'jaligi texnikasini sinash markazi qoshida yaratilgan sertifikatlashtirish tizimlari katta obro'ga ega. Ular bilan bir qatorda 2000 dan ortiq tijorat sinov laboratoriyalari mahsulotning keng assortimentini standart talablariga muvofiqligini sinash bo'yicha o'z xizmatlarini taklif qiladilar.

Sertifikatlashtirish amalga oshiriladigan standartlar sifatida Amerika standartlar instituti UL standartlari, yong'indan saqlash Milliy assosiatsiyasi standartlari va boshqalar xizmat qiladi. Odatda AQSH me'yoriy xujjatlari talablarini xisobga olmagan xalqaro

²⁹ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

standartlar va boshqa mamlakatlarning standartlari sertifikatlash uchun qabul qilinmaydi, ya'ni import qilinadigan mahsulotning ma'lum diskriminatsiyasi mavjud³⁰.

Yaponiyada 1949 yilda mamlakat olimlari va muxandislari uyushmasi qoshida sifatni nazorat qilish muammosini o'rganish bo'yicha maxsus guruh tashkil qilingan. 60- yillarning oxirida esa mamlakatda ishlab chiqarishda sifat nazorati to'la hajmda tatbiq etilgan.

Ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatini ta'minlash asosiy tamoyillari quyidagilardir:

- *korxona barcha bo'linmalari va hamma xodimlari ishtirok etadigan mahsulot sifatining to'la nazorati;*

- *sanoat tarmoqlari bo'yicha mahsulot sifati nazorati sohasida o'qitish;*

- *sifat to'garaklari faoliyati;*

- *sifat nazoratining statistik usullarini qo'llash;*

- *sifat g'oyalarini targ'ibot qilish bo'yicha milliy kompaniya.*

Sifat muammolariga bunday fundamental yondashishda Yaponiyada sertifikatlashtirish yapon tovarlarning yuqori sifat darajasini ta'minlash va jahon bozorida ular raqobatbardoshligini oshirish vositasi sifatida ko'riladi.

Sanoat standartlashtirish qonuniga binoan mahsulotni yapon industrial standartlari JIS talablariga muvofiqligi belgisi bilan tamg'alash ko'rsatilgan. U mamlakatda sanoat standartlarini ommalashtirish samarali vositasi bo'lib xizmat qiladi hamda firmalar darajasida sifat nazorati usullari tarqalishiga ko'maklashadi.

JIS belgisidan foydalanish xuquqini sanoatning tegishli tarmoqdar vazirlari beradi. Muvofiqlik belgisi ikki shaklda bo'ladi: "A" va "V" shakllari, ular mahsulot va texnologik jarayonlar milliy standartlarga muvofiqligini belgilash uchun qo'llanadi. Xukumat JIS belgisi bilan tamg'alangan mahsulot va texnologik jarayonlar sifatini kafolatlaydi.

1980 yilgacha xorijiy ishlab chiqaruvchilarga JIS belgisini qo'llash man etilar edi. Keyinchalik xorijiy yetkazib beruvchilar yapon ishlab chiqaruvchilari bilan bir qatorda sertifikatlashtirish prosedurasida qatnashish xuquqiga ega bo'ldilar.

Ko'rib chiqilgan muvofiqlik belgisi JIS bilan bir qatorda Yaponiyada ishlov berilgan oziq-ovqatlar, qishloq xujalik va baliq mahsulotlari uchun JIS belgisi ta'sis qilingan. U oziq-ovqat, qishloq xo'jalik va o'rmon mahsulotlarini standartlashtirish va tegishli ravishda tamg'alash bo'yicha qonun asosida kiritilgan.

Sertifikatlashtirish tizimlari yapon sanoatining barcha tarmoqlari: mashinasozlik, elektrotexnika, kimyo sanoati va boshqalarni qamrab oladi. 1983 yil martida yapon va xorijiy korxonalarga tegishli ravishda tamg'alangan mahsulot chiqarish xuquqini beradigan 16000 va 20000 lisenziya berilgan.

Hozirgi kunda sanoati rivojlangan mamlakatlarda sertifikatlashtirish barcha sohalarda tatbiq etilmoqda. Bu ikki omil bilan belgilanadi:

- 1) *iste'molchiga mahsulot sifatining barqaror darajasini ta'minlashga intilish;*

- 2) *ichki va tashqi bozorlarda yuqori raqobatbardoshlikni ta'minlashga intilish. Agar rasiblardan biri u ishlab chiqqan mahsulot sertifikatlashdan o'tdi desa, boshqa raqobat qiluvchi firmalar zudlik bilan o'xshash choralarni ko'rishga majbur.*

Rivojlanayotgan mamlakatlardagi sertifikatlashtirish. Sertifikatlashtirish rivojlanayotgan mamlakatlarda xam keng tarqalgan. Milliy sertifikatlashtirish tizimlarining tashkiliy tamoyillari uchinchi tomon sertifikatlashtirish tamoyillariga mos keladi. Bunday

³⁰ Quality systems and standards for a competitive edge. J. Luis Guasch, Jean-Louis Racine, Isabel Sánchez, Makhtar Diop. 2007. NW Washington, DC 20433. ISBN-13: 978-0-8213-6894.

holat rivojlanayotgan mamlakatlar sanoati rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanishi tufaylidir.

Xindistonda sertifikasion belgisi 1952 yilda kiritilgan. Mahsulotni tamg'alash tizimi, muvofiqlik belgisini boiqarish hindiston standartlar instituti (ISI) zimmasiga yuklatilgan.

Har qanday ishlab chiqaruvchi korxona mahsulotni muvofiqlik belgisi bilan tamg'alash xuquqini beradigan lisenziya olish uchun ISI ga murojat qilishi mumkin. Buyurtma olgandan keyin ISI korxona hamma bo'linmalarini, korxonaga kirib keladigan material, jamlovchi uzal va detallardan boshlab oxirgi mahsulotgacha o'lchash va sinash jixozlanganligani tekshiradi. Tekshirish natijalari ijobiy bo'lsa, korxona o'z mahsulotini tamg'alash xuquqini oladi. ISI tomonidan berilgan har bir lisenziya tarkibida mahsulot namunalari sinash va nazorat qilish shakli bor.

Lisenziya amalda bo'lgan muddat ichida ISI:

— *korxonalarga ISI nazoratchilari muntazam ravshida tashrif buyuradilar, shu paytlarda nazorat sinovlarini o'tkazish maqsadida ishlab chiqarilayotgan mahsulot namunalari ajratib olinadi;*

— *savdo doirasidan olingan mahsulot namunalari sinaydi;*

— *xaridorlar yoki iste'molchilar muvofiqlik belgisi bilan tamg'alangan mahsulot sifati ustidan qilgan shikoyatlarni ko'rib chiqadi.*

Lisenziya amalining muddati bir yil, undan keyin lisenziya muddati cho'zilishi kerak. Buning uchun korxona lisenziya muddati tutashiga bir oydan kam vaqt qolmaganda ISI ga murojaat qilishi kerak. ISI ning muvofiqlik belgisi xorijiy mahsulotga berilishi mumkin emas, chunki u birorta boshqa mamlakatda ro'yxatga olinmagan.

Xindistonda mashinasozlik kimyo, elektrotexnik va elektron sanoat va boshqa korxonalarga o'z mahsulotini tamg'alash xuquqini beradigan 10000 dan ortiq lisenziya berilgan.

Tailandda sertifikatlashtirish tizimi 1968 yilda tashkil qilingan. Tailand sanoat standartlari instituti (TISI) boshqaradi.

TISI sertifikatlashtirish tizimi ishlab chiqarish xolatini doimiy nazorat qilish va mahsulot sinovlarini o'tkazishga moslangan.

Majburiy sertifikatlashtirishda import qininadigan buyumlar milliy korxonalar buyumlari bilan bir sharoitlarda tamg'alanadi.

Milliy sertifikatlashtirish tizimlari milliy standartlashtirish tizimi bor boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarda ham (masalan, Turkiya, Kolumbiya va boqsh.) mavjud.

O'zbekiston Respublikasida sertifikatlashtirish. O'zbekiston Respublikasi xalqaro tashkilotlar (ISO, ILAK, YeOK va boshq.) bilan xamkorligi mamlakatda bozor munosabatlari shakllanish davrida, ayniqsa, zarur bo'lib qoladi. Yevropa hamjamiyatining yagona bozor "ichki chegaralarsiz fazo" yaratish niyati bu tashkilotlar oxirgi yillardagi strategiyasini aniqlab berdi. Uning bosh yunalishi bo'lib YeK komissiyasi bilan hamkorlikda xalqaro savdodagi texnikaviy to'siklarni bartaraf qilishdir.

O'zbekiston Respublikasida sertifikatlashtirish me'yoriy negizini O'zRST5.0-98, O'zRST 5.1-95, O'zRST 5.2.-93, O'zRST 5.3-92, O'zRST 5.4-93, O'zRST 5.5-93 va Milliy sertifikatlashtirish tizimining (O'zRMST) rahbarlik xujjatlari majmui tashkil qiladi.

O'zRMSTda quyidagi faoliyat turlari nazarda tutilgan:

— *mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish;*

— *sifat tizimlari va ishlab chiqarishni sertifikatlashtirish;*

— *sinov laboratoriyalari (markazlari)ni akkreditlash;*

— *bir jinsli mahsulotni sertifikatlashtiruvchi organlarni akkreditlash;*

- sifat tizimlari va ishlab chiqarishni sertifikatlashtiruvchi organlarni akkreditlash;
- nazorat organlarini akkreditlash;
- sertifikatlashtirilgan mahsulot, sifat tizimlari va ishlab chiqarishlar, akkreditlangan organlar va sinov laboratoriyalari (markazlari) ustidan inspeksiya nazorati;
- majburiy sertifikatlashtirish qoidalariga rioya qilish ustidan nazorat;
- aytib o'tilgan faoliyat yo'nalishlari bo'yicha ekspert-auditorlarni tayyorlash va attestatsiyalash.

Sertifikatlashtirish mahsulot, jarayonlar va xizmatlar:

- davlatlararo standartlar (MDXmamlakatlari);
- O'zbekiston Respublika standartlari va boshqa mahsulotga bo'lgan talablarni joriy qilgan chizmaiy nashr etilgan hujjatlar;
- O'zbekiston Respublikasi Milliy sertifikatlashtirish organi (O'zdavstandart) nomida qo'shilgan sertifikatlashtirish xalqaro va xorijiy milliy standartlari talablariga muvofiqligi tasdiqni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasida sifat tizimlarini sertifikatlashtirish me'yoriy negizini ISOning 9000-seriyali xalqaro standartlari va O'zRMSTning raxbarlik xujjatlari majmui tashkil qiladi.

ISOning 9000-seriyali standartlar nomi:

ISO-9000. Sifat umumiy boshqaruvi va sifatni ta'minlovchi standartlar. Tanlash va qo'llash bo'yicha raxbarlik ko'rsatmalari.

ISO-9001. Sifat tizimi. Loyixalash yoki ishlab chiqish, ishlab chiqarish, montaj va xizmat qilishda sifatni ta'minlash modeli.

ISO-9002. Sifat tizimi. Ishlab chiqarish va montaj paytida sifatni ta'minlash modeli.

ISO-9003. Sifat tizimi. Yakuniy nazorat va sinovlarda sifatni ta'minlash modeli.

ISO-9004. Sifatning umumiy boshqaruvi va sifat tizimi elementlari. Raxbarlik ko'rsatmalari.

9000-seriyali ISO xalqaro standartlari tashilot (korxona)ga sifat sohasida quyidagi masalalarni yechishga yordam beradi:

- mahsulot yoki xizmat sifatini iste'molchilar aniqlangan yoki taxmin qilingan ehtiyojlarini doim qondirilishi ta'minlaydigan darajaga erishish va uni saqlab turish;

- o'z rahbariyatida muljallangan sifatga erishilmoqda va u berilgan darajada saqlanib turganligi haqida ishonchni ta'minlash;

- iste'molchida mo'ljallangan mahsulot sifati va taqdim etilayotgan xizmat sifatiga erishilganlik yoki erishilishi lozimligi haqidagi ishonchni ta'minlash.

Ishonchni ta'minlash agar kontraktda nazarda tutilgan bo'lsa, isbotlarni taqdim etish haqida o'zaro kelishilgan talablar bo'lishi mumkin.

Nazorat va mulohaza uchun savollar

1. Xalqaro sertifikatlashtirish tizimining xususiyatlari nimada ?
2. Xalqaro sertifikatlashtirish tizimining asosiy afzalliklari qanday?
3. Xalqaro sertifikatlashtirish tizimining asosiy ko'rsatkichlarini sanab bering ?
4. Xalqaro sertifikatlashtirishning qanday turlari mavjud?
5. Xalqaro sertifikatlashtirish qanday tasniflanadi?
6. Xalqaro sertifikatlashtirishning maqsadi nima?
7. Xalqaro sertifikatlashtirishda qanday muammolar paydo bo'ladi?

8-MAVZU. REAL SEKTORDA MAHSULOT SIFATI VA ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGI

8.1. Mahsulot sifati iqtisodiy kategoriya sifatida va uning iqtisodiyotdagi ahamiyati.

8.2. Mahsulot sifati va raqobatbardoshligini belgilovchi omillar.

8.3. Mahsulot sifatini oshirish iqtisodiy samaradorligini aniqlashning asosiy uslubiy tamoyillari.

8.4. Korxona faoliyati natijalariga sifatning ta'siri.

Mahsulot sifati iste'molchilar uchun eng asosiy ko'rsatkichlardir, chunki, sifat mahsulotning iste'mol xususiyatini belgilaydi. Bu yerda mahsulot sifatini oshishi uning xajmini oshishiga olib keladi, shuningdek mahsulot mahsulot sifatini oshishi uchun nisbatan kam mablag' talab qilinadi. Iste'molchilar talabini qondirish degani bu tavarlar ishlab chiqarish uchun ehtiyoj bor degani bu o'z navbatida korxona bir meyorda ishlashini ta'minlaydi va uni kelajagini belgilaydi.

Ko'plab xorijiy firmalar yuksak natijalarga erishishida asosan sifatga jiddiy e'tibor qaratdilar.

Sifatni boshqarish degan tushuncha deyarli yangi yo'nalish bo'lishiga qaramay uning jadal rivojlanish davri bozor iqtisodiyoti davriga to'g'ri keladi. Ayni shu davrda ko'plab adabiyotlarda mahsulot sifatini boshqarish borasida yangicha talqin va targ'ibot ko'payib ularni taqqoslash va taxlil qilish lozim bo'ladi.

Mahsulot sifatini boshqarish bo'yicha asosiy tushunchalar.

Mahsulot sifatini boshqarish — mahsulot sifati darajasini joriy qilish, ta'minlash va zaruriy darajada ushlab turish maqsadida loyihalash, tayyorlash va foydalanish (yoki iste'mol qilish) paytida amalga oshiriladigan harakatlar majmuasidir.

Sifatning zaruriy darajasini joriy etish tadqiqot qilish va loyihalash bosqichida mamlakat hamda xorijdagi eng ilg'or ilmiy-texnikaviy yutuqlar tahlili asosida amalga oshiriladi. Mazkur bosqichda sifatni boshqarish muhim ahamiyatga ega, chunki shu yerda bo'lajak mahsulotning asosiy texnikaviy-iqtisodiy va foydalanish ko'rsatkichlari xisoblanadi va ularga asos qo'yiladi. Bu ko'rsatkichlar iste'molchilarning zamonaviy talablaridan yuqoriroq bo'lishi kerak chunki yangi mahsulot savdo sohasiga chiqquncha uning sifat ko'rsatkichlari ma'naviy eskirib qolishi mumkin.

Mahsulot sifatini ta'minlash ishlab chiqarish bosqichida amalga oshiriladi. Bu yerda mahsulot sifati mahsulotni tayyorlash me'yoriy-texnikaviy hujjatlar, jihozlar, uskuna va asboblari, olinadigan xom ashyo, material va jamlovchi buyumlar sifati bilan aniqlanadi. Ishlab chiqarilgan mahsulot sifatini baholash mezonini sifatida amaldagi texnikaviy-iqtisodiy ko'rsatkichlar loyiha hujjatlarda, ya'ni birinchi bosqichda ko'zda tutilgan mos ko'rsatkichlarga muvofiqlik darajasi xizmat qiladi.

Ishlab chiqarilgan mahsulotning sifatini saqlab turish aylanish va sotish, foydalanish yoki iste'mol qilish boshqichlarida amalga oshiriladi. Mahsulot aylanishi va sotilishi sifati saqlash va transportlash sifatlaridan yig'iladi. Foydalanishdagi mahsulot sifatiga kelganda, u foydalanish va ta'mirlash hujjatlari, foydalanish va ta'mirlash jihozlari, ehtiyot qismlari va sarflanadigan materiallar sifatlariga hamda foydalanuvchi va ta'mirlovchi xodimlar malakasiga bog'liq. Foydalanishda mahsulot sifatini baholash mezonini uning ko'rsatkichlari ilova qilingan texnikaviy hujjatlarda qayd qilingan mos ko'rsatkichlarga, ya'ni qondirishi zarur bo'lgan amaliy ehtiyojlarga muvofiqligi darajasidir.

Mahsulot sifatiga ilmiy tadqiqotlar, konstruktorlik texnologik ishlanmalarda asos solinadi, foydalanishda esa ular ro'yobga chiqadi.

Mahsulot sifatini joriy qilish, ta'minlash va saqlab turishning asosiy bosqichlarini tavsiflovchi "sifat sirtmog'i" mavjud. Bu bosqichlarga:

- ✓ mahsulotga bo'lgan talablar, mahsulotning texnikaviy darajasi va sifatini oldindan ko'rish (marketing tadqiqotlari);

- ✓ ilmiy-texnikaviy taraqqiyot yutuqlarini hisobga oliy sifat darajasi shakllantirish, me'yoriy-texnikaviy hujjatlarni tayyorlash;

- ✓ ishlab chiqaruvchi korxona imkoniyatlarini tahlil qilish;

- ✓ sifatli xom ashyo, material, jamlovchi buyumlar bilan moddiy-texnikaviy ta'minlash;

- ✓ ishlab chiqarishni texnikaviy tayyorlash, texnologik jarayonlarni ishlab chiqish, jihoz, uskuna va asboblardan ta'minlash;

- ✓ tegishli me'yoriy-texnikaviy hujjatlar va standartlarga muvofiq mahsulotni ishlab chiqarish;

- ✓ texnikaviy nazorat va sinash, tayyorlash sifatni baholash;

- ✓ tayyor mahsulotni sotish, mahsulotni saqlash, transportlash va sotish jarayonlarida uning sifatini saqlab qolish;

- ✓ tayyor mahsulotni montaj qilish va undan foydalanish, xizmat qilish va ta'mirlash, sifatini ta'minlash, iste'molchi mahsulot sifati bilan qoniqqanligi darajasini baholash.

Mahsulot hayetiy siklining oxirgi bosqichi uni foydalanishga tiklash (utilizatsiya) va qayta tiklangan moddalardan to'liq foydalanishdir.

Sifat-boshqarish ob'yekti. Sifatni boshqarish nazariyasini ishlab chiqishga atoqli olimlar P.L. Chebishev, A.M. Lyapunov, I.G. Veneskiy, A.M. Dlin, U.A. Shuxart, E. Deming, A.Feygenbaumlardan katta hissa qo'shganlar.

Sifatni boshqarish zamonaviy nazariyasi shundan kelib chiqadiki, sifatni boshqarish bo'yicha faoliyat mahsulot ishlab chiqarilgandan keyin samarali bo'lishi mumkin emas, bu faoliyat mahsulot ishlab chiqarish jarayonida amalga oshirilishi lozim.

Ishlab chiqarish jarayonidan odingi mahsulot sifatini ta'minlovchi faoliyat ham muhimdir.

Sifat ko'pgina tasodifiy, mahalliy va sub'yektiv omillarning ta'siriga bog'liq. Bu omillar sifat darajasiga ko'rsatadigan ta'sirining oldini olish uchun **sifatni boshqarish tizimi** zarur. Bunda ayrim uyushmagan va tasodifiy xarakterli emas, balki sifatning tegishli darajasini saqlab turish maqsadida mahsulotni yaratish jarayoniga muntazam ta'sir qilish choralari majmuasi zarur.

Sifatni boshqarishda tizim, muhit, maqsad, dastur va boshqa tushunchalardan foydalanishi muqarrar.

Boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlar ajratiladi. *Boshqariluvchi* tizim tashkilot (firma va boshqa tuzilmalar) ni boshqarishning turli darajalaridan iborat. *Boshqaruvchi* tizim sifat menedjmentini yaratadi. Zamonaviy adabiyot va amaliyotda sifat menedjmentining quyidagi konsepsiyalari qo'llanadi:

- sifat tizimi (Quality system);
- sifatni boshqarishga asoslangan, menedjment tizimi (Quality Driven Management System);
- umumiy sifatni boshqarish (Total Quality Management);
- sifatni ta'minlash (Quality Assurance);

- sifatni boshqarish (Quality Control);
- sifatni statistik nazorati (Statistical Quality Control);
- sifatni ta'minlash tizimi (Quality Assurance System);
- mahsulotni kafolatlash (Product Assurance);
- umumiy ishlab chiqarish menedjmenti (Total Manufacturing Management);
- ilg'or ishlab chiqarish tajribasi (Good Manufacturing Practices);
- ishlab chiqarish resurslarini boshqarish tizimi (Environmental Management System);
- "biz bezovtamiz" tizimi (We Sage);
- "ma'sul shaxslar bezovtaligi" tizimi (Ryesronsiblye Sage);
- atrof-muhitni muhofaza qilish doirasidagi umumiy sifat menedjmenti (Environmental TQM);
- ishlab chiqarishni umumiy ta'minlash (Total Manufacturing Assurance);
- jarayonlar integrallashgan menedjmenti (Integrated Process Management);
- sifatni yaxshilash maqsadidagi menedjment (Management for Quality Improvement);
- sifat va unumdorlikni to'la (umumiy, total) boshqarish (Total Quality and Productivity Management);
- integrallashgan sifat menedjmenti (Integrated Management);
- uzluksiz yaxshilashlarni tatbiq etish tizimi (Continues Improvement Implementation System);
- sifatni to'la islohot qilish (Total Quality Transformation);
- sifat tizimi menedjmenti (Quality System Management).

Sifat menedjmentining boshqa konsepsiyalari ham mavjud. Biz sifatni boshqarish ob'yektidek tushunish uchun zarur bo'lgan kichkina qismini keltirdik xolos. Keltirilgan konsepsiyalar TQM uslubiya-tida sifatning turli muammolarini yechishda qo'llanadigan turli usullar aslini aks ettiradi. Zamonaviy firmalarni boshqarishda TQM muhim ahamiyatga ega.

Boshqarish tizimi oliy bo'g'in rahbarlaridan boshlanadi. Aynan oliy bo'g'in rahbarlari firma oldingidan ko'proqqa qodir degan strategiyadan kelib chiqishi kerak. Firmaning tashkiliy tuzilmasida sifatni boshqarish bo'yicha ishlarni muvofiqlashtiruvchi maxsus bo'linmalar nazarda tutilishi mumkin. Sifatni boshqarish funksiyalari bo'linmalar o'rtasida taqsimlanishi firma faoliyati hajmi va xususiyatlariga bog'liq.

Menedjment ob'yekti bo'lmish sifatga menedjmentning barcha tarkibiy qismlari xos: *rejalashtirish, tahlil, nazorat*.

Zamonaviy sifat menedjmenti sifatni boshqarish hamda konsultantlar dasturlari bo'yicha xorijiy korporatsiyalar bajargan tadqiqotlar natijalariga asoslangan. Bu "Xlyulett-Pakkard" kabi mashhur korporatsiyalar tajribasidir. 1980 yillarda bu va qator boshqa firmalar siyosatiga F.B. Krosbi U.E. Deming, A.V. Feygenbaum, K. Isikava, Dj. M. Djuran ishlanmalari ta'sir qilgan.

Yetakchi firmalar faoliyatining asoslari quyidagilar bo'lib qoldi:

- oliy bo'g'in rahbarlari manfaatdorligi;
- ish sifatini yaxshilash bo'yicha kengash tashkil qilish;
- barcha rahbarlar tarkibini ishni yaxshilash jarayoniga jalb qilish;
- jamoa ishtirokini ta'minlash;
- individual ishtirokni ta'minlash;
- tizimlarni takomillashtiruvchi guruhlarini yaratish (jarayonlarni boshqaruvchi guruhlar);
- ta'minlovchilarni to'laroq jalb qilish;
- boshqarish tizimlari ishlash sifatini ta'minlash;

- ishni yaxshilashning qisqa muddatli rejalari va uzoq muddatli strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- xizmatlarni tan olish tizimini yaratish.

Ayniqsa, boshqarish tizimlari ishlash sifatini ta'minlash yo'nalishida to'xtalib o'tish kerak. Sifatni boshqarish bo'yicha konsultantlar sifat va ishonchlilikni boshqaruvchi xizmatlar harakat va resurslarini muammolarni aniqlash va xatolarni to'g'rilashga yo'naltirganlariga e'tibor berishgan. Natijada og'ishlar bo'yicha boshqarish tizimi shakllangan. Bu tizim xatolarga javob qaytargan, lekin profilaktik chora-tadbirlarga hamda ishlab chiqarish jarayoni bilan bog'liq bo'lmagan bo'linmalarga munosib baho bermagan. Sifatni ta'minlash firmaning ishlab chiqarish-xo'jalik faoliyatini boshqaruvchi tizimlarga bog'liq degan xulosa chiqarilgan.

Sifat bo'yicha yetakchi konsultantlardan biri F. Krosbi rag'batlantirish tizimi muhimligiga e'tiborni jalb qildi. Xodimlar xizmatlarini tan olish va yuksak natijalarga erishishga qiziqtirish zamonaviy sifat menedjmentining tarkibiy qismidir.

1951 yilda Deming mukofoti haqida nizom ishlab chiqildi va u umumiy sifatni boshqarish (TQM) modeli asosini yaratdi. U model ekspertlarning keng doirasidan tushadigan ma'lumotni muntazam taxlilini va sifatga yangicha qarashni nazarda tutadi. Deming mukofoti Yaponiya sifatiga erishishda katta rol o'ynadi. Keyinroq, 1987 yilda AQSH da Malkolm Baldriddj nomidagi mukofot ta'sis etildi. M. Baldriddj mukofoti modelining rivoji biznes natijalari va jamiyatga qilgan ta'sirni baholovchi Yevropa sifat mukofoti bo'ldi.

Bozor iqtisodiyotida faoliyat ko'rsatayotgan firmalar sifat sohasidagi siyosatni shunday ifoda qilishadiki, u faqat taklif etilayotgan buyumlar yoki xizmatlar sifatlarigagina emas, balki har bir ishchi faoliyatiga dahldor bo'lishi kerak. Siyosatda aniq firma uchun ish sifati standartlari darajasi va sifatni ta'minlash tizimlarining jihatlari aniq belgilanadi. Bunda berilgan sifatli mahsulot iste'molchiga ma'lum muddatlarda, ma'lum hajmda va maqbul narxda yetkazib berilishi kerak.

Bugungi kunda sifatni boshqarishda mahsulot sifati yuqori barqarorligi va turg'unligi kafolati bo'lgan sifat menedjmentining sertifikatlashtirilgan tizimi muhim ahamiyatga ega. Sifat tizimining sertifikati firmaga bozorda raqobat ustunligini saqlab qolish imkonini beradi.

Nazorat va mulohaza uchun savollar

1. Tovar qanday vosita sifatida ta'riflanadi?
2. Sifat samaradorligini aytib bering.
3. Samaradorlik deganda nimani tushunasiz?
4. Mahsulot sifati qanday?

9-MAVZU. REAL SEKTORDA MAHSULOT SIFATI ORQALI RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHDA EAN SHTRIX KODLARNI JORIY ETISH

9.1. O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarga shtrixli kodlashni joriy etish.

9.2. "YeAN International" tovarlarni raqamlash bo'yicha Xalqaro Uyushma faoliyati.

9.3. O'zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi tomonidan xalqaro talablarga muvofiq, tovarlarni YeAN shtrixli kodlari bilan tamg'alash jarayoni.

9.4. Shtrix kodlarni yaratalishi va uni xalqaro savdoga ta'siri.

O'zbekiston tovarlarining ichki va xorijiy bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish, tovar ishlab chiqaruvchini tovarlarni raqamlashning xalqaro tizimlari doirasida identifikatlashtirish, iste'molchi huquqlarini himoya qilish, tovarlar ishlab chiqarishning avtomatlashtirilgan hisobini yuritishni ta'minlash maqsadida joriy etdi.

1. Quyidagilar:

"YeAN International" tovarlarni raqamlash Xalqaro Uyushmasi (Belgiya) tomonidan O'zbekiston Respublikasiga 478 raqamli identifikatlashtirish kodi berilganligi;

O'zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi tomonidan xalqaro talablarga muvofiq, tovarlari YeAN shtrixli kodlari bilan tamg'alanadigan tadbirkorlik faoliyati sub'yektlarini ro'yxatdan o'tkazish hamda tovarlarni identifikatlashtirish tizimidan foydalanuvchilar faoliyatiga uslubiy rahbarlik qilish uchun "YeAN Uzbekistan" tovarlar va xizmatlarni avtomatik identifikatlashtirish markazi tashkil etilganligi;

"O'zdavstandart" markazi tomonidan shtrixli kodlarning original-maketlarini tayyorlash markazi tashkil etilganligi ma'lumot uchun qabul qilinsin.

2. O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarni shtrixli kodlash to'g'risidagi Nizom ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

3. "O'zstandart" agentligiga:

O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlarni shtrixli kodlash tizimini joriy etish bo'yicha yagona siyosatni amalga oshirish;

O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan tovarlar shtrixli kodlarining davlat reyestrini yuritish;

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga muvofiq shtrixli kodlash tizimi qo'llash tartibini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlarni va uslubiy materiallarni ishlab chikish;

Tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi sub'yektlarni turli manbalardagi shtrixli kodlar original-maketlari bilan ta'mirlash funksiyalari yuklansin.

4. O'zbekiston Respublikasi Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi O'zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatasi hamda "O'zdavstandart" markazi bilan birgalikda 1999 yil sentyabr oyida Toshkent shahrida sanoat, qishloq xo'jaligi va savdo korxonalari vakillarini ko'rsatib o'tilgan tizimni qo'llash xususiyatlari bilan tanishtirish uchun "O'zbekiston Respublikasida tovarni raqamlash (shtrixli kodlash)" mavzuida respublika seminari o'tkazildi.

5. Mulkchilikning barcha shakllaridagi yuridik shaxslarga tovarlarni shtrixli kodlashni:

Eksport qilinayotgan mahsulotlarni, yangi tovarlarni va ular uchun yangi etiketkalar yoki o'rash-joylash buyumlari buyurtma qilinayotgan tovarlarni tamg'alashni 2000 yil 1 martgacha;

Boshqa barcha tovarlarni tamg'alashni 2000 yil oxirigacha joriy etish tavsiya qilinsin.

Belgilab qo'yilsinki, o'z mahsulotiga "YeAN International" shtrixli kodini uchinchi mamlakatlarda olgan tadbirkorlik faoliyati sub'yektlari undan ushbu qaror qabul qilingan vaqtdan boshlab bir yil mobaynida foydalanishlari mumkin.

Shtrix kod- bu qora va oq ranglardan iborat bo'lgan, texnika vositalari orqali ma'lum bir axborotni hisob-kitob qilishga yordam beradigan jarayon hisoblanadi.

1948 yili Drekselya(Filadelfiya) universiteti aspiranti Bernard Silver(1924-1962) mahalliy oziq-ovqatlar ishlab chiqaradigan kompaniyasining prezidenti universitet dekanidan yangi avtomatik tarzda mahsulotlar haqidagi axborotni o'qiydigan va hisoblaydigan tizim yaratishini so'raganini eshitib qoldi.

B.Silver bu haqda do'stlari - Djordin Djoxenson va Norman Djozef Vudlandlarga so'zlab berdi. Ular birgalikda markirovka tizimi ustida izlanishga kirishdilar.

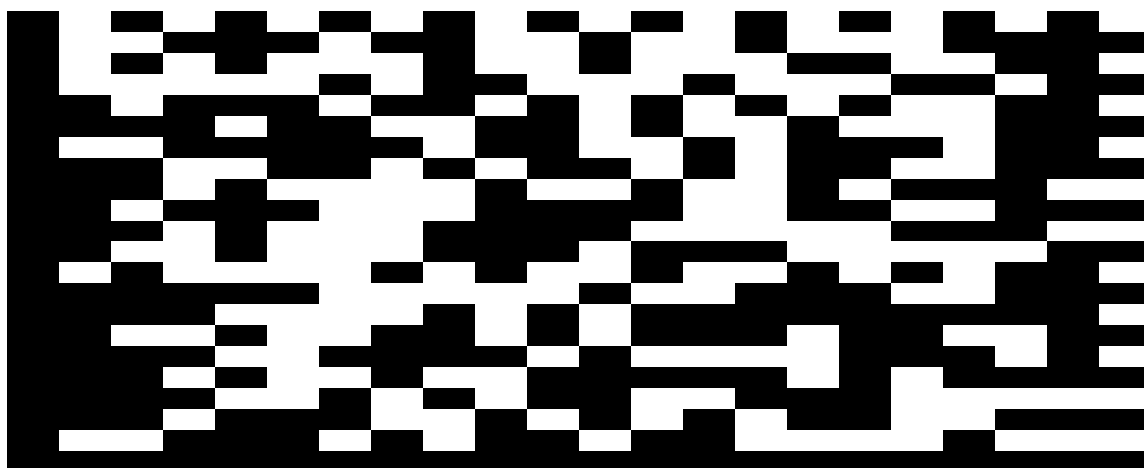
Ular tomonidan birinchi ishlab chiqilgan tizim ultrafiolet siyohlardan iborat bo'lib u juda qimmat hamda vaqt o'tishi bilan uchib ketardi. Tizimni amalga oshirish mumkinligiga ishongan N.D.Vudland ishni davom ettirish uchun Floridaga bordi.

Keyingi urinishlarida Morze alifbosi unga yordam berdi. U o'zining birinchi shtrix-kodini dengiz qirg'og'idagi qumdan tuzdi: "Men faqatgina pastdagi nuqta va tirelarni kengaytirdim va ulardan qisqa va uzun vertikal chiziqlar hosil qildim".

- ✦ Shtrixlarni o'qish uchun u optik sauntrek va kinofilimlar ovozini yozib oladigan texnologik qo'rilmalaridan foydalandi.
- ✦ 1949 yili oktyabr oyida N.Vudland i B.Silver patent byurosiga ariza berishdi.
- ✦ 1952 yili 7 oktyabrda o'zlarining ixtirolari uchun №2612994 amerika patentini olishdi.

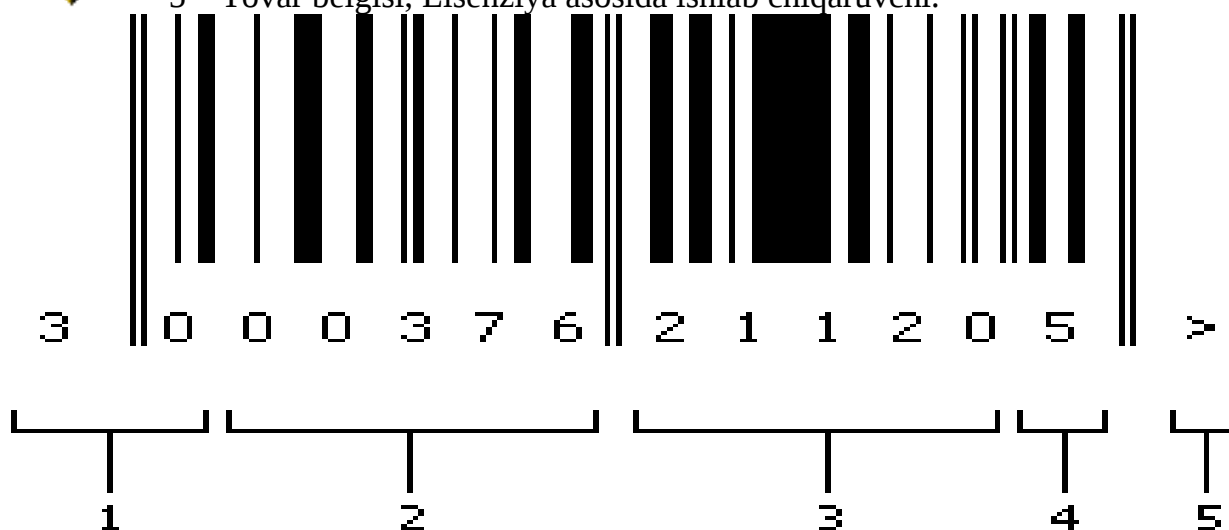

Chiziqli shtrix kod

Ikki o‘lchamli shtrix kod

- 1 – Mamlakat kodi.
- 2 – Tayorlovchi kodi.
- 3 – Tovar kodi.
- 4 – Nazorat raqami.
- 5 – Tovar belgisi, Lisenziya asosida ishlab chiqaruvchi.

Nazorat va muhokama uchun savollar

1. Shtrix kod haqida so‘zlab bering?
2. Shtrix kod qanday usullar bilan o‘rganiladi ?
3. Respublikamiz iste’molchilariga shtrix kodning qanday qo‘layligi mavjud?
4. Ikki o‘lchamli shtrix kod siyosati qanday o‘rin tutadi ?

10-MAVZU. ISTE’MOLCHILAR HUQUQLARINING DAVLAT TOMONIDAN HIMOYALANISHI

10.1. O‘zbekiston Respublikasining «Iste’molchilar huquqini himoya qilish to‘g‘risida» gi Qonuni va uning mazmuni.

10.2. Iste’molchilar huquqlari va ishlab chiqaruvchilar hamda tovar to‘g‘risidagi axborotning mazmuni.

10.3. Mahsulot xavfsizligiga bo'lgan iste'molchilar huquqlari.

10.4. Iste'molchilar huquqini himoya qilishni davlat tomonidan ta'minlash.

Halqaro miqiyosda iste'molchilar huquqlarini ximoya qilish kuni 1983 yildan boshlab nishonlanadigan bo'ldi. Iste'molchilar huquqini ximoyalash kuni nishonlanishiga asos bo'luvchi Amerika Qo'shma Shtatlari prezidenti Djon Kennedi 1961 yil 15 martdagi AQSH kongresida qilgan ma'ruzasida iste'molchilarning 4 asosiy huquqlarini ta'kidlab o'tadi. Ular: iste'molchilarning tanlash xuquqlari, iste'molchilar xavfsizligini ta'minlash, axbotor erkinligi, o'z fikrlarini bayon etish huquqlari edi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining 9 aprel 1985 yildagi kengashida "Iste'molchilar huquqlarini himoyalash tamoillari" xaqida qaror qabul qilinadi va AQSH prezidenti Dj. Kennedi atganlariga quyidagilar qo'shimcha qilinadi: bilim olish, oziq-ovqat mahsulotlaridan qoniqish, uy-joyga ega bo'lish, kiyinish, ichish, sifatli xizmatga va huquqlari paymol bo'lgan taqdirda ularning o'rini qoplash qo'shimcha xolida tavsiya etildi va bu xaqda BMT qaror qabul qildi.

Rossiya federatsiyasida "Iste'molchilarning huquqlarini ximoya qilish" to'g'risidagi qonun 1992 yilda qabul qilinadi va 1994 yil 15 mart kuni "Iste'molchilar xuquqlarini ximoya qilish" kuni bayram sifatida nishonlanishi belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi "Iste'molchilarning xuquqlarini ximoya qilish to'g'risida"gi qonun 1996 yil 26 aprelda qabul qilinadi. Ushbu qonunga 2002 yil 5 aprelda 364-II – sonli, 2003 yil 25 aprel 482-II – sonli O'zbekiston Respublikasi qonuni asosida qo'shimchalar kiritiladi.

O'zbekiston Respublikasi "Iste'molchilarning xuquqlarini ximoya qilish to'g'risida"gi qonun har tomonlama mukammal ishlab chiqilgan va 30 ta moddaning o'z ichiga oladi. Qonunda qo'llaniladigan barcha asosiy tushunchalar aniq, tushunarli va halqaro normalarga to'la javob beradigan holda o'z ifodasini topgan.

"Iste'molchilarning xuquqlarini himoya qilish to'g'risida" gi qonun qabul qilingan bo'lib, mazkur Qonunda quyidagi tushunchalar qo'llaniladi:

iste'molchi - foyda chiqarib olish bilan bog'liq bo'lmagan holda shaxsiy iste'mol yoki boshqa ma'sadlarda tovar sotib oluvchi, ish, xizmatga buyurtma beruvchi yoxud shu niyatda bo'lgan fuqaro (jismoniy shaxs);

ishlab chiqaruvchi - iste'molchiga realizatsiya qilish uchun tovar ishlab chiqaradigan korxona, tashkilot, muassasa yoki yakka tartibda faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkor;

ijrochi - maishiy xizmat, uy-joy-kommunal, ta'mirlash-qurilish, transport xizmati va xizmat ko'rsatishning boshqa sohalarida shartnoma bo'yicha iste'molchi uchun ishlar bajaradigan yoki xizmatlar ko'rsatadigan korxona, tashkilot, muassasa yoki yakka tartibda faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkor;

sotuvchi - oldi-sotdi shartnomasi bo'yicha iste'molchiga tovar realizatsiya qiladigan korxona, tashkilot, muassasa yoki yakka tartibda faoliyat ko'rsatuvchi tadbirkor;

shartnoma - tovarni olish-sotishni amalga oshirishda, ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatishda sifat, miqdor, muddat, narx va boshqa shartlar to'g'risida iste'molchi bilan sotuvchi (ishlab chiqaruvchi, ijrochi) o'rtasidagi og'zaki yoki yozma kelishuv;

tovar - ishlab chiqaruvchi faoliyatining iste'molchiga shartnoma bo'yicha sotish uchun mo'ljallangan mahsuli, shu jumladan import mahsuloti;

normativ hujjatlar - standartlar, ularga tenglashtirilgan boshqa hujjatlar (qurilish normalari va qoidalari, dori-darmonlar xususidagi davlat farmokopeyasi hamda muvafaqiat farmokopeya qoidalari va boshqalar), texnik shartlar, texnik tavsiflar, reseptura va tovar

(ish, xizmat) sifatiga va xavfsizligiga nisbatan belgilangan talablarni o'z ichiga oluvchi boshqa hujjatlar;

tovar (ish, xizmat)ning xavfsizligi - tovarni iste'mol qilish, undan foydalanish, uni saqlash, tashish yoki utilizatsiya qilishning, shuningdek ish yoki xizmat natijalaridan foydalanishning odatdagi sharoitlarida iste'molchining hayoti, sog'lig'i yoki mol-mulkiga va atrof muhitga zarar yetkazilishi ehtimoli bilan bog'liq xavf-xatarning yo'qligi;

muvofiqlik sertifikat - sertifikatlangan mahsulotning belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlovchi hujjat;

tovar (ish, xizmat)ning nuqsoni - tovar (ish, xizmat)ning normativ hujjatlarning majburiy talablariga, shartnoma shartlariga yoxud tovar (ish, xizmat)ning sifatiga odatda qo'yiladigan talablarga nomuvofiqligi;

tovar (ish, xizmat)ning jiddiy nuqsoni - tovar (ish, xizmat)dan belgilangan maqsadda foydalanib bo'lmaydigan qilib qo'yadigan yoxud bartaraf etish uchun ko'p mehnat va vaqt sarflash talab qiladigan kamchilik;

kafolat muddati - tovardan (xizmatdan) foydalanishning (oylar hisobidagi) normativ muddati yoki tovar (xizmat)ning muayyan vazifani (necha soatda, nechta ish jarayonida, qancha kilometr masofani bosib o'tib va h.k) bajarish vaqti tarzida belgilangan muddati bo'lib, bu muddat ichida ishlab chiqaruvchi (ijrochi), bosharti tovarni ishlatish (xizmatdan foydalanish) qoidalariga rioya etilgan bo'lsa, tovarning (xizmatning) sifatiga nisbatan normativ hujjatlarda nazarda tutilgan talablar bajarilishini kafolatlaydi va ta'minlaydi;

xizmat muddati - tovardan foydalanishning belgilangan muddati bo'lib, u tamom bo'lgach, tovarning texnik holatidan qat'i nazar, undan foydalanish to'xtatilishi lozim;

yaroqlilik (saqlash) muddati - muayyan davr bo'lib, bu davrda tovar foydalanishga yaroqli bo'ladi va u tamom bo'lgach, tovar odamlar hayoti hamda sog'lig'i uchun xavf tug'dirishi mumkin;

kassa cheki - tovarning sotib olinganligini yoki ish (xizmat)ning haqi to'langanligini tasdiqlaydigan, tovar (ish, xizmat)ning bahosi, haq to'langan sana va kassa apparatining nomeri ko'rsatilgan hujjat;

tovar cheki - tovarning sotib olinganligini yoki ish (xizmat)ning haqi to'langanligini tasdiqlovchi, tovar (ish, xizmat)ning bahosi, haq to'langan sana hamda sotuvchining nomi va joylashgan manzili haqidagi ma'lumot ko'rsatilgan hujjat.

Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'hrisidagi qonun hujjatlari ushbu Qonundan va boshqa qonun hujjatlaridan iboratdir.

Qoraqalpog'iston Respublikasida iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish Qoraqalpog'iston Respublikasi qonun hujjatlari bilan ham tartibga solinadi.

Qonun hujjatlari ushbu Qonunda belgilangan iste'molchilarning huquqlarini cheklab qo'yishi, ularni himoya qilishning kafolatlarini kamaytirishi mumkin emas.

Agar O'zbekiston Respublikasi ishtirok etgan xalqaro shartnoma yoki bitimda iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma yoki bitim qoidalari qo'llaniladi.

Iste'molchilar quyidagi huquqlarga ega:

tovar (ish, xizmat) haqida, shuningdek ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi) haqida to'g'ri va to'liq ma'lumot olish;

tovar (ish, xizmat)ni erkin tanlash va uning tegishli darajada sifatli bo'lishi;

tovar (ish, xizmat)ning xavfsiz bo'lishi; hayoti, sog'lig'i va mol-mulki uchun xavfli nuqsoni bo'lgan tovar (ish, xizmat), shuningdek ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi)ning

g'ayriqonuniy harakati (harakatsizligi) tufayli yetkazilgan moddiy ziyon, ma'naviy zararining to'liq hajmda qoplanishi;

buzilgan huquqlari yoki qonun bilan muhofaza etiladigan manfaatlari himoya qilinishini so'rab sudga, boshqa vakolatli davlat organlariga murojaat etish;

iste'molchilarning jamoat birlashmalarini tuzish.

Iste'molchilarning ijtimoiy himoyaga muhtojlar toifasiga kiritilgan ayrim guruhlar uchun qonun hujjatlari bilan savdo, maishiy xizmat va xizmat ko'rsatishning boshqa turlari bo'yicha imtiyozlar va afzalliklar belgilanishi mumkin.

Ishlab chiqaruvchi o'z korxonasining nomi va joylashgan (yuridik) manzili haqida iste'molchini xabardor qilishi shart. Bunday ma'lumot ishlab chiqarish markasi yoki tovar belgisida ko'rsatilgan bo'lishi yoxud boshqa usulda taqdim etilishi lozim.

Sotuvchi (ijrochi) o'z tashkilotining firma nomi, uning joylashgan (yuridik) manzili va ish tartibini iste'molchiga ma'lum qilishi shart. Bunday ma'lumot lavhada aks ettirilishi lozim.

Ushbu moddaning ikkinchi qismida nazarda tutilgan ma'lumot savdo va xizmat ko'rsatish muvaqqat binolar, yarmarkalar, ko'chma do'konchalar orqali amalga oshirilgan yoki savdo va xizmat ko'rsatish sotuvchi (ijrochi)ning doimiy joylashgan manzilidan tashqarida amalga oshirilgan boshqa hollarda ham iste'molchilar e'tiboriga yetkazilishi kerak.

Sotuvchi (ijrochi) iste'molchiga tovarlar savdosi, maishiy va boshqa turdagi xizmat ko'rsatishning qoidalari to'g'risida to'liq ma'lumot berishi shart.

Ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi) iste'molchiga o'zi realizatsiya qilayotgan tovar (ish, xizmat)lar haqida o'z vaqtida zarur, to'g'ri va tushunarli ma'lumot berishi shart.

Tovar (ish, xizmat) haqidagi ma'lumotda quyidagilar ko'rsatilishi shart:

tovar (ish, xizmat) majburiy talablariga muvofiq kelishi shart bo'lgan normativ hujjatning nomi;

tovar (ish, xizmat)ning asosiy iste'mol xususiyatlari, shu jumladan o'ziga xos xususiyatlari ro'yxati;

bahosi va sotib olish shartlari;

ayrim turdagi tovarlarning ishlab chiqarilgan sanasi;

ishlab chiqaruvchi (ijrochi)ning kafillik majburiyatlari;

tovardan samarali va xavfsiz foydalanish qoidalari hamda shartlari;

tovarning xizmat (yaroqlilik) muddati va ushbu muddat tugaganidan keyin iste'molchi nima ishlar qilishi zarurligi, shuningdek bunday ishlarni bajaradigan natijasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan oqibatlar to'g'risidagi ma'lumotlar;

ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi)ning nomi va mulkchilik shakli, ro'yxatga olish va lisenziya guvohnomasining nomeri;

ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi)ning hamda ular iste'molchidan da'vo qabul qilishga vakolat bergan, shuningdek ta'mirlash ishlarini bajaradigan va texnikaviy xizmat ko'rsatadigan korxonalarning manzillari;

tovarlarni saqlash, xavfsiz utilizatsiya qilish usullari hamda qoidalari;

teatr-konsert tadbirlari o'tkazilayotganda fonogrammadan foydalanilishi to'g'risidagi axborot.

Sertifikatlanishi shart bo'lgan tovar haqida iste'molchiga uning sertifikatlanganligi to'g'risida ma'lumot taqdim etilishi lozim.

Tovar (ish, xizmat) haqidagi zarur axborotning yo'qligi bunday tovar (ish, xizmat)ni realizatsiya qilish ma'lumot berilgunga qadar tegishli davlat boshqaruvi organining

ko'rsatmasi bo'yicha to'xtatib turilishiga sabab bo'ladi.

Agar tovar (ish, xizmat) haqida noto'g'ri yoki yetarli darajada to'liq bo'lmagan ma'lumot berilganligi:

zarur iste'mol xossalariga ega bo'lmagan tovar (ish, xizmat) sotib olinishiga sabab bo'lsa, iste'molchi shartnomani bekor qilishga va o'ziga yetkazilgan zararining qoplanishini talab qilishga haqlidir;

sotib olingan tovar (ish, xizmat)dan ko'zlangan maqsadda foydalana olmaslikka sabab bo'lsa, iste'molchi tegishli ma'lumot oqilona qisqa (ko'pi bilan uch kunlik) muddatda berilishini talab qilishga haqlidir. Agar ma'lumot aytilgan muddatda berilmasa, iste'molchi shartnomani bekor qilib, zararining qoplanishini talab qilishga haqlidir;

iste'molchining hayotiga, sog'lig'iga yoxud mol-mulkiga zarar yetkazilishiga sabab bo'lsa, u ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi) oldiga qonun hujjatlarida nazarda tutilgan talablarni qo'yishga haqlidir.

Iste'molchining tovar (ish, xizmat) haqidagi noto'g'ri yoki yetarli darajada to'liq bo'lmagan ma'lumot tufayli yetkazilgan zararni qoplash to'g'risidagi talablari sotib olingan tovar (ish, xizmat)ning xossalari va jihatlari haqida iste'molchi maxsus bilimga ega emas degan taxminga asoslanib qarab chiqiladi.

Noto'g'ri reklama oqibatida sotib olingan tovar (ish, xizmat) tufayli iste'molchiga yetkazilgan zarar ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi) tomonidan to'liq hajmda qoplanishi lozim.

Iste'molchi shartnoma tuzish yo'li bilan tovarni (ish, xizmatni) erkin sotib olish huquqiga ega bo'lib, bu shartnomaga ko'ra sotuvchi (ishlab chiqaruvchi, ijrochi) iste'molchiga muayyan miqdordagi va maqbul sifatli tovarni mulk qilib topshirish (ish bajarish, xizmat ko'rsatish) majburiyatini, iste'molchi esa, shartlashilgan pulni to'lash majburiyatini o'z zimmalariga oladilar.

Narxnoma bilan qo'yilgan tovarlar hamda tovar (ish, xizmat)lar haqida keluvchilar e'tiboriga havola etiladigan ma'lumot tegishli shartnomani tuzish uchun taklif deb hisoblanadi.

Tomonlar o'rtasida shartnoma narsasi, miqdor, narx va boshqa muhim shartlar to'g'risida kelishuvga erishilsa, iste'molchi bilan ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi) o'rtasida shartnoma tuzilgan deb hisoblanadi.

Tuzilgan zahoti bajariladigan shartnoma, qoida tariqasida, og'zaki shaklda tuziladi, qonun hujjatlarida belgilab qo'yilgan hollar bundan mustasno. Tuzilgan vaqtdan boshqa paytda (oldindan beriladigan buyurtmalar bo'yicha, jo'natma savdoda va boshqa hollarda) bajariladigan shartnoma yozma shaklda tuziladi.

Iste'molchi sotib olingan tovar (ish, xizmat) sifatini, butligini, vazni va narxini tekshirish huquqiga ega, sotuvchi (ishlab chiqaruvchi, ijrochi) esa, nazorat-o'lchov asboblari, narxga doir hujjatlarni taqdim etishi, tovarni ishlatib ko'rsatishi, undan xavfsiz va to'g'ri foydalanishni o'rgatishi, zarurat bo'lsa, tovarni ekspertizaga yuborishi shart.

Oldi-sotdi shartnomalarining ayrim turlari to'g'risidagi qoidalar, shuningdek ayrim turdagi tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilish qoidalari O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan tasdiqlanadi.

Tovar (ish, xizmat)lar uchun haq to'lash shakli hamda tartibi iste'molchi bilan sotuvchi (ishlab chiqaruvchi, ijrochi) o'rtasidagi kelishuvga binoan belgilanadi. Tovarlarni kreditga sotish O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan tasdiqlanadigan tovarlarni kreditga sotish qoidalari bilan belgilanadigan tartibda amalga oshiriladi.

Oldi-sotdi amalga oshirilganda iste'molchiga kassa yoki tovar cheki beriladi. Tovarni

kassa yoki tovar chekini bermasdan sotish taqiqlanadi.

Uzoq muddat foydalaniladigan barcha turdagi tovarlar va xizmatlarga ishlab chiqaruvchi (ijrochi) kafolat muddati belgilashi lozim. Kafolat muddati tovar iste'molchiga sotilgan yoki xizmat ko'rsatilgan kundan boshlab hisoblanadi. Agar tovar sotilgan kunni aniqlashning imkoni bo'lmasa, bu muddat tovar ishlab chiqarilgan kundan boshlab hisoblanadi.

Ishlab chiqaruvchi (ijrochi) kafolat muddati mobaynida tovar (xizmat)ning, shu jumladan butlovchi buyumlarning normal ishlashini (qo'llanilishini, ulardan foydalanilishini) ta'minlashi shart.

Butlovchi buyumlarning kafolat muddati, agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida belgilanmagan bo'lsa, asosiy buyumning kafolat muddatidan kam bo'lmasligi lozim.

Kafolat muddati tovar (xizmat)ning pasportida yoki tovarni sotish yoxud xizmat ko'rsatish paytida tovar bilan birgalikda iste'molchiga beriladigan boshqa hujjatda ko'rsatiladi.

Ishlab chiqaruvchi tovardan kafolat muddati va xizmat muddati mobaynida foydalanish imkoniyatini ta'minlashi, tovarning ta'mirlanishini va unga texnik xizmat ko'rsatilishini tashkil etishi, tovarni ishlab chiqarish muddati mobaynida hamda u ishlab chiqarishdan olib tashlanganidan keyin tovarning xizmat muddati mobaynida, bunday muddat bo'lmagan taqdirda esa, tovar ishlab chiqarishdan olib tashlangan paytdan e'tiboran o'n yil mobaynida yetarli hajmda va turda ehtiyot qismlari ishlab chiqarishi hamda savdo va ta'mirlash tashkilotlariga yetkazib berishi shart.

Dori-darmon, oziq-ovqat va maishiy kimyo tovarlarida ular ishlab chiqarilgan sana va yaroqlilik muddati hamda saqlash shartlari ko'rsatilgan bo'lishi lozim. Sotuvchilarning yaroqlilik muddati ko'rsatilmagan yoki bu muddati o'tib ketgan tovarlarni qabul qilishi va realizatsiya qilishi man etiladi.

Iste'molchi o'zi sotib olgan tovar (ish, xizmat) sanitariya-gigiyena, shu jumladan radiologiya, epidemiyaga qarshi talablarga va amaldagi boshqa normalar hamda qoidalarga rioya etgan holda ishlab chiqarilgan yoki bajarilgan bo'lishiga va uning hayoti, sog'lig'i, atrof muhit uchun xavfsiz bo'lishiga, shuningdek uning mol-mulkiga zarar yetkazmasligiga kafolat berilishini talab qilish huquqiga ega.

Tovar (ish, xizmat)ning iste'molchilar hayoti, sog'lig'i, mol-mulki va atrof muhit uchun xavfsiz bo'lishiga doir talablar qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Ishlab chiqaruvchi (ijrochi) tovar (ish, xizmat)ning xizmat muddati yoki yaroqlilik muddati mobaynida, agar bunday muddat belgilanmagan bo'lsa, tovar iste'molchiga sotilgan (ish bajarilgan) kundan e'tiboran o'n yil mobaynida uning xavfsiz bo'lishini ta'minlashi shart.

Iste'molchilarning hayoti, sog'lig'i, mol-mulki hamda atrof muhit uchun xavf tug'diruvchi tovar ishlab chiqarganlik (ish bajarganlik, xizmat ko'rsatganlik) uchun qonun hujjatlariga muvofiq:

ishlab chiqaruvchi (ijrochi);

normativ hujjatlarni tasdiqlagan organ;

muvofiglik sertifikatini bergan organ;

sog'liqni saqlash, tabiatni muhofaza qilish, veterinariya xizmati organlari yoki xavfli tovar (ish, xizmat)ni ishlab chiqarish yoxud realizatsiya qilishga ruxsat bergan boshqa organlar javobgar bo'ladi.

Tovar (ish, xizmat)ning xavfsiz bo'lishi ta'minlanmaganligi oqibatida iste'molchining hayoti, sog'lig'i yoki mol-mulkiga yetkazilgan zarar ushbu Qonunning 20-

moddasiga muvofiq qoplanishi lozim.

Agar tovar (ish, xizmat)dan xavfsiz foydalanish yoki uni shu tarzda tashish va saqlash uchun maxsus qoidalarga rioya etish zarur bo'lsa, ishlab chiqaruvchi (ijrochi) bunday qoidalarni ishlab chiqishi, sotuvchi (ijrochi) esa, ularni iste'molchilar e'tiboriga yetkazishi shart.

Agar tovardan foydalanish, uni saqlash, tashish yoki utilizatsiya qilish, ish (xizmat) natijalari iste'molchining hayoti, sog'lig'i, mol-mulkiga yoki atrof muhitga zarar yetkazayotganligi yoxud zarar yetkazishi mumkinligi aniqlansa, ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi) zarar keltiruvchi sabablar bartaraf etilgunga qadar ularni ishlab chiqarishni (bajarishni, uni realizatsiya qilishni) darhol to'xtatishi, muomaladan chiqarish va iste'molchilardan qaytarib olish choralari ko'rish shart.

Zararning sabablarini bartaraf etish mumkin bo'lmagan taqdirda, ishlab chiqaruvchi (ijrochi) bunday tovarni ishlab chiqarishdan olib tashlashi, ishni bajarishni va xizmat ko'rsatishni to'xtatishi shart, shu bilan birga oziq-ovqat mahsuloti sotuvchi yoki ishlab chiqaruvchi tomonidan albatta utilizatsiya qilinishi kerak. Bu majburiyatlar ishlab chiqaruvchi (ijrochi) tomonidan bajarilmagan taqdirda tovarni ishlab chiqarishdan olib tashlash, ishni bajarishni va xizmat ko'rsatishni to'xtatib qo'yish, muomaladan chiqarish va iste'molchilardan qaytarib olish tovar (ish, xizmat)ning xavfsiz bo'lishi va sifati ustidan nazorat qiluvchi davlat boshqaruvi organlarining ko'rsatmasi bilan amalga oshiriladi.

Iste'molchining hayoti, sog'lig'i va mol-mulkiga hamda atrof muhit uchun xavfli bo'lgan tovarlarning partiyalarini muomaladan chiqarish, ishlarni bajarishni va xizmatlar ko'rsatishni taqiqlab qo'yish tartibi O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan belgilanadi.

Tovarni qaytarib olish, ishni bajarishni va xizmat ko'rsatishni taqiqlab qo'yish munosabati bilan iste'molchiga yetkazilgan zarar ishlab chiqaruvchi (ijrochi, sotuvchi) tomonidan to'liq hajmda qoplanishi lozim.

Agar ishlab chiqaruvchi (sotuvchi) xavfli xossalarga ega bo'lgan tovarni qaytarib olish yuzasidan barcha zarur choralarni ko'rgan bo'lsa, u iste'molchi mazkur tovardan foydalanishni davom ettiraverishi tufayli yetkazilgan zarar uchun javobgarlikdan ozod qilinadi.

Nuqsonli tovar sotilgan iste'molchi, agar bu hol shartnoma tuzish paytida aytib o'tilmagan bo'lsa, o'z xohishiga qarab quyidagilardan birini talab qilishga haqli:

tovarni ayni shunday markali (modelli, artikulli) maqbul sifatli tovarga almashtirib berish;

tovarni boshqa markali (modelli, artikulli) shunday tovarga almashtirib, uning xarid narxini tegishincha qayta hisob-kitob qilish;

tovarning nuqsonlarini bepul bartaraf etish yoki iste'molchining yoxud uchinchi shaxsning nuqsonlarni bartaraf etishga qilgan xarajatlarini qoplash;

xarid narxini nuqsonga mutanosib ravishda kamaytirish;

shartnomani bekor qilib, ko'rilgan zararni qoplash.

Agar nuqsonlar:

tovarning kafolat muddati yoxud yaroqlilik muddati mobaynida;

kafolat muddati va yaroqlilik muddati belgilanmagan tovarlar bo'yicha olti oy mobaynida;

ko'chmas mulk iste'molchiga o'tkazilgan kundan e'tiboran ikki yil mobaynida, agar shartnomada bundan uzoqroq muddat nazarda tutilmagan bo'lsa;

mavsumiy tovarlar uchun O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan

belgilangan muddat mobaynida aniqlangan bo'lsa, iste'molchi mazkur huquqlarini ro'yobga chiqarishi mumkin.

Iste'molchi o'ziga sotilgan, to'plamlar, garniturlar, komplektlar va komplekslarning mustaqil tarkibiy qismi bo'lgan va mustaqil narxga ega bo'lgan buyumlarda nuqsonlar borligini aniqlagan taqdirda, butun to'plam, garnitur, komplekt va kompleksga nisbatan ham, ularning nuqsonlari bor mustaqil tarkibiy qismlariga nisbatan ham ushbu moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan talablarni qo'yishga haqlidir.

Ushbu moddaning birinchi qismida bayon etilgan talablarni iste'molchi sotuvchiga qo'yadi.

Iste'molchining talablari u kassa yoki tovar chekini, kafolat muddati belgilangan tovarlar bo'yicha esa, tegishlicha rasmiylashtirilgan texnik pasport yoki uning o'rnini bosuvchi boshqa hujjatni taqdim etgan taqdirda ko'rib chiqiladi.

Iste'molchi texnik pasportni yo'qotib qo'ygan taqdirda, uni qayta tiklash qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi.

Tovarda aniqlangan nuqsonlar ishlab chiqaruvchi tomonidan bartaraf etiladi. Ishlab chiqaruvchi bilan sotuvchining o'zaro munosabatlari shartnoma bilan tartibga solinadi.

Iste'molchi tovarning ishlab chiqarilishiga, tuzilishiga, tarkibiga doir kamchiliklarni yoki boshqa nuqsonlarni aniqlagan taqdirda sotuvchi (ishlab chiqaruvchi) uni ayni shunday markali (modelli, artikulli) tovarga yetti kunlik muddatda, tovar sifatini qo'shimcha ravishda tekshirish zarur bo'lganida esa, iste'molchi talab qo'ygan paytdan e'tiboran yigirma kun ichida almashtirib berishi shart.

Ayni shunday markali (modelli, artikulli) tovar bo'lmagan taqdirda, iste'molchining almashtirib berish xususidagi talabi da'vo qilingan paytdan e'tiboran bir oy ichida qondirilishi kerak. Cho'l va olis joylarda, tovarlar vaqti-vaqti bilan olib boriladigan joylarda iste'molchining bunday talabi ushbu joylarga navbatdagi tovar yetkazib berish uchun ketadigan muddat ichida, lekin ikki oydan kechiktirmay qondirilishi lozim.

Ana shu muddatlarning o'tkazib yuborilgan har bir kuni uchun sotuvchi (ishlab chiqaruvchi) iste'molchiga almashtirilgan tovarni berish bilan bir vaqtda tovar bahosining bir foizi miqdorida neustoyka (penya) to'laydi.

Iste'molchining roziligi bilan sotuvchi nuqsonli tovarni boshqa markali (modelli, artikulli) shunday tovarga almashtirib berib, xarid narxini tegishincha qayta hisob-kitob qilishi shart.

Tovarda kafolat muddatida topilgan nuqsonlarni sotuvchi iste'molchi tegishli talab qo'ygan paytdan e'tiboran yigirma kun ichida, ishlab chiqaruvchi esa, o'n kun ichida bepul bartaraf etishi lozim.

Iste'molchi kafolat muddati tugaganidan keyin tovarning nuqsonlarini bepul bartaraf etish to'g'risida ishlab chiqaruvchiga talab qo'yishga haqli. Bunday talab, basharti tovarda ishlab chiqaruvchining aybi bilan yo'l qo'yilgan jiddiy nuqsonlar aniqlangan bo'lsa, belgilangan xizmat muddati mobaynida, agar xizmat muddati belgilanmagan bo'lsa, o'n yil mobaynida qo'yilishi mumkin.

Uzoq muddat davomida foydalaniladigan tovarni ta'mirlashga ketadigan vaqtda foydalanib turish uchun iste'molchining talabiga binoan nuqsonli tovar qaytarib berilganidan keyin uch kun ichida unga ayni shunday markali (modelli, artikulli) tovar berib turiladi (sotuvchining hisobidan uning o'zi yoki vakili eltib beradi). Buning uchun ishlab chiqaruvchi sotuvchi bilan birgalikda shartnoma asosida tovarlarning almashuv fondini nazarda tutishlari shart. Mazkur talablar tatbiq etilmaydigan uzoq muddat davomida foydalaniladigan tovarlar ro'yxatini O'zbekiston Respublikasi Hukumati belgilaydi.

Tovardagi nuqsonlarni bartaraf etish xususida talab qo'yilgan taqdirda, undan foydalanishning kafolat muddati iste'molchining tovaridan foydalana olmagan davrga teng muddatga uzaytiriladi. Mazkur muddat iste'molchi nuqsonlarni bartaraf etish talabi bilan murojaat etgan kundan e'tiboran hisoblana boshlaydi.

Sotuvchi (ishlab chiqaruvchi) iste'molchining ta'mirlashga ketadigan vaqtda foydalanish uchun shunday tovarni berib turish haqidagi talabini bajarish kechiktirilgan har bir kun uchun, shuningdek nuqsonlarni bartaraf etishning shartnomadan kelib chiqadigan muddatlaridan ortiq kechiktirilgan har bir kun uchun tovar narxining bir foizi miqdorida iste'molchiga neustoyka (penya) to'laydi.

Agar sotuvchi (ishlab chiqaruvchi) iste'molchining tovarni almashtirib berish yoki undagi nuqsonlarni bartaraf etish haqidagi talablarini bajarmagan bo'lsa, iste'molchi tovarning xarid narxini nuqsonga mutanosib ravishda kamaytirishni yoki shartnomani bekor qilib, yetkazilgan ziyon va ma'naviy zararni ushbu Qonunning 20 va 22-moddalariga muvofiq qoplashni talab qilishga haqli.

Nuqsonli tovar ayni shunday markali (modelli, artikulli) tovarga almashtirib berilgan vaqtda tovarning narxi o'zgargan bo'lsa, qayta hisob-kitob qilinmaydi.

Nuqsonli tovar boshqa markali (modelli, artikulli) tovarga almashtirib berilayotganda, agar almashtirilishi kerak bo'lgan tovar narxi uning o'rniga berilayotgan tovar narxidan past bo'lsa, iste'molchi narxlardagi farqni qo'shimcha ravishda to'lashi lozim, almashtirilishi kerak bo'lgan tovar narxi uning o'rniga berilayotgan tovar narxidan yuqori bo'lsa, iste'molchiga narxlardagi farq qaytariladi. Bunday hisob-kitob chog'ida almashtirilishi kerak bo'lgan tovar narxi oshgan taqdirda, uning talab qo'yilgan paytdagi narxi, narxi pasaygan taqdirda esa, xarid qilingan paytdagi narxi qo'llaniladi.

Shartnoma bekor qilinayotganda tovar narxi oshgan bo'lsa, iste'molchi bilan hisob-kitob tovarning tegishli talab qo'yilgan paytdagi qiymatiga qarab, narxi pasaygan taqdirda esa, xarid qilingan paytdagi qiymatiga qarab amalga oshiriladi.

Tovar iste'molchilarga kreditga sotilgan bo'lsa, shartnoma bekor qilingan taqdirda, pul summasi tovar qaytarilayotgan paytga qadar uzilgan kredit miqdorida qaytarib beriladi, shuningdek kredit berganlik haqi to'lanadi.

Hajmi katta yoki vazni besh kilogrammdan ziyod tovarni ta'mirlash, narxini tushirish, almashtirish uchun eltish va iste'molchiga qaytarib keltirib berish sotuvchining (ishlab chiqaruvchining) kuchi bilan va uning hisobidan amalga oshiriladi. Ushbu majburiyat bajarilmagan taqdirda tovarni eltish va qaytarib olib kelish iste'molchi tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Bunda iste'molchining tovarni eltish va qaytarib olib ketish bilan bog'liq xarajatlarini sotuvchi (ishlab chiqaruvchi) qoplashi shart.

Iste'molchi maqbul sifatli nooziq-ovqat tovarini xarid qilgan kundan e'tiboran o'n kun ichida ushbu tovar sotib olingan joydagi sotuvchidan uni ayni shunday tovarga almashtirib olishga, bunday tovar sotuvda bo'lmasa, pulini qaytarib olishga haqli.

Almashtirib olish tartibi va almashtirib berilmaydigan tovarlar ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Hukumati tasdiqlaydigan qoidalar bilan belgilanadi.

Ijrochi ayrim turdagi ishlarni bajarish (xizmatlar ko'rsatish) qoidalarida yoki shartnomada belgilangan muddatda, hajmda va sifatda ishni bajarishi (xizmat ko'rsatishi) shart.

Ishni bajarish (xizmat ko'rsatish) muddati ish bajarilishi (xizmat ko'rsatilishi) lozim bo'lgan sanaga (davrga), shuningdek ijrochi ishni bajarishga (xizmat ko'rsatishga) kirishishi lozim bo'lgan sanaga (davrga) qarab belgilanishi mumkin. Agar ish bajarish, xizmat ko'rsatish shartnomaning amal qilish muddati davomida qismlarga bo'lib-bo'lib ado

etiladigan bo'lsa (vaqtli matbuotni yetkazib berish, texnik xizmat ko'rsatish va boshqalar), ishlar bajarish (xizmatlar ko'rsatish)ning bosqichma-bosqich muddatlari (davrlari) nazarda tutilishi kerak.

Agar ijrochi shartnomani ijro etishga o'z vaqtida kirishmasa yoki shartnomaning belgilangan muddatda bajarilmasligi ayon bo'lib qolsa, iste'molchi ishni bajarish, xizmat ko'rsatish to'g'risidagi shartnomadan voz kechishga va yetkazilgan zararining qoplanishini talab qilishga haqli.

Agar ijrochi shartnoma shartlarini ish (xizmat)ni yomonlashtirgan darajada jiddiy buzgan bo'lsa, yoxud ishda (xizmatda) boshqa jiddiy nuqsonlarga yo'l qo'ygan bo'lsa, iste'molchi o'z xohishiga ko'ra nuqsonlar bepul bartaraf etilishini, bajarilgan ish (ko'rsatilgan xizmat) bahosi nuqsonlarga mutanosib ravishda kamaytirilishini, xuddi shunday sifatli shu xildagi materialdan boshqa buyum bepul tayyorlab berilishini yoxud ishning takroran bajarilishini yoki shartnoma bekor qilinib, ko'rilgan zarar to'liq qoplanishini talab qilishga haqli.

Iste'molchi ushbu moddaning to'rtinchi qismida ko'rsatilgan huquqlarni:

ishni (xizmatni) qabul qilib olish vaqtida yoki uning bajarilishi jarayonida nuqsonlar aniqlangan taqdirda;

kafolat muddati davomida, kafolat muddati bo'lmagan taqdirda esa, ish (xizmat) qabul qilib olingan kundan e'tiboran olti oy davomida;

imorat yoki boshqa ko'chmas mulkda nuqsonlar aniqlangan kundan e'tiboran ikki yil davomida ro'yobga chiqarishi mumkin.

Ish bajarish (xizmat ko'rsatish) jarayonida aniqlangan nuqsonlarni bartaraf etish muddatlari shartnomada belgilab qo'yiladi. Bajarilgan ish (ko'rsatilgan xizmat)dagi nuqsonlar, agar shartnomada bir muncha qisqaroq muddat belgilanmagan bo'lsa, iste'molchi talab qilgan kundan e'tiboran yigirma kun ichida ijrochi tomonidan bartaraf etilishi kerak. Nuqsonlar belgilangan muddatda bartaraf etilmagan, shuningdek ish bajarishni (xizmat ko'rsatishni) boshlash va tugallash kechiktirilgan taqdirda, ijrochi iste'molchiga har bir kechiktirilgan kun, soat (agar muddat soatlarda belgilangan bo'lsa) uchun ish (xizmat) qiymatining yoki buyurtma qiymatining (agar uning qiymati alohida belgilanmagan bo'lsa) bir foizi miqdorida neustoyka (penya) to'laydi.

Iste'molchi undirib olgan neustoyka (penya) summasi ish bajarish (xizmat ko'rsatish)ning alohida turi bahosidan yoki buyurtmaning umumiy bahosidan ortiq bo'lishi mumkin emas.

Bajarilgan ishdagi nuqsonlarni bartaraf etish kechiktirilganligi uchun ijrochi to'lagan neustoyka (penya) qoplanishi lozim bo'lgan zarar hisobiga kirmaydi.

Ijrochining majburiyatni umuman yoki lozim darajada bajarmaganlik uchun neustoyka (penya) to'lashi va zararni qoplashi uni majburiyatni asl holida bajarishdan ozod etmaydi.

Iste'molchidan qabul qilib olingan ashyo (material) yo'qolgan, ishdan chiqqan, unga putur yetgan taqdirda yoki iste'molchining materialidan foydalanib bajarilgan ishdagi jiddiy nuqsonlar bo'lsa yoki u buzib bajarilgan taqdirda ijrochi iste'molchiga aynan o'xshash sifatli ashyoni qaytarishi (o'zining aynan o'xshash sifatli materialidan ish bajarishi yoki xizmat ko'rsatishi), buning imkoniyati bo'lmagan taqdirda esa, ashyoning (materialning) talab qo'yilgan paytdagi qiymatini ikki baravar qilib to'lashi shart.

Ijrochi tomonidan ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish uchun qabul qilib olinayotgan ashyo (material) qiymati shartnoma tuzish paytida tomonlarning kelishuviga muvofiq belgilanadi.

Ishda (xizmatda) jiddiy nuqsonlar mavjud bo'lganida yoki shartnoma talablari jiddiy buzilganida, shuningdek ashyo (material) yo'qolgan, ishdan chiqqan, unga putur yetgan taqdirda iste'molchi bilan hisob-kitob ishning (xizmatning) yoki materialning shartnomani bekor qilish paytidagi oshgan narxini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Sifatsiz bajarilgan ish (ko'rsatilgan xizmat) tufayli iste'molchiga yetkazilgan zarar uchun ijrochi ushbu Qonunning 20, 22, 27, 29-moddalariga muvofiq javobgar bo'ladi.

Ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish to'g'risida tuzilgan shartnomalar bo'yicha iste'molchilar bilan ijrochi o'rtasidagi munosabatlarning o'z mohiyatiga ko'ra ushbu moddaga mos kelmaydigan xususiyatlari, shuningdek shartnomalarning umuman yoki lozim darajada ijro etilmaganligi tufayli kelib chiqadigan oqibatlar bunday shartnomalarning alohida turlari to'g'risida qonun hujjatlarida belgilab qo'yiladigan qoidalar bilan aniqlanadi.

Tovar (ish, xizmat)ning tuzilishiga, ishlab chiqarilishiga, tarkibiga bog'liq bo'lgan va boshqa nuqsonlari, shuningdek iste'molchining hayoti, sog'lig'i yoki mol-mulkinging xavfsizligini ta'min eta olmaydigan materiallar, uskunalar, asbob-anjomlar, moslamalar yoki boshqa vositalar qo'llanilishi oqibatida iste'molchining hayotiga, sog'lig'i yoki mol-mulkiga yetkazilgan zarar sotuvchi (ishlab chiqaruvchi, ijrochi) tomonidan qoplanishi lozim.

Sotuvchi (ishlab chiqaruvchi, ijrochi) bilan shartnoma munosabatlariga kirishgan-kirishmaganidan qat'i nazar, har qanday iste'molchi tovar (ish, xizmat)ning nuqsoni tufayli yetkazilgan zarar qoplanishini talab qilish huquqiga ega.

Iste'molchining hayoti, sog'lig'i yoki mol-mulkiga yetkazilgan zarar, agar u normativ hujjatlarda nazarda tutilgan tovarning xizmat (yaroqlilik) muddati mobaynida, bunday muddat belgilanmagan taqdirda esa, tovar ishlab chiqarilgan (ish, xizmat qabul qilingan) paytdan e'tiboran o'n yil mobaynida yuzaga kelgan bo'lsa, qoplanishi lozim.

Sotuvchi (ishlab chiqaruvchi, ijrochi) zarar bartaraf qilib bo'lmaydigan kuch yoki foydalanish, saqlash yoxud tashishning belgilangan qoidalari iste'molchi tomonidan buzilishi tufayli yetkazilganligini isbotlasa, u javobgarlikdan ozod qilinadi.

Shartnomaning iste'molchi huquqlarini cheklab qo'yadigan va qonun hujjatlariga zid bo'lgan talablari haqiqiy emas deb hisoblanadi. Agar ularni qo'llanish natijasida iste'molchiga zarar yetkazilgan bo'lsa, bu zarar ishlab chiqaruvchi (sotuvchi, ijrochi) tomonidan qoplanishi lozim.

Sotuvchi (ijrochi) iste'molchini haq evaziga qo'shimcha tovarlar sotib olishga yoki qo'shimcha xizmatlardan foydalanishga qistashga haqli emas.

Iste'molchining huquqlari buzilishi tufayli unga yetkazilgan ma'naviy zarar uchun uni yetkazgan shaxs, basharti u aybdor bo'lsa, haq to'lashi lozim. Ma'naviy zarar uchun to'lanadigan haq miqdorini sud belgilaydi.

Ma'naviy zarar uchun haq to'lash mulkiy ziyon va iste'molchi ko'rgan zararining o'rni qoplanishidan qat'i nazar, amalga oshiriladi.

Davlat iste'molchilarning tovar(ish, xizmat) sotib olish va undan foydalanish chog'idagi huquqlari hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlari himoya qilinishini kafolatlaydi.

Iste'molchilarning huquqlari davlat tomonidan himoya qilinishini davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shuningdek sudlar ta'minlaydilar.

Quyidagilar iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish uchun maxsus vakolat berilgan davlat organlaridir: O'zbekiston Respublikasi Monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi; O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi (bundan buyon matnda "O'zstandart" agentligi deb yuritiladi);

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi; O'zbekiston Respublikasi Davlat arxitektura va qurilish qo'mitasi; O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi; iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini o'z vakolatlari doirasida nazorat qiluvchi boshqa davlat boshqaruvi organlari.

Nazorat va mulohaza uchun savollar

1. Iste'molchilarning huquqlari davlat tomonidan himoya qilinishning ahamiyati va mohiyati nimalardan iborat ?
2. Iste'molchilarning huquqlari davlat tomonidan himoya qilish to'g'risida nimalarni bilasiz ?
3. Iste'molchilarning huquqlari davlat tomonidan himoya qilinishi to'g'risida fikrlaringiz qanday ?
4. Iste'molchilarning huquqlari davlat tomonidan himoya qilinishining asosiy yo'nalishlari qanday ?
5. Respublikamizda iste'molchilarning huquqlari davlat tomonidan himoya qilish qanday yo'lga qo'yilgan ?

10-MAVZU: REAL SEKTORDA MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQARISHDA UMUMIY O'LCHOV TIZIMINI TA'MINLASH ASOSIDA SIFATINI OSHIRISH

11.1. O'lchov sifati tushunchasi va uning mohiyati.

11.2. O'lchov holati xususiyatlarining tavsifi.

11.3. Yagona o'lchovni ta'minlash tiziminng tashkil etuvchilari: davlat etaloni, ishchi etalon.

11.4. Xalqaro o'lchov birligi tizimi (SI) va uning mazmuni.

Har bir narsaning sifati bo'lganligi kabi o'lchashlarning sifati va uning mezonlari mavjud. Bu mezonlar o'lchashlardagi asosiy tavsiflarni ifodalaydi.

Aniqlik — bu mezon o'lchash natijalarini kattalikning chinakam qiymatiga yaqinligini ifodalaydi.

↻ **Ishonchlilik** — o'lchash natijalariga ishonch darajasinn belgilovchi mezon xisoblanadi.

↻ **To'g'rilik** — o'lchash natijalaridagi muntazam xatoliklarning nolga yaqinligini bildiruvchi sifat mezon.

↻ **Mos keluvchanligi** — bir xil sharoitlardagi o'lchashlarning natijalarini bir-biriga yaqinligini bildiruvchi sifat mezon.

↻ **Qaytaruvchanlik** — ushbu mezon g'ar xil sharoitlarda (turli vaqtda, g'ar xil joylarda, turli usullarda va vositalarda) bajarilgan o'lchashlarning natijalarini bir-biriga yaqinligini bildiradi.

↻ **O'lchash xatoligi** — o'lchash natijasini chinakam (xakikiy) qiymatdan chetlashuvini (og'ishuvini) ifodalovchi o'lchashning sifat mezon.

O'lchash xatoliklari turli sabablar

↻ O'lchash vositasidan foydalanishda uni sozlashdan yoki sozlash darajasining siljishidan kelib chiquvchi sabablar;

↻ O'lchash ob'yektini o'lchash joyiga (pozitsiyasiga) o'rnatishdan kelib chiquvchi sabablar;

↻ O'lchash vositalarining zanjirida o'lchash ma'lumotini olish, saqlash, o'zgartirish

va tavsiya etish bilan bog'liq sabablar;

↻ O'lchash vositasi va ob'yektiga nisbatan tashqi ta'sirlar (temperatura yoki bosimning o'zgarishi, elektr va magnit maydonlarning ta'siri, turli tebranishlar va xokazolar)dan kelib chiquvchi sabablar;

↻ O'lchash ob'yektining xususiyatlaridan kelib chiquvchi sabablar;

↻ operatorning malakasi va xolatiga bog'liq sabablar va shu kabilar.

Analog o'lchash asboblari o'lchash texnikasida keng o'rin olgan asboblardan xisoblanadi. Bu turdagi asboblarda ko'rsatuv qaydnomasi uzluksiz (funktional) ravishda o'lchanayotgan kattalik bilan bog'liqlikda bo'ladi.

Analog o'lchash asboblari o'lchash mexanizmining ishlash tizimiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

↻ Magnitoelektrik o'lchash asboblari;

↻ Elektromagnit o'lchash asboblari;

↻ Elektrodinamik o'lchash asboblari;

↻ Induksion o'lchash asboblari;

↻ Ferrodinamik o'lchash asboblari;

↻ Elektrostatik o'lchash asboblari.

Magnitoelektrik o'lchash asboblari afzalliklari:

↻ shkalasi to'g'ri chiziqli;

↻ sezgirligi yuqori;

↻ o'lchash xatoligi kichik.

Kamchiliklari:

↻ faqat o'zgarmas tok zanjirlaridagina ishlay oladi;

↻ bevosita katta qiymatdagi toklarni o'lchay olmaydi;

↻ tannarxi baland.

Elektromagnit o'lchash asboblari afzalliklari:

↻ xam o'zgaruvchan, xam o'zgarmas tok zanjirlarida ishlaydi;

↻ bevosita katta qiymatdagi toklarni xam o'lchashi mumkin;

↻ konstruksiyasi nisbatan sodda.

Kamchiliklari.

↻ shkalasi egri chiziqli (kvadratik);

↻ o'lchash xatoligi biroz katta (magnitoelektrikka nisbatan);
sezgirligi yuqori emas.

Elektrodinamik o'lchash asboblari afzalliklari:

↻ xam o'zgaruvchan, xam o'zgarmas tok zanjirlarida ishlaydi;

↻ yuqori darajadagi aniklikka ega;

↻ elektr quvvati sarfini xnsoblashda qo'llanilishi mumkin;

↻ bir vaqtning o'zida ikkita kattalikni tekshirish mumkin.

Kamchiliklari:

↻ xususiy energiya sarfi katta;

↻ tashqi temperaturaga bog'liqligi kuchli;

↻ katta qiymatlarni bevosita o'lchay olmaydi.

Raqamli o'lchash asbobi deb, o'lchash borasida uzluksiz o'lchanayotgan kattalikni natijasi raqamli qayd etish qurilmasida yoki raqamlarni yozib boruvchi qurilmada diskret tarzda o'zgartirilib, indikatsiyalanadigan asboblarga aytiladi. Raqamli o'lchash asboblari hozirgi kunda juda keng tarqalgan. Tavsiya etiladigan ma'lumotni qulayligi va aniqligi sababli raqamli o'lchash asboblari ilmny-teshirish laboratoriyalaridan keng o'rin olgan:

✧ Raqamli o'lchash asboblarning analog o'lchash asboblarga nisbatan quyidagi afzalliklarga egadir;

✧ yuqori aniqlik;

✧ keng ish diapazoni;

✧ tezkorlik;

✧ o'lchash natijalarini qulay tarzda tavsiya etilishi;

✧ avtomatlashtirilgan tarmoqlarga ulash mumkinligi;

✧ o'lchash jarayonini avtomatlashtirish imkoniyatlari mavjudligi va xokazolar.

1. Xatoliklar chegarasini nazariy jixatdan baxolash - bu uslub o'lchash uslubini, o'lchash vositalarning xarakteristikalarini, o'lchash tenglamasini va o'lchash sharoitlarini taxlil qilishga asoslanadi.

Masalan: o'lchash asbobining parametrlari yoki tekshirilayotgan zanjirning ish rejimini bilgan xolda biz uning tuzatmasini (xatoligi) topishimiz mumkin. Xatolik, bunda, asbobning iste'mol qiluvchi quvvatidan, o'lchanayotgan kuchlanishning chastotasini oshishidan xosil bo'lishi mumkin.

2. Xatolikni o'lchash natijalari bo'yicha baxolash-o'lchash natijalari xar xil prinsipdagi usul va o'lchash apparaturasidan (vositalaridan) olinadi. O'lchash natijalari orasidagi farq — muntazam xatolikni xarakterlaydi. Bu uslub yuqori aniqlikdagi o'lchashlarda ishlatiladi.

Har xil xarakteristikaga ega bo'lgan, lekin, bir xil fizikaviy prinsipda ishlaydigan apparatura yordamida o'lchash usuli. Bunda o'lchash ko'p marotaba takrorlanib, o'lchash natijalari muntazam statistika usuli yordamida ham ishlanadi.

Muntazam xatolikni yo'qotishning maxsus usulini qo'llash - o'rin almashtirish (o'rindoshlik), differensial usuli, simmetrik kuzatishlardagi xatoliklarni kompensatsiyalash usuli.

Tasodifiy xatolik biror fizikaviy kattalikni takror o'lchaganda xosil bo'ladigan, o'zgaruvchan, ya'ni ma'lum qonuniyatga bo'ysunmagan xolda kelib chiqadigan xatolikdir. Bu xatolik ayni paytda nima sababga ko'ra kelib chiqqanligi noaniqligicha qoladi, shuning uchun xam uni yo'qotish mumkin emas.

Aniqlik klassi - bu o'lchash vositalarini shunday umumlashgan xarakteristikasi bo'lib, ularning yo'l qo'yishi mumkin bo'lgan asosiy va qo'shimcha xatoliklari chegarasi (doirasi) bilan aniqlanadi. Demak aniqlik klassi o'lchash vositasining aniqlik ko'rsatkichi emas, balki uning xususiyatlari bilan belgilanadi, aniqlanadi.

Odatda o'lchash asbobi olinadigan natijaga kirituvchi xatoligini belgilash uchun xatolikning me'yorlangan foydalaniladi.

Xatolikning me'yorlangan qiymati deganda berilgan o'lchash vositasiga tegishli bo'lgan xatolikni tushunamiz. Alohida olingan o'lchash vositasining xatoligi har xil, muntazam tasodifiy xatoliklarning ulushi esa turlicha bo'lishi mumkin. Ammo, yaxlit olib qaralganda o'lchash vositasining umumiy xatoligi me'yorlangan qiymatdan ortib ketmasligi kerak. Har bir o'lchash asbobining xatoliklarini chegarasi va ta'sir etuvchi koeffitsiyentlar xaqidagi ma'lumotlar asbobning pasportida keltirilgan bo'ladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR, JURNALLAR VA INTERNET TARMOG‘IDAN OLINGAN TARQATMA MATERIALLAR

1. ISO Central Secretariat, International Organization for Standardization. Web
www.iso.org
2. Management of Special Customs Control Areas SHAO Xiaoping, Director,
Yangshan Customs.
3. “Why Managing by Facts Works,” Strategy + BusinessSpring 2006). Jeffrey Pfeffer, and
Robert Sutton
5. Marketing Metrics Handbook, Roger Best, (www.marketingmetricshandbook.com)
7. Marketing Performance Tools, Roger Best (www.rogerjbest.com)
8. Market-Based Management by Roger Best, 5th edition, (Pearson Publishing, 2008).

MAQOLALAR

The metrology pillar standardization pillar

Metrology includes work by national measurement institutes and international treaties such as the Metre Convention – which gives authority to the International Committee for Weights and Measures (CIPM) and the International Bureau of Weights and Measures (BIPM) to act on measurement standards of ever-increasing accuracy, range and diversity. There is a need to demonstrate equivalence between national measurement standards.

The CIPM Mutual Recognition Arrangement provides governments and other parties with a secure technical foundation for wider agreements related to international trade, commerce and regulatory affairs. It helps to eliminate technical barriers to trade and instill greater confidence in the measurement capabilities of individual countries. The result is billions of dollars of increased trade. Legal metrology is coordinated by the International Organization of Legal Metrology (OIML). Legal metrology specifications are produced within the OIML and are adopted in all countries. The OIML also provides other valuable services such as a model law on metrology that can be used in setting up national technical infrastructure.

International standards and their use in technical regulations on products, production methods and services play a vital role in sustainable development and trade facilitation – through the promotion of safety, quality and compatibility.

The benefits derived are significant. Standardization contributes not only to international trade but also to the basic infrastructure that underpins society, including health and environment, while promoting sustainability and good regulatory practice.

**MAVZULAR BO‘YICHA TAQDIMOT
SLAYDLARI VA VIDEO ROLIKLAR**

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
“РЕАЛ СЕКТОРДА МАҲСУЛОТ СИФАТИ
ВА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ”

ФАНИДАН ТАҚДИМОТ ВА ТАРҚАТМА
МАТЕРИАЛЛАРИ

Тошкент 2018

Юксак тараққий этган мамлакатлардаги ривожланишга аввало рақобат муҳити кучлилиги туфайли эришилади. Рақобатбардош товарлар, хизматлар, ишлаб чиқаришга узлуксиз интилиш бозор иқтисодиётига хос қонуният ҳисобланади.

Шу боисдан республикамыз бозор иқтисодиётига босқичма-босқич ўтаётган ҳозирги даврда миллий иқтисодиётнинг барча тармоқларида ишлаб чиқарилаётган товарлар рақобатбардошлигини ошириш асосий муаммодир.

Бу масалани ҳал этиш ички ва ташқи бозорда Ўзбекистон товарларининг маъқеини оширади ва миллий иқтисодиётда пайдо бўлган барча муаммоларни ижобий ҳал этишга йўл очади.

Маълумки, ҳозирги пайтда бизнинг аксарият кўп турдаги товарларимиз ўз ички бозоримизда ҳам чет эл товарлари билан рақобатга бардош бера олмаяпти.

Эркин рақобатга асосланган бозор иқтисодиёти шароитида эса маҳсулот сифатини яхшилаш – ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг асосий омилларидан биридир.

Чунки бозор иқтисодиёти шароитида ижтимоий меҳнатнинг тежалиши, асосан, сифатли маҳсулотни истеъмол қилиш соҳасида юзага келади. Сифатли маҳсулотни ишлаб чиқариш эса ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг техник – иқтисодий кўрсаткичларида, шунингдек, айрим ишчи-хизматчиларнинг меҳнат унумдорлигида ҳам ўз аксини топади.

Маҳсулот сифати яхшиланиши ҳисобига ижтимоий меҳнат унумдорлиги ортади. Яъни бир хил ҳажмда ишлаб чиқарилган маҳсулот сифат кўрсаткичлари яхшиланиши ҳисобига шу маҳсулот бирлигининг баҳоси ортиб, товар маҳсулоти қиймати кўпаяди.

Ишчилар сони ўзгармаган ҳолда, товар маҳсулоти қийматининг ортиши ҳар бир ишчига тўғри келадиган ўртача товар маҳсулоти кўпайишига ва меҳнат унумдорлиги кўтарилишига олиб келади.

Бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш корхоналари олдида турган энг асосий вазифа-рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришдир. Шунинг учун ҳам маҳсулот ва хизматлар сифатини яхшилаш бугунги куннинг муҳим масалаларидан ҳисобланади.

Маҳсулот ва хизматлар сифатини яхшилаш стратегик муаммо бўлиб, мамлакатимиз иқтисодиётининг стабиллашуви бу муаммоларнинг ҳал этишига боғлиқдир.

Сифатни яхшилаш жараёни маҳсулотни сотиш ёки хизматлар кўрсатишда фақатгина кўпроқ фойда олиш учунгина эмас, балки жамият учун, унинг равнақи учун ҳам зарурдир.

Маълум фойдалиликка эга бўлиб, сотилиш баҳоси билан таннарх ўртасидаги фарқга эга бўлган товарлар албатта сотилиши керак.

Товарларни сотиб олар эканмиз, биз уларни фақатгина зарур бўлгани учунгина эмас, балки бизга ёққани учун ҳам ҳақини тўлаймиз.

Бунда товарларнинг ташқи кўриниши, фойдаланишнинг қулайлиги, хизмат кўрсатиш муддати, техникавий тавсифи, кафолатли хизмат кўрсатиш шартлари кабилар уларнинг баҳосини белгилашда муҳим омил ҳисобланиб, харидор товарни “маълум эҳтиёжларни қондиради”, деган умид билан сотиб олади. Шундай қилиб товарни сотилишининг муҳим шартлари-харидорнинг унинг кафолатланган сифатига ишонч ва баҳосидир.

Маҳсулот сифати

- маҳсулотга нисбатан қўйилган халқ эҳтиёжи талабларини қондирилиш даражаси, уларнинг хосса хусусиятлари, ташқи кўриниши, ишлатилишининг қулайлигига айтилади.

Маҳсулот сифати истеъмолчилар учун
энг асосий кўрсаткичлардир, чунки,
сифат маҳсулотнинг истеъмол
хусусиятини белгилайди.

Маҳсулот сифатини ошиши унинг
ҳажмини ошишига олиб келади,
шунингдек маҳсулот маҳсулот
сифатини ошиши учун нисбатан
кам маблағ талаб қилинади.

Истеъмолчилар талабини қондириш
дегани бу таварлар ишлаб чиқариш
учун эҳтиёж бор дегани бу ўз навбатида
корхона бир меъёрда ишлашини
таъминлайди ва уни келажагини
белгилайди.

18

Сифатни бошқариш деган тушунча деярли
янги йўналиш бўлишига қарамай унинг жадал
ривожланиш даври бозор иқтисодиёти
даврига тўғри келади.

Маҳсулот сифатини бошқариш — маҳсулот
сифати даражасини жорий қилиш, таъминлаш
ва зарурий даражада ушлаб туриш мақсадида
лойиҳалаш, тайёрлаш ва фойдаланиш (ёки
истеъмол қилиш) пайтида амалга
ошириладиган ҳаракатлар мажмуасидир.

**МАҲСУЛОТ СИФАТИНИ ТАЪМИНЛАШ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ
БОСҚИЧИДА АМАЛГА ОШИРИЛАДИ**

- Бу ерда маҳсулот сифати маҳсулотни тайёрлаш меъёрий-техникавий ҳужжатлар, жиҳозлар, ускуна ва асбоблар, олинадиган хом ашё, материал ва жамловчи буюмлар сифати билан аниқланади.
- Ишлаб чиқарилган маҳсулот сифатини баҳолаш мезони сифатида амалдаги техникавий-иқтисодий кўрсаткичлар лойиҳа ҳужжатларда, яъни биринчи босқичда кўзда тутилган мос кўрсаткичларга мувофиқлик даражаси хизмат қилади.

20

Ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг сифатини сақлаб туриш айланиш ва сотиш, фойдаланиш ёки истеъмол қилиш босқичларида амалга оширилади. Маҳсулот айланиши ва сотилиши сифати сақлаш ва транспортлаш сифатларидан йиғилади.

Фойдаланишдаги маҳсулот сифатига келганда, у фойдаланиш ва таъмирлаш ҳужжатлари, фойдаланиш ва таъмирлаш жиҳозлари, эҳтиёт қисмлар ва сарфланадиган материаллар сифатларига ҳамда фойдаланувчи ва таъмирловчи ходимлар малакасига боғлиқ.

Одатда ишлаб
чиқаришдаги
сарф-
ҳаражатларнинг
умумий
миқдори
асосий ишлаб
чиқариш сарф-
ҳаражатлари
ҳамда
назоратга ва
яроқсиз,
дефект
маҳсулотларни
ишлаб
чиқаришга
кетган
ҳаражатлардан
иборат бўлади.

Назорат
қанчалик
аниқ, асосли
ўтказилса,
дефект
маҳсулотлар
ишлаб
чиқариш
ҳисобига
йўқотишлар
шунчалик
қисқаради,
назорат сарф-
ҳаражатлари
ортади.

Назорат
сарф-
ҳаражатлари
ни
оширмаган
ҳолда ишлаб
чиқарилаётган
маҳсулотнинг
техник
шартларга
мос келиши
даражасини
ошириш
мақсадга
мувофиқдир.

Маҳсулот сифатига илмий тадқиқотлар, конструкторлик технологик ишланмаларда асос солинади, фойдаланишда эса улар рўёбга чиқади.

Маҳсулот сифатини жорий қилиш, таъминлаш ва сақлаб туришнинг асосий босқичларини тавсифловчи "сифат сиртмоғи" мавжуд.

24

Бу босқичларга:

- маҳсулотга бўлган талаблар, маҳсулотнинг техникавий даражаси ва сифатини олдиндан кўриш (маркетинг тадқиқотлари);
- илмий-техникавий тараққиёт ютуқларини ҳисобга олиш сифат даражаси шакллантириш, меъёрий-техникавий ҳужжатларни тайёрлаш;
- ишлаб чиқарувчи корхона имкониятларини таҳлил қилиш;
- сифатли хом ашё, материал, жамловчи буюмлар билан моддий-техникавий таъминлаш;
- ишлаб чиқаришни техникавий тайёрлаш, технологик жараёнларни ишлаб чиқиш, жиҳоз, ускуна ва асбоблар билан таъминлаш;

25

- тегишти меъёрий-техникавий ҳужжатлар ва стандартларга мувофиқ маҳсулотни ишлаб чиқариш;
- техникавий назорат ва синаш, тайёрлаш сифатни баҳолаш;
- тайёр маҳсулотни сотиш, маҳсулотни сақлаш, транспортлаш ва сотиш жараёнларида унинг сифатини сақлаб қолиш;
- тайёр маҳсулотни монтаж қилиш ва ундан фойдаланиш, хизмат қилиш ва таъмирлаш, сифатини таъминлаш, истеъмолчи маҳсулот сифати билан қониққанлиги даражасинини баҳолаш.

26

МАҲСУЛОТ СИФАТИ ТИЗИМИ.

Сифат тизими – сифатни умумий бошқаришни амалга оширишни таъминлайдиган ташкилий тузилмаси тартибли ҳаракатлар (процедура), жараёнлар ва ресурслар мажмуаси.

Сифат тизимлари яратилиши ва фаолияти қуйидаги мақсадларга эришиш учун зарур:

- сифатни таъминлаш;
- сифатни бошқариш;
- сифатни яхшилаш.

Маҳсулот сифатини бошқаришнинг мажмуавий тизими (МСБМТ) доирасида қуйидаги вазифалар бажарилади:

- маҳсулотга бўлган талаб, унинг техникавий даражаси ва сифатини олдиндан кўриш;
- маҳсулот сифати ва уни оширишни режалаштириш;
- маҳсулот сифтига бўлган талаблар;
- маҳсулотни аттестациялаш, янги маҳсулот ишлаб чиқиш ва ишлаб чиқаришга қўйишни ташкил қилиш;
- ишлаб чиқаришни технологик тайёргарлигини ташкил қилиш;
- метрологик таъминотни ташкил қилиш;
- моддий техникавий таъминотни ташкил қилиш;
- кадрларни махсус тайёрлаш ва ўқитиш;

- маҳсулот сифатини режалаштирилган барқарор даражасини ишлаб чиқиш, уни ишлаб чиқариш, омборларга жойлаш, транспортлаш сотиш ва фойдаланиш пайтларида, яъни унинг ҳаётий циклининг барча босқичларида таъминлаш;
- Маҳсулот сифатини оширишга қизиқтириш;
- Андозалар техникавий шартларни тадбиқ этиш ва ўлчаш воситалари ҳолати устидан давлат назорати;
- Маҳсулот сифатининг ҳуқуқий таъминоти.
- МСБМТ нинг ахборот таъминоти;
- Етказиб берувчилар, ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар ўртасида сифат масалалари бўйича ўзаро муносабатларни ташкил қилиш.

АҚШ фирмаларида сифатни бошқаришда жараёнларини такомиллаштиришда қуйидаги тамойилларни қўллайдилар:

- фирманинг олий бошқарув бўғинларининг сифатни таъминлаш тизимида оддий қатнашишдан тизимли бевосита бошқарувга ўтиш;
- барча тоифали кадрлар малакасини оширишга диққатни кескин ошиши;
- барча тоифали ходимлар учун фирмада бажарилаётган ишлар ва операцияларга андозалар қўллаш. Бу андозалар иш натижаларини ихтиёрий баҳолашни бартараф қилиш керак ва биринчи мартадан тўғри ҳамда “дефектлар сони-ноль” талабларини амалга оширишни таъминлаш керак;
- Сифатни нафақат техникавий кўрсаткичлар орқали балки нарх кўрсаткичлари орқали ўлчаш, натижада “сифат нархи-тушунчаси” киритилади, у ўз ичига номuvoфиклик нархи ва “мuvoфиклик нархи” ни олади.

*Америка фирмалари
замонавий сифат
тизимида
ўтмоқдалар. Ўз ичига
маҳсулотнинг юқори
сифатига эришиш
бўйича қатор
режалаштирилган ва
мuvoфиқлаштирилган
чора-тадбирларни
олади.*

Бу тизим қуйидаги вазифаларни бажарадиган 9 та кичик тизидан иборат:

- сифат тизимини бошқариш;
- буюм ишлаб чиқаришни назорат қилиш;
- сотиб олинадиган хом ашё, материал ва жамловчи буюмларни назорат қилиш;
- технологик жараёни ишлаб чиқиш ва операцион назорат;
- маҳсулот сифати ҳақида информация;
- махсус тадқиқотлар;
- сифат тавсифларини ўлчаш ва назорат-ўлчаш апаратураси;
- сифатни кўтариш ишларига ходимларни жалб қилиш;
- буртмачилар билан алоқа ўрнатиш.

Япония тажрибаси

70 йиллар бошида Япония товарларининг ҳалқаро бозорини “босиб олиши” бошланди. Бу босишнинг сабабларидан бири шундаки, Япон товарлари арзонроқ эди.

Бу баҳо рақобатига сезиларли таъсир қилган эди. Лекин ҳозир ҳам япон ва америка товарларининг нархлар деярли бараварлашганда “босиш” мувафақиятли давом этмоқда. Бу мувафақиятнинг асосида сифати юқори бўлган туфайли япон товарларининг рақобатбардошлиги “сифат рақобати” ётади.

Масалан, япон автомабили ўрта ҳисобда америка автомабилидан ўн марта камроқ ишдан чиқади, америка телевизорларининг носозлик частотаси япон телевизорларидан 1.5-2 баравар ортиқроқ.

Рақобатбардош товарларни ишлаб чиқариш учун япон фирмалари сифатни бошқариш усулларини мунтазам равишда такомиллаштириди.

Фирмаларни кўпчилигида сифатни бошқариш қуйидаги таъминотлардан иборат:

- сифат бўйича умумфирма сиёсатини ўтказиш ва уни узоқ муддатга режалаштириш;
- товарларнинг янги турларини ишлаб чиқишда янги таъминотлар ва усулларни қўллаш;
- фирмаларнинг барча бўлиmlарини қамраб оладиган сифатни таъминлаш тизимини яратиш;
- сифат устидан назорат;
- сифатни бошқариш бўйича фаолиятни савдо-агентлари, савдо фирмалари, дўконларга тарқатиш.

Сифатни бошқаришга бундай ёндошиш умумий сифат деган ном олди. Унинг моҳияти қуйидагича:

- маҳсулот сифатини яхшилашда сифат тўғаракларига бирлашиб, фирманинг барча ходимларини қатнашиши шарт;
- фирма раҳбарияти сифат даражасини доим таҳлил ва назорат қилиш шарт;
- ҳамма иш ўринларида назоратнинг статистик усуллари қўлланиши керак;
- доим сифатни назорат қилиш усулларини барча даражаларда миллий миқёсда ўргатиш лозим;
- сифатни назорат қилиш усулларини тадбиқ этиш ҳаракати бутун мамлакатни қамраб олиши керак.

ЕВРОПА ТАЖРИБАЛАРИ

Айрим Ғарбий Европа компаниялари бошқаришнинг Япония усули деб аталувчи усулини ўрганишда ишларининг оқилона элементларини жорий қилиш билан бошладилар.

Энг кўп тарқалган сифат тўғараклари булди. Биринчилардан бўлиб, бу усулни қўллаган давлат Буюк Британиядир.

Сифат тўғаракларининг
фаолияти фақатгина
корхона ишларини
яхшилаш билан бир қаторда
бошқариш аппаратининг
ишларини яхшилаш, иш
юритишни осонлаштириш
хужжатлар сонини
камайтириш, келишиб олиш
ва қарорлар қабул қилишни
такомиллаштириш
масалалари билан
шуғулланади.

Мутахассислар-
нинг фикрича
Ғарбий Европа
фирмаларида
тўғаракларнинг
жорий бўлиши
Японияникидан
жадаллироқ экан.

Белгияда шундай тўғараклар ташаббускорилари сифат тўғарагининг амалий ассоциациясига бирлашган.

Мамлакат бўйлаб сифат тўғараклари фаолият кўрсатаётганликлари қайт қилинган.

Мамлакатдаги кўпгина фирмалар сифат назоратини ялписига жорий қилиш йўлини тутди. Бу эса ўз навбатида сифат тўғарагининг мавқеини бирмунча оширди.

1986 йили Италия миллий ассоциацияси сифат тўғаракларини ташкил қилди ва ҳозирга келиб бу мамлакатда 400 дан ортиқ корхоналарда сифат тўғараклари мавжуд бўлиб, уларнинг сони 4 мингдан ортиб кетди. Мутахассисларнинг фикрларига қараганда корхоналарда тузилган сифат тўғараклари 96 фоиз ютуқларга эга бўлмоқда.

Сифат тўғарагининг Швед ассоциацияси
110 корхонани бирлаштирди, ҳаммаси
бўлиб мамлакатда 500 ширкатлар ўз
режаларига эга.

Булардаги энг фаол сифат
тўғарақларининг сони 30 дан ортиқни
ташқил қилади.

ХИТОЙ ХАЛҚ РЕСПУБЛИКАСИДА СИФАТ
ТЎГАРАКЛАРИ ҲАМ АСТА-СЕКИН КЎПЛАЯ БОРДИ

1980 йилда мамлакат бўйича 400 мингдан
ортиқ "Сифат тўғарақлари" бор деб
ҳисобланар эди.

1985 йилга келиб, уларнинг сони 500
мингдан ошди. Хитой тўғарақлари
муҳандис-техник ходимларни,
ишчиларни ва бошқарув бўғинидаги
хизматчиларни бирлаштирадиган
тўғарақларни ўз ичига олади.

БУ ТАДБИРЛАРНИНГ ҲАММАСИ НИМАЛАРГА ОЛИБ КЕЛАДИ, САНОАТГА НИМА БЕРАДИ?

Даставвал, корхона ходимлари томонидан ўзларининг
мақсадлари ва вазифалари аниқ билиш ва қуришдан
иборат.

Сифат тўғараклари коллективга таъсир кўрсатиб,
уларни маҳсулотнинг сифатини юқори даражада
таъминлашга ходимларни сафарбар қилади.

Шунинг учун кўпгина мамлакатларда бу
масалага биринчи навбатда масала деб
қаралмоқда.

Бу муаммони ечишда корхона раҳбари ва
коллектив тадбирларга ишонч ҳосил
қилиб, қўлни-қўлга бериб бир тану, бир
жон бўлиб ҳаракат қилишларини
ҳаётнинг ўзи тақозо қилмоқда.

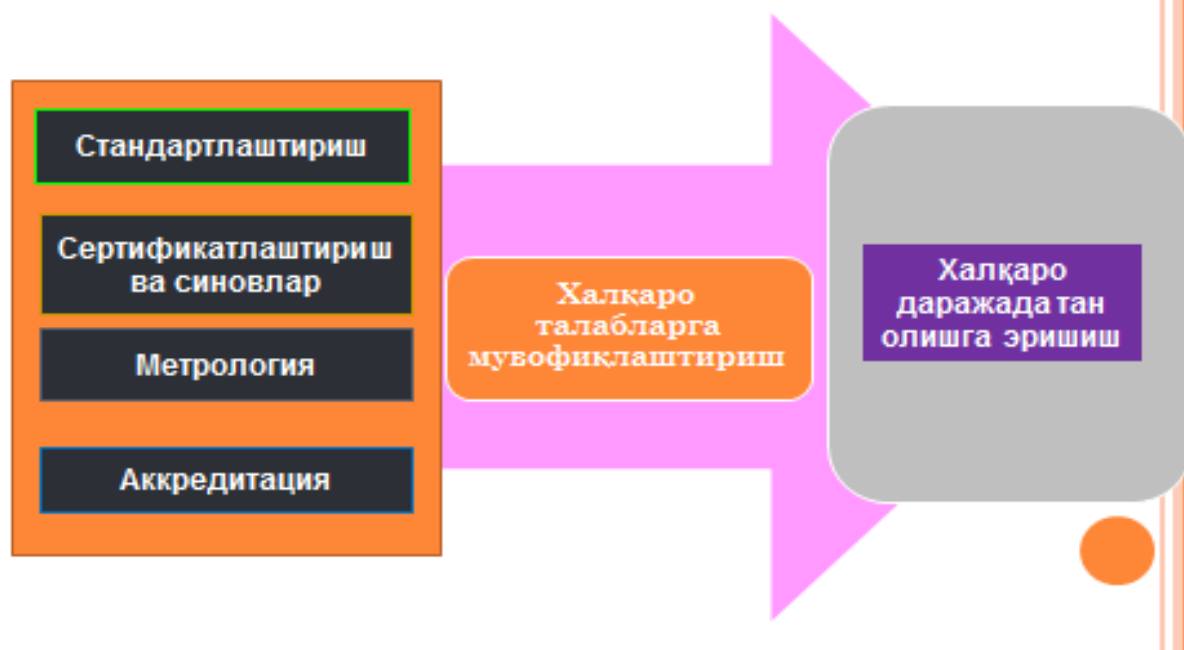
АНА ШУНДАГИ СИФАТ ТЎТАРАКЛАРИ ЎЗ САМАРАЛАРИНИ БЕРА БОШЛАЙДИ.

Буни ҳар бир ишбилармон, корхона раҳбари
чуқур тушуниши ва виждонан бажариши лозим.
Маҳсулот сифатининг яхшиланиши саноатни
ҳар тарафлама
ривожланишига, мустаҳкамланишига олиб
келиб, давлатнинг иқтисодий қудратини
оширишга муносиб ҳисса бўлиб қўшилади.

Маҳсулотнинг сифатини пастлиги (рақобатбардош
эмаслиги) – бу абстракт категория бўлмай балки
корхонанинг яшовчан эмаслигига аниқ асосдир.
Шунинг учун сифат муаммоси эндиликда стратегик
муаммодек англанади.

“ЎЗСТАНДАРТ” АГЕНТЛИГИНИНГ АСОСИЙ ФАОЛИЯТ ТУРЛАРИ

СТАНДАРТЛАШТИРИШ ФАОЛИЯТИНИНГ ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

АСОСИЙ ТАЛАБ

Норматив ҳужжатларсиз маҳсулот ишлаб чиқариш ва реализация қилишга йўл қўйилмайди !

**Ўзбекистон Республикаси
“Стандартлаштириш тўғрисида”ги
Қонунининг 6 моддаси**

“СТАНДАРТЛАШТИРИШ ТЎҒРИСИ” ДА
Ўзбекистон Республикасининг Қонун 1993 йил 28
декабрда қабул қилинган

- 1-модда. Стандартлаштиришнинг асосий мақсадлари
- 2-модда. Давлат стандартлаштириш тизими
- 3-модда. Стандартлаштириш ишларини ўтказиш
- 4-модда. Стандартлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
- 5-модда. Халқаро шартномалар ва битимлар
- 6-модда. Норматив ҳужжатларнинг тоифалари ва уларга қўйиладиган асосий талаблар
- 7-модда. Стандартлаштиришга доир норматив ҳужжатларнинг сертификатлаштиришда қўлланиши
- 8-модда. Давлат назорати органлари ва объектлари
- 9-модда. Давлат инспекторлари, уларнинг ҳуқуқлари ва жавобгарлиги
- 10-модда. Стандартлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик
- 11-модда. Давлат йўли билан стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишларнинг молиявий таъминоти
- 12-модда. Стандартлар қўлланилишини рағбатлантириш

Республикаимизнинг барча иқтисодиёт тармоқларида
«ЎЗСТАНДАРТ» АГЕНТЛИГИ

Стандартлаштириш бўйича ягона давлат сиёсатини юритади

Маҳсулот ва хизматларга оид Давлат стандартларини тасдиқлайди (O'z D St)

Маҳсулотлар, ишлар ва хизматлар хавфсизлиги устидан давлат назоратини олиб боради

Стандартлаштириш бўйича халқаро муносабатларни олиб боради

Стандартлаштириш бўйича халқаро муносабатларни олиб боради

Халқаро стандартларни жорий этишда амалий ёрдам кўрсатади

Давлат стандартлаштириш тизими

Республикаимизнинг барча иқтисодиёт тармоқларида «ЎЗСТАНДАРТ» АГЕНТЛИГИ

Стандартлаштириш бўйича ягона давлат сиёсатини юритади

Маҳсулот ва хизматларга оид Давлат стандартларини тасдиқлайди (O'z D St)

Маҳсулотлар, ишлар ва хизматлар хавфсизлиги устидан давлат назоратини олиб боради

Стандартлаштириш бўйича халқаро муносабатларни олиб боради

Стандартлаштириш бўйича халқаро муносабатларни олиб боради

Халқаро стандартларни жорий этишда амалий ёрдам кўрсатади

Қурилиш, қурилиш индустрияси соҳасида, шу жумладан,
лойиҳалаш ва конструкциялашда

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ АРХИТЕКТУРА ВА ҚУРИЛИШ ҚЎМИТАСИ

Қурилиш соҳасидаги давлат
стандартларини тасдиқлайди (O'z D St)

Қўрилиш соҳасида давлат назоратини олиб
боради

Шаҳар созлик меъёр ва қоидаларни ишлаб
чиқиб тасдиқлайди (ШМК)

Қурилиш меъёр ва қоидаларни ишлаб чиқиб
тасдиқлайди (ҚМК)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ТАБИАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ДАВЛАТ ҚЎМИТАСИ

Табиий ресурслардан
фойдаланишни тартибга солиш
ҳамда атроф-муҳитни
ифлосланишдан ва бошқа
зарарли таъсирлардан
муҳофаза қилиш соҳасида

Атроф ва табиат муҳитни
муҳофаза қилиш борасида
давлат назоратини амалга
оширади

Табиатни муҳофаза қилиш
фаолиятини такомиллаштиради

Экологик меъёр ва қоидаларни
ишлаб чиқиб тасдиқлайди

Атроф-муҳитни муҳофаза
қилишга оид стандартларни
тасдиқлайди

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ

ВАЗИРЛИГИ

Тиббиёт учун мўлжалланган маҳсулотлар, тиббий техника буюмлари, дори воситалари соҳасида, шунингдек мамлакат саноати ишлаб чиқараётган, шу жумладан, импорт бўйича етказиб берилаётган маҳсулотлардаги инсон учун зарарли моддалар миқдорини аниқлаш масалаларида

Соғлиқни сақлаш соҳасига оид стандартларни ишлаб чиқади (O'z DSt, T St)

Санитария меъёрларини ва гигиеник талабларни ишлаб чиқиб тасдиқлайди(СанПиН)

Фармакопея мақолаларини ишлаб чиқади ва тасдиқлайди

Инсон саломатлигини таъминлаш борасида давлат назоратини олиб боради

Озиқ-овқат маҳсулотларига, инсон саломатига таъсир кўрсатиши мумкин маҳсулотларига оид стандартларни келишиб беради(O'z DSt, T St, K St, T Sh)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУДОФАА ВАЗИРЛИГИ

Мудофаа қобилиятини ва сафарбарлик тайёргарлигини таъминлаш, мудофаа аҳамиятига молик маҳсулотлар соҳасида

Мудофаа эҳтиёжлари учун ишлаб чиқариладиган маҳсулотларга оид стандартларни ишлаб чиқиб тасдиқлайди

СТАНДАРТЛАШТИРИШ БЎЙИЧА ТЕХНИК ҚЎМИТАЛАР

ТК-1 «Ўзнефтьгаз маҳсулотлари»	ТК-14 «Ўзчарммахсулот»
ТК-2 «Пахта»	ТК-15 «Қуролли кучлар соҳасидаги стандартлар»
ТК-3 «Донмахсулотлари»	ТК-16 «Автомобил ва дарё транспортини стандартлаштириш»
ТК-4 «Озиқ овқат маҳсулотлари»	ТК-17 «Жисмоний тарбия ва спорт»
ТК-5 «Ипак маҳсулотлари»	ТК-18 Ўзлуксиз таълим стандартлари
ТК-6 «Ўзвинпром-холдинг»	ТК-19 Туризм соҳасида
ТК-7 «Алоқа ва ахборотлаштириш»	ТК-20 Энергетика соҳасида
ТК-8 «Уруғчилик»	ТК-21 Табиатни муҳофаза қилиш соҳасида
ТК-9 «Ўзавтосаноат»	ТК-22 Саноат хавфсизлиги соҳасида
ТК-10 «Ўшт-сут маҳсулотлари»	ТК -23 Геологияқидирув соҳасида
ТК-11 «Давархитектурилиш»	ТК-24 Дори воситалари, тиббий буюмлар ва тиббий техника соҳасида
ТК-12 «Кимёсаноат»	ТК-25 Йўл ҳаракат хавфсизлиги соҳасида
ТК-13 «Енгилсаноат»	ТК -26 Ёнгин хавфсизлиги соҳасида

ИСО халқаро ташкилотнинг расмий маълумотига кўра АҚШ да 553, Венгрияда 186, Грецияда 112, Украинада 639, Россияда 476 та техник қўмиталар фаолият юритиб келмоқда

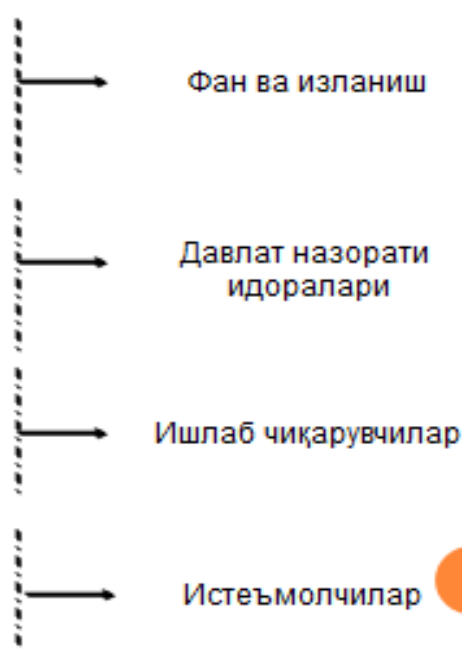
НЕФТ ВА ГАЗ МАҲСУЛОТЛАРИНИ СТАНДАРТЛАШТИРИШ БЎЙИЧА ТЕХНИК ҚЎМИТА

- “ЎзЛТИНефтьгаз” лойиҳа
илмий тадқиқот институти;
- Стандартлаштириш, метро-
логия ва сертификатлаштириш
илмий тадқиқот институти;

-“Ўзстандарт” агентлиги;
- Ёнгин хавфсизлиги Бош бошқармаси;
- Ўздавнефтинспекция;
- Ўздававианазорат.

- “Ўзбекхиммаш” ОАЖ;
-“Нефтьгазконструкция” ОАЖ;
-“Ўзтрансгаз” АҚ;
-“Ўзнефтьмахсулот” АҚ

-Мудофаа вазирлиги;
-Истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя
қилиш жамиятлари федерацияси

СТАНДАРТЛАШТИРИШ БЎЙИЧА МЕЎЁРИЙ ХУЖЖАТЛАРНИНГ ТОИФАСИ

Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги ("Ўзстандарт" агентлиги)нинг ТАШКИЛИЙ ТУЗИЛМАСИ

ТАРМОҚЛАРДА СТАНДАРТЛАШТИРИШ БЎЙИЧА МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАРНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР БИЛАН УЙҒУНЛАШГАНЛИК ҲОЛАТИ

№	Тармоқнинг номи	Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларига меъёрий ҳужжатлар						
		Жами	Халқаро		Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар (ГОСТ, O'z DST, TSh)			
			дона	%	Жами		Шу билан бирга, уйғунлаштирилган	
					бирлиги	%	бирлиги	%
Жами:		48720	18799	38,6	29921	61,4	3403	11,4
1	Машиносозлик	4699	1730	36,8	2969	63,2	117	3,9
2	Озиқ овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотлари	4347	1146	26,4	3201	73,6	277	8,7
3	Электротехника	3497	64	1,8	3433	98,2	508	14,7
4	Металлургия	2630	782	29,7	1848	70,3	202	10,9
5	Кимё	2519	603	23,9	1916	76,1	112	5,8
6	Ахборот технологиялари	2347	2132	90,8	215	9,2	74	34,4
7	Экология	2179	1229	56,4	950	43,6	304	32,0
8	Енгил саноат	2133	771	36,1	1362	63,9	125	9,2
9	Тиббиёт	1690	736	43,6	954	56,4	194	20,3
10	Қурилиш материаллари	1663	574	34,5	1089	65,5	67	6,2
11	Нефтни излаш ва қайта ишлаш	1157	508	43,9	649	56,1	78	12,0
12	Темирйўл техникаси	156	19	12,2	137	87,8	8	5,8
13	Парфюмерия ва косметика	146	16	11,0	130	89,0	-	-
14	Хизматлар	532	46	8,6	486	91,4	130	26,7
15	Бошқалар	19025	8443	44,4	10582	55,6	1209	11,4

СТАНДАРТЛАРДАН ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ОРҚАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ЙЎЛГА ҚЎЙИЛДИ Стандартларнинг электрон кўриниши

Стандартлардан замонавий ахборот технологиялар ёрдамида фойдаланиш учун, электрон шаклидаги меъёрий ҳужжатлар фонди ташкил этилди.

Фондда 22 000 зиёд стандартларни электрон шакли мавжуд бўлиб, улардан масофадан фойдаланиш имконияти яратилди.

Хозирги кунда ушбу электрон тизим барча ҳудудларимизда ишга туширилган.

Ишлаб чиқариладиган янги маҳсулотларнинг бозорга кириб боришига кўмаклашиш мақсадида маҳсулотлар каталоглари яратилди

Ишлаб чиқариладиган маҳсулотларни каталог варақлари яратилиши йўлга қўйилди.

Бугунги кунга қадар 10000 дан ортиқ Ўзбекистон ҳудудида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар каталоглари яратилган

Каталогларда ишлаб чиқариладиган маҳсулотларни техник кўрсаткичлари ва уларни қўллаш соҳалари келтирилган

СТАНДАРТЛАШТИРИШ ВА МЕЪЁРЛАШТИРИШ ТИЗИМИНИ ҲАЛҚАРО АМАЛИЁТ БИЛАН УЙЎНЛАШТИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 4 июлдаги 191-сонли "Автотранспорт воситалари конструкциясининг фойдаланиш шартлари бўйича хавфсизлиги тўғрисида"ги умумий техник регламентни тасдиқлаш ҳақида"ги қарори билан тасдиқланган

**Мажбурий
равишда
қўллаш**

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 4 июлдаги 192-сонли "Техник жиҳатдан фойдаланишда темир йўл транспорти хавфсизлиги тўғрисида"ги умумий техник регламентни тасдиқлаш ҳақида"ги қарори билан тасдиқланган

**Ихтиёрий
қўллаш**

4-МАВЗУ. ISO-ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРНИНГ **САНОАТ МАҲСУЛОТЛАРИНИ** **СТАНДАРТЛАШТИРИШДАГИ ЎРНИ**

- **4.1. Халқаро стандартларни шаклланиши, ривожланиши ва амал қилиши.**
- **4.2. ISO-халқаро стандартлаш бўйича халқаро ташкилотларнинг мақсади ва вазифалари.**
- **4.3. ISO-9001 сифат тизимини қўллашнинг хусусиятлари. Стандартлаш бўйича минтақавий ташкилотлар фаолиятининг хусусиятлари (ИСО, МЭК, СЕН, СЕНЭЛЕК ва бошқалар).**

Стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилот ташкилоти (Interntioal Standards Organizarion) 1946 йилда 25 та мамлакатнинг миллий стандартлаш ташкилотлари томонидан ташкил этилди ҳамда кискача ИСО деб юритила бошлади.

Амалда бу ташкилот ўз фаолиятини 1947 йилда бошлади. Бу ташкилотни тузишда унинг номи барча тилларда бир хилда номланишига эътибор бермади.

Ташкилотнинг номини грекча сўз "isos" -тенг деб номланади.

Шу сабабли халқаро стандартлаш ташкилоти номи кискача килиниб ISO деб номлади. Бу нуфузли ташкилот Бирлашган Миллатлар Бош Ассамблеяси таркибида фолият курсатиб, ривож топмоқда.

ISO 9001 серияли стандартлар

Сифат менежменти тизимини яратиш бўйича халқаро стандартлар туркуми бўлиб ҳисобланади.

Булардан ISO 9001:2008 «Сифат менежменти тизими. Талаблар» бу туркумнинг энг асосий стандартидир.

2005 йилги ISO 9001 стандартига кўра сифатни бошқариш тизимлари ташкилот ёки корхонанинг сифат соҳасидаги сиёсати ва мақсадларини, шунингдек бу мақсадларга эришиш учун зарур бўлган йўналишларни белгилаган ҳолда, тадбирлар ишлаб чиқиш, етарли даражада ресурслар билан таъминланиши ва раҳбарлик қилиш учун бошқариш тизимидир.

Умуман олганда, сифатни бошқариш тизими маҳсулот ёки хизматлар якуний натижасининг сифатли бўлишини таъминлашга йўналган ҳолда корхонанинг барча ишлаб чиқариш фаолиятини ўрнатилган тартиб ва талаблар асосида мунтазам бошқаришдир.

Бу, энг аввалом бор, корхона ичида ходимларни ишлаши ва ўзаро алоқалари бўйича зарур ҳажмда ҳужжатлаштириладиган (услубий қўлланмалар, процедуралар, корхона йўриқномалари ва ҳ.к. кўринишда) ва чуқур ўйланган тартиб ва қоидалар йиғиндисидир.

Ташкилот ёки корхонада ISO 9001 серияли халқаро сифат стандартлари асосидаги СБТ жорий қилиш қўйидагиларга имкон яратади:

- корхонани мақсадлари, бошқариш воситалари ва усулларини сифатга йўналтириш;
- маъмурий бошқариш самарадорлиги;
- ишлаб чиқариш давомийлигини қисқартириш;
- корхона бўлинмалари орасида ўзаро алоқани яхшилаш;
- номувофиқликларни олдини олишга эътиборни қаратиш;
- харажатларни камайтириш;
- маҳсулот таннархини камайтириш;
- ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш;
- маҳсулот (хизмат) лар сифати ва рақобатбардошлигини доимий ошириш;
- ташкилот обрў-эътиборини ошириш;
- таъминотчиларни танлаш, баҳолаш ва назорат қилиш;
- ўзгараётган бозор шароитларига тезкор ва самарали ёндошиш;
- истеъмолчилар учун доимий ишончлилиқ кафолатини таъминлаш;
- истеъмолчиларни қаноатланиш даражасини доимо таҳлил қилиш ва ошириш.

ISO 14000 экологик менеджмент тизимини яратиш бўйича халқаро стандартлар туркуми бўлиб ҳисобланади.

Экологик менеджмент тизими

Кейинги йилларда бутун дунёда атроф-муҳит экологиясини самарали бошқариш (атроф-муҳитни муҳофаза қилиш) корхоналар сифатни бошқариш тизими билан бевосита боғланган асосий вазифаларини ҳал қилишда муҳим ўрин тутмоқда ва корхонани умумий бошқариш тизимининг ажралмас қисми сифатида қаралмоқда.

ISO 14000 стандартлари бўйича экологик менеджмент
tizими қўйидагиларни таъминлайди:

- корхонани бошқариш тизимларини оптималлаштириш ва атроф-мўҳитга етказилиши мўмкин бўлган зарарли таъсирлар олдини олиш;
- экологик бошқарувни самарали жорий қилиш ҳисобига энергетик ресурсларни иқтисод қилиш;
- ҳудуддаги экологик ҳолатни яхшилаш;
- атроф-мўҳитга салбий таъсирни минималлаштириш;
- энергия ва материалларни тежаш;
- ишлаб чиқариш чиқиндиларини бошқариш билан боғлиқ харажатларни камайтириш;
- табиатни мўҳофаза қилиш соҳасидаги талабларни самаралироқ бажариш;
- экологиянинг бўзилиши билан боғлиқ бўладиган ортиқча сарф-харажатларни камайтириш;

ISO 14000 стандартларига мувофиқлик сертификати экология
соҳасидаги қоида ва меъёрларга риоя қилинишини расмий
тасдиғи ҳисобланади ва:

- табиатни мўҳофаза қилиш соҳасидаги талабларни бажариш бўйича ташкилот мавқеини шакллантириш;
- корхонани ташқи бозорларга чиқиши;
- экологик тоза маҳсулотлар бозорида рақобатчилар орасида устуворликка эришиш;

OHSAS 18001

(Occupational health and safety management systems)

Ходимлар соғлиғини ҳимоя қилиш ва
саноатда хавфсизликни бошқариш
tizimini яратиш бўйича халқаро
стандарт.

Бу стандарт ташкилотда меҳнатни муҳофаза қилишни
бошқариш тизimini яратишга мўлжалланган.

OHSAS 18001 талабларини ISO 9001 ва ISO 14000 билан ўйғунлаштириш
мумкин.

OHSAS 18001 стандарти бўйича ходимлар соғлиғини ҳимоя қилиш ва
хавфсизлигини бошқариш тизими қуйидагиларни таъминлайди:

- ишлаб чиқариш жараёнида рўй берадиган хавф-хатарларни, танг ҳолатлар олдини олиш;
- хавфли ишлаб чиқариш факторларини назорат қилиш;
- иш жойларидаги мавжуд ва келиб чиқиши мумкин бўлган хавф-хатарларни идентификатлаштириш;
- иш жойлари ҳолатини яхшилаш, ишлаб чиқариш ва корхона умумий корпоратив маданияти яхшилаш;
- ишлаб чиқариш жароҳатлари ва касб касалликларини олдини олиш ва бартараф қилиш ҳисобига инсон талафотларини камайтириш;

OHSAS 18001 стандарти бўйича ходимлар соғлигини ҳимоя қилиш ва хавфсизлигини бошқариш тизими қуйидагиларни таъминлайди:

- бизнесни бевосита ва билвосита сарф-харажатларини, жумладан вақтинча иш қобилиятини йўқотилганлиги тўловларини камайтириш;
- корхона обрўсини яхшилаш, инвесторлар эътиборини жалб қилиш;
- танг ҳолатлари рўй бериши эҳтимолларини камайтириш;
- фавқулодда ҳолатлар ва ишлаб чиқариш фалокатлари оқибатларини минималлаштириш;
- меҳнатни муҳофаза қилишга ресурсларни ишлатиш самарадорлигини ошириш;
- ходимлар потенциалидан максимал ва самарали фойдаланиш;
- давлат бошқарув ва давлат техникавий назорати идоралари билан алоқаларни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш имкониятлари.

OHSAS 18001 стандартига мувофиқлик сертификати ходимлар соғлигини сақлаш ва хавфсизлиги соҳасидаги қоида ва меъёрларга риоя қилинишини расмий тасдиғи ҳисобланади:

- ходимлар соғлиғи ва хавфсизлиги соҳасидаги талабларни бажариш бўйича ташкилот мавқеини шакллантириш;
- корхонани ташқи бозорларга чиқиши;
- рақобатчилар орасида устуворликка эришиш;
- юқори малакали ишчи кучини жалб қилиш учун зарур.

ISO 22000 HACCP **(Hazard Analysis and Critical Control Points)**

«Хавфлар таҳлили ва критик назорат
нуқталари» тизими

ISO 22000 HACCP

«Хавфлар таҳлили ва критик назорат нуқталари» тизими

«Хавфлар таҳлили ва критик назорат нуқталари» тизими хавфсиз озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришга йўналтирилган, озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини бошқаришнинг мукамал тизимидир.

Ўтган асрнинг 90- йиллар бошида Европа иттифоқи ушбу тизимни озиқ-овқат саноатида хавфсизликни таъминлай олиши мумкин бўлган энг самарали тизим сифатида қабул қилди.

ISO 22000 HACCP

«Хавфлар таҳлили ва критик назорат нуқталари» тизими

БМТ озиқ-овқат маҳсулотлари ва қишлоқ хўжалиги бўйича ташкилоти ҳамда Бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти томонидан ҳамкорликда молиялаштириладиган ҳукуматлараро идора Озиқ-овқат маҳсулотлари бўйича «Кодекс Алиментариус» комиссияси томонидан 1993 йили HACCP тизими ва уни жорий қилиш бўйича қўлланма ишлаб чиқилди.

HACCP стандарти ишлаб чиқаришни тўлиқ занжири, яъни ишлаб чиқиладиган маҳсулот хом-ашёсидан, уни қайта ишлаш, сақлаш ва истеъмолчига етказишгача қўлланиши мумкин бўлган, озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлигини таъминлаш тизимига талабларни белгилайди.

Бу стандарт талабларини мустақил ёки ISO 9000 стандартлари асосидаги сифатни бошқариш тизимлари билан биргаликда қўллаш мумкин.

ISO 22000 HACCP тизими корхонада қуйидагиларни таъминлайди:

- Корхонани ва маҳсулот сифатини бошқариш тизимини такомиллаштириш;
- маҳсулот сифати ва рақобатбардошлигини ошириш;
- озиқ-овқат маҳсулоти ишлаб чиқариш занжирида хавфли нуқталарни аниқлаш, уларни назоратда ушлаш, ҳамда самарали бошқариш орқали сифатли ва хавфсиз маҳсулот ишлаб чиқариш;
- истеъмолчиларни маҳсулот сифати ва сифат барқарорлигига ишончни ошириш;
- янги бозорларга чиқиш ва амалдагиларини кенгайтириш учун имкониятларни ошириш;
- маҳсулот хавфсизлигини бошқариш учун ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиш;
- корхона фаолияти иқтисодий кўрсаткичларини яхшилаш;
- ходимлар жавобгарлиги ва маъсулиятини ошириш;
- тендер ва танловларда маълум имтиёзларга эга бўлиш.

ҲАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ВА ҲОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР МИЛЛИЙ СТАНДАРТЛАРИНИ Қўллаш

ISO халқаро
стандартлаштириш
ташкilotининг стандартлари

Мустақил давлатлар
Ҳамдўстлиги давлатлараро
стандартлари

CENELEC Европани
электротехника соҳасида
стандартлаштириш
қўмитаси стандартлари

Қонуний метрология
соҳаси бўйича халқаро
ташкilot стандартлари

“Codex Alimentarius” халқаро
соғлиқни сақлаш ташкilotи
озик-овқат маҳсулотларига
оид стандартлари

IAF ва ILAC халқаро
аккредитация ташкilotлари
стандартлари

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги, Туркия, Польша, Миср, Германия,
Буюк Британия, Сингапур, Греция, Латвия, Жанубий Корея, Франция,
Чехия, Хитой мамлакатлари миллий стандартлари

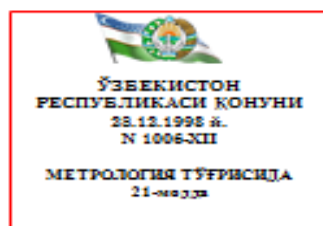
20-май (World Metrology Day)

Халқаро метрология куни

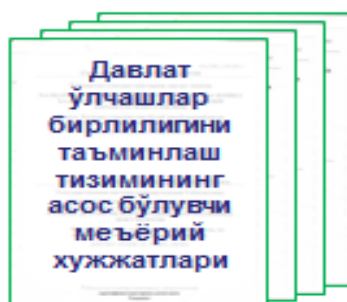
Метрология-ҳаётимиздаги муҳим омиллардан
биридир.

1875 йилда Парижда бўлиб ўтган халқаро
конференцияда 17 мамлакат вакиллари иштирок
этган ҳолда 20 май кунини “Ҳукуматлараро
халқаро оғирлик ва ўлчовларни юритиш
ташкilotи” га асос солинди ва шу кунни
нишонлаш белгилаб олинди.

МЕТРОЛОГИК ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Асосий
таъминлар ва
Ўлчашлар
бирлигини
таъминлаш
tizimi белгилаб
берилган

Ташкилий
масалалар,
ўлчашлар
бирлигини
таъминлаш
tizimi тартибга
солинади

Ўлчашлар
бирлигини
таъминлаш
tizimini
такомиллаштириш
бўйича
Ҳукуматнинг
махсус қарори

МЕТРОЛОГИЯ СОҲАСИГА ТЕГИШЛИ МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАР

1. ЎзР ВМ 03.10.2002 й.даги 342-сонли “Стандартлаштириш, метрология ва маҳсулотлар ҳамда хизматларни сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори;
2. ЎзР ВМ 05.08.2004 й.даги 373-сонли “Ўзбекистон давлат стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги тузилмасини такомиллаштириш ва унинг фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги Қарори ва бошқалар.

МЕТРОЛОГИК ФАОЛИЯТНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Метрология - ўлчашлар,
уларнинг бирлигини
таъминлаш усуллари ва
воситалари, керакли аниқликка
эришишга қаратилган фаолият.

МЕТРОЛОГИЯНИНГ ҚИСҚАЧА ТАРИХИ

- Ўлчашлар ҳақидаги соҳанинг тарихи минглаб йилларни ташкил этади. Ўлчашларга бўлган эҳтиёж қадим замонларда юзага келган.
- Инсон кундалик ҳаётида ҳар хил катталикларни: масофаларни, ер майдонларини, юзаларини, жисмларнинг ўлчамлари ва массаларини, вақтни ва ҳоказоларни бу жараёнларнинг юзага келиш сабабларини, манбаларини билмасдан, ўзининг сезгиси ва тажрибаси асосида ўлчай бошлаган.

8

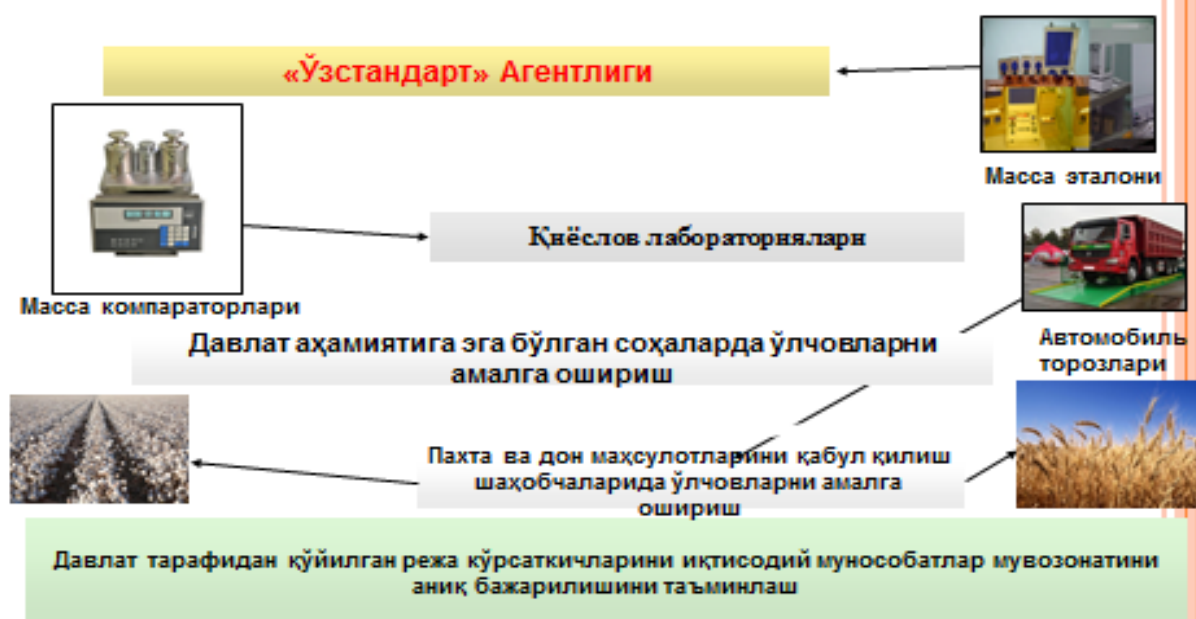
- Энг қадимги ўлчаш бирликлари-антропометрик, яъни инсоннинг муайян аъзоларига мувофиқликка ёки мойилликка асосланган ҳолда келиб чиққан ўлчаш бирликлари ҳисобланади.
- Масалан: Ладонь-бош бармоқни ҳисобга олмаганда қолган тўрттасининг кенглиги;
- фут-оёқ тагининг узунлиги;
- пядь-ёзилган бош ва кўрсаткич бармоқлар орасидаги масофа, қулоч, қадам ва ҳоказолар,

9

- Ҳозирги кунларда фан ва техниканинг ривожланиши туфайли илгари ўлчаб бўлмайдиган ҳисобланган катталикларни ўлчаш ва баҳолаш имкони яратилмоқда.
- Масалан, Санкт Петербург алоқа институти олимлари ҳидни ўлчаш борасида бирмунча ютуқларни қўлга киритганлар.
- Бу хусусда буюк италиялик олим Галилео Галилейнинг қуйидаги сўзларини эслаб ўтиш ўринли бўлади: - “Ўлчаш мумкин бўлганини ўлчанг, мумкин бўлмаганига эса имкон яратинг”.

10

Ўлчашларнинг давлат иқтисодиётига таъсири

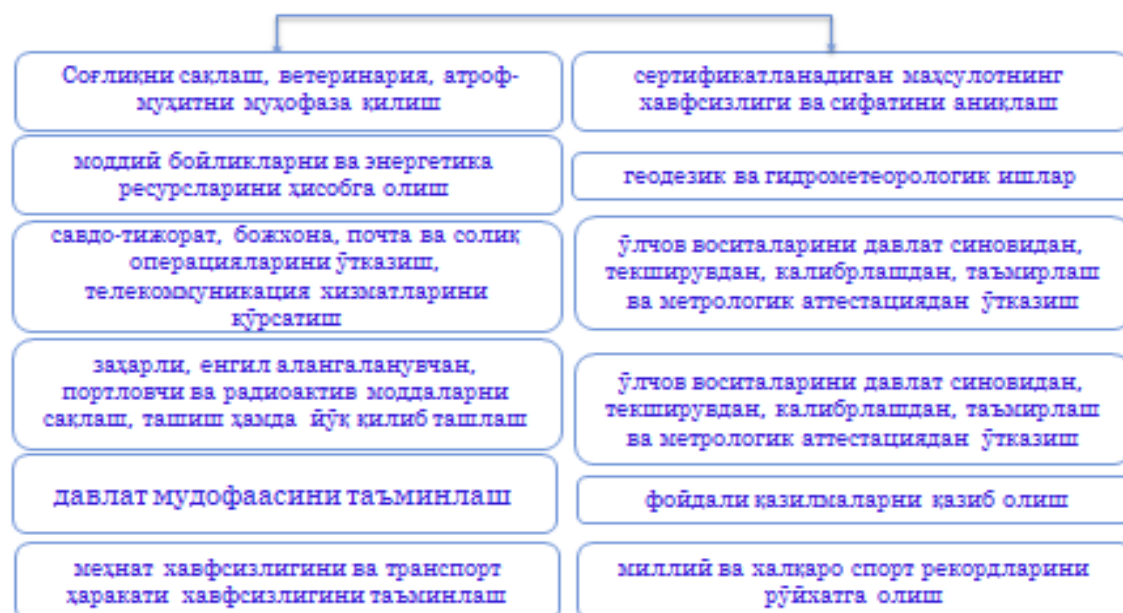

Метрологик таъминотнинг маҳсулот сифатига таъсири

**Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги Қонунининг
14 моддасига мувофиқ давлат метрология текшируви ва назорати таъбиқ
этиладиган доиралар белгилаб берилган**

Шу жумладан

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
МИЛЛИЙ МЕТРОЛОГИЯ ИДОРАСИ
(«Ўзстандарт» агентлиги)**

Ўзбекистон Республикаси Миллий
эталонлар маркази

Метрология хизматлари кўрсатиш
маркази

Стандартлаштириш, метрология ва
сертификатлаштириш илмий-тадқиқот
институтини

Ҳудудий стандартлаштириш ва
метрология бошқармалари (14 та)

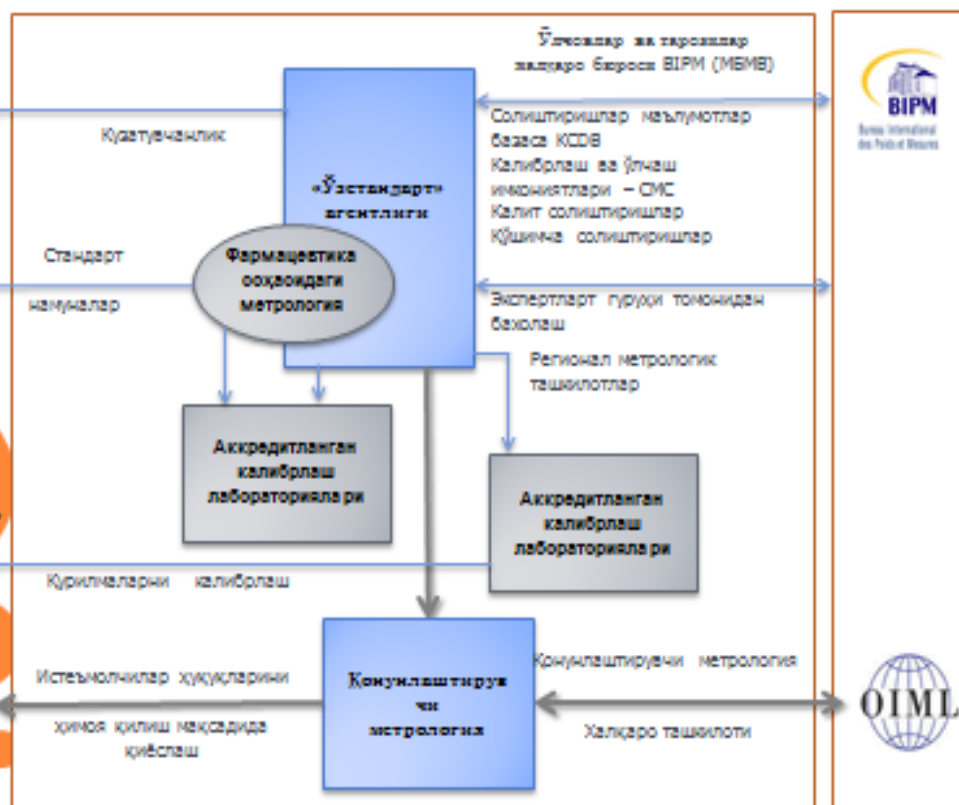
Республика синов ва
сертификатлаштириш маркази ҳудудий
марказларининг ўлчаш воситалари
устидан давлат метрологик текширув
бўлимлари (16 та)

Юридик
шахсларнинг
аккредитланган
метрологик
лабораториялари
(326 та)

МЕТРОЛОГИЯ

Барча ишлаб чиқарин соҳаларида қўлланиладиган

- **"Ўлчов воситаларини калибрлаш"** - метрологик жиҳатларнинг ҳақиқий қийматларини ва ўлчов бирликларининг қўллашга яроқлилигини аниқлаш ҳамда тасдиқлаш мақсадида калибрлаш лабораторияси бажарадиган операциялар мажмуи;
- **"Ўлчов воситаларини ясаш (таъмирлаш, сотиш, ижарага бериш) учун лицензия"** - давлат метрология хизмати томонидан юридик ва жисмоний шахсларга бериладиган, мазкур фаолият турлари билан шуғулланиш ҳуқуқини гувоҳлантирувчи ҳужжат.
- **КАЛИБР** (араб, калибр - шакл) - машинасозликда шкаласиз ўлчов асбоби; унинг ёрдамида буюмларнинг ўлчамлари, шакли ёки ўзаро жойлашиши ўлчанади.

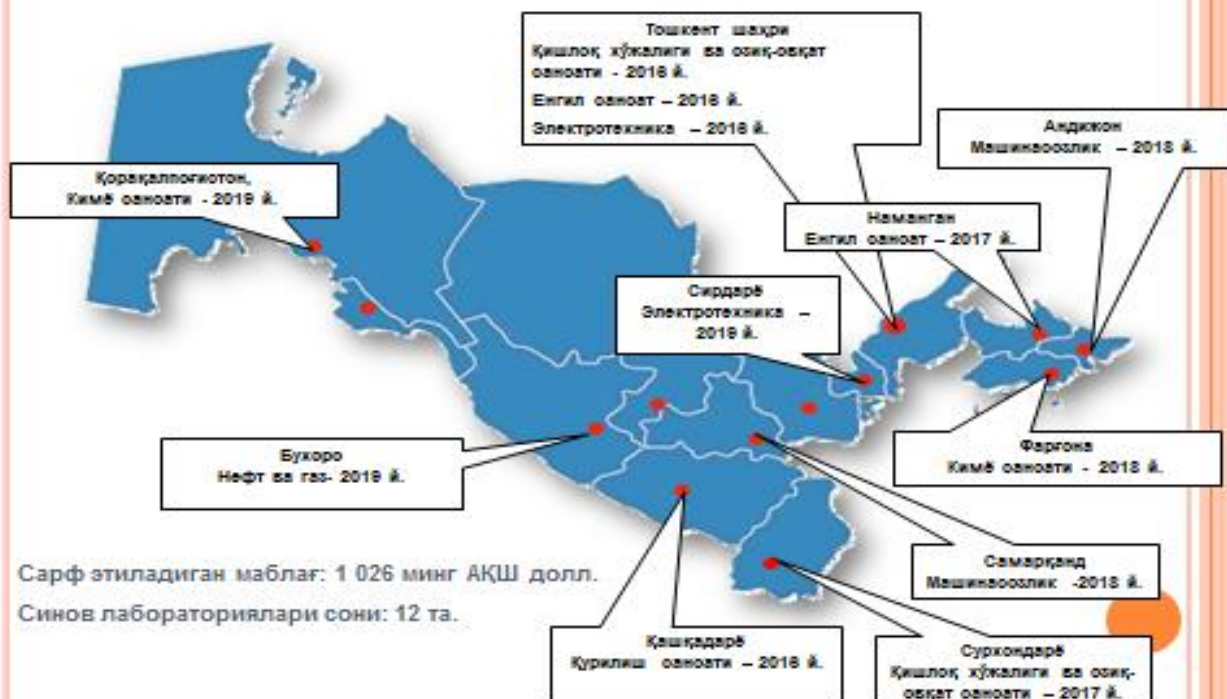
Метрологик (физик) ўлчам бирликлари

№	Катталик нинг номи	Ўлчами	Бирлик нинг номи	Халқаро белгиланиши	Илова
1	Узунлик	L	Метр	m	
2	Масса	M	Кило грамм	kg	
3	Вакт	T	Секунда	s	
4	Электр токининг кучи	I	Ампер	A	
5	Температура	θ	Кельвин	K	
6	Модда микдори	N	Моль	mol	
7	Ёруғлик кучи	J	Кандела	cd	
8	Ясси бурчак	I	Радан	rad	Кейин киритилган
9	Фазовий бурчак	I	Стерадан	sr	

2020 й.гача Вазирлар Маҳкамаси комплекслари бўйича синов ва ўлчаш лабораторияларини модернизациялаш, қайта жиҳозлаш (1-илова)

№	Комплекслар номи	Лаборатория лар сони	Инвестиция хажми (минг АҚШ дол.)
Вазирлар Маҳкамаси комплекслари бўйича, жами		217	53 563,5
1	Қишлоқ хўжалиги ва қайта ишлаш	121	34 913,5
2	Машинасозлик	21	3 105,0
3	Ижтимоий соҳа	6	2 398,2
4	Коммунал соҳа ва транспорт	5	1 070,7
5	ЁЭК (ТЭК)	12	810,4
6	Таълим, маданият ва спорт	4	100,5
7	АКТ	1	2,7
8	«Ўзстандарт» агентлиги бўйича	47	11 162,5

Халқаро даражада аккредитациядан ўtuvчи «Ўзстандарт» агентлиги худудий синов лабораториялари (2-илова)

Ўзбекистон Республикаси Миллий эталонлар маркази

1996 йил 9 февральдаги
53-сонли Ўзбекистон
Республикаси Вазирлар
Маҳкамасининг Қарори
«Ўзбекистон
Республикаси миллий
эталон базасини
шакллантириш ва
метрологик таъминлашни
такомиллаштириш
тўғрисида»

Давлат эталони деганда, ваколат берилган миллий органнинг қарори
билан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ўлчаш бирлигининг ўлчаш
сифатида эътироф этилган эталони тушунилади.

ЭТАЛОН (франц. — намуна) — бирор нарсанинг идеал намунаси, ўлчови ёки тури
(типи); фан ва техниканинг муайян тараққиёт даражасида энг юқори аниқликка
эришилган ўлчов бирликларини қайта тиклаш, сақлаш ва тарқатиш учун хизмат
киладиган намуна ўлчовлар ҳамда ўлчаш асбоблари.

Республикадаги Миллий Эталонлар

Узунлик бирлиги миллий бошланғич эталони

Вазифаси – ўлчаш қўлами 0,1 дан 100 m гача бўлган намунавий (1-чи и 2-чи разряд ва аниқлик синфи 00 ва 0) чегаравий узунлик ўлчовларини қиёслаш ва калибрлаш.

Частота ва вақт бирликлари миллий бошланғич эталони

Вазифаси – ўлчаш қўлами 0,1 Hz дан 1300 MHz гача бўлган намунавий ва юқори аниқликдаги вақт ва частота ўлчаш воситаларини қиёслаш ва аттестациялаш.
1 секунд ҳатоликка йўл қўйиш даври 50 асрни ташкил этади.

Республикадаги Миллий Эталонлар

Ўзгарувчан ток кучланиши бирлиги миллий бошланғич эталони

Вазифаси – ўлчаш қўлами $1 \text{ mV} \div 300 \text{ V}$ гача ($20 \text{ Hz} \div 30 \text{ MHz}$ частоталарда) бўлган намунавий ва юқори аниқликдаги (1-чи ва 2-чи разряд ва аниқлик синфи $0,01 \div 0,05$) электромагнит ўлчаш воситаларини қиёслаш ва аттестациялаш.

Индуктивлик бирлиги миллий бошланғич эталони

Вазифаси – намунавий ва юқори аниқликдаги индуктивлик ўлчаш воситаларини қиёслаш ва аттестациялаш

“Ўзстандарт” агентлиги томонидан метрология хизматларини ташкил этишда
 синов ускуналари ва намунавий ўлчов воситаларини харид қилиш учун
 01.01.2015 йилда ажратилган маблағлар сарфи ҳолати таҳлили

№	Соҳалар	Режалаштирилган		Харид қилинган		Харид қилинмаган	
		Ускуна сони	Маблағ миқдори	Ускуна сони	Маблағ миқдори	Ускуна сони	Маблағ миқдори
1	Синов соҳаси бўйича	26	1 286 000	24	957329	2	73 000
2	Метрология соҳаси бўйича	36	1 722 000	20	388639,792	16	983 000
Жами		62	3 008 000	44	1 645 969	18	1 056 000

31

ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК

МЕТРОЛОГИЯ СОҲАСИДА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК

СТАНДАРТЛАШТИРИШ, МЕТРОЛОГИЯ, СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ВА АККРЕДИТАЦИЯ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ МИЛЛИЙ ИДРАЛАР БИЛАН АМАЛДАГИ КЕЛИШУВЛАР

№	Давлатлар	Келишувларни амалга киритилиши	№	Давлатлар	Келишувларни амалга киритилиши
1.	МДХ	1992 й. дан	11.	Франция	2010 й. дан
2.	Эрон	2005 й. дан	12.	Хитой	2010 й. дан
3.	Сингапур	2007 й. дан	13.	Польша	2010 й. дан
4.	Миср	2007 й. дан	14.	Вьетнам	2010 й. дан
5.	Корея	2008 й. дан	15.	Хиндистон	2011 й. дан
6.	Греция	2008 й. дан	16.	Индонезия	2011 й. дан
7.	Буюк Британия	2008 й. дан	17.	Венгрия	2011 й. дан
8.	Латвия	2008 й. дан	18.	Испания	2012 й. дан
9.	Чехия	2009 й. дан	19.	Словакия	2012 й. дан
10.	Германия	2010 й. дан	20.	Қозоғистон	2012 й. дан

Сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий базаси

ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИ
28.12.1998 й.
N 1006-XII

МАҲСУЛОТ ВА
ХИЗМАТЛАРНИ
СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ
ТЎҒРИСИДА

ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИ
26.04.1996 й.
N 221-I

ИСТЕЪ МОЛЧИЛАРНИНГ ХУКУКЛАРИНИ ХИМОЯ КИЛИШ ТЎҒРИСИДА

ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИ
30.08.1997 й.
N 488-I

ОЗИҚ-ОВҚАТ
МАҲСУЛОТЛАРИНИНГ
СИФАТИ ВА
ХАВФСИЗЛИГИ
ТЎғрисида

2004 йил 6 июлдаги 818-сонли Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори

«Маҳсулотларни
сертификатлаштириш
тартиботини
создаштиришга доир
қўшимча чора-тадбирлар
тўғрисида»

2011 йил 28 апрелдаги
122-сонли Ўзбекистон
Республикаси Вазирлар
Маҳкамасининг Қарори

«Сертификатлаштириш
тартиботларини ва сифат
менеджменти тизимларини
жорий этишни
таъминлаштиришга доир
қўшимча чора-тадбирлар
тўғрисида»

2012 йил 30 декабрдаги
879-сонли Ўзбекистон
Республикаси Вазирлар
Мажлисининг Қарори

«Ташқи савдо
операцияларини амалга
ошириш билан боғлиқ
тартиботларни
либераллаштиришга доир
қўшимча чора-тадбирлар
тўғрисида»

Мувофиқлики тасдиқлашнинг асос бўлувчи меъёрий ҳужжатлари

Маҳсулотларни
сиртификатлаштириш
и қонтироли

Ўзбекистон
Республикаси Адлия
Вазирлигидан 2005
йилнинг 18 март
санасида 1458-сон
билан рўйхатга
олинган

Маълумотида
сертификатланган
бир турдаги
маҳсулотларнинг алоҳида
турларини
сертификатлаш
Кончалари

Ўзбекистон
Республикаси Ақли
Вазирлигининг 2005
йилининг 20 сентябр
санасига 1518-сон билан
бўйхатга олинган

Мах
кам
талабларига
мувофиқлигини
декларациялаш
тартиби тўғрисидаги
Низом

Ўзбекистон
Республикаси Адлия
Вазирлигининг 2005
йилнинг 16 апрел
санасига 1465-сон
Билан рўйхатга
олинган

Сиртқи тирилг
ан махсулотлар
устидан ниспосион
назорат ўтказиш
тартиби

Ўзбекистон
Республикаси Азия
Вазирлигидан 2005
йилнинг 06 апрел
санасига 1464-сон
билан рўйхатга
олинган

Машино-СЭРтибда
сертификатланган
бир турдаги
маҳсулотларнинг
алоҳида турларининг
сертификатlash
Консалари

Ўзбекистон
Республикаси Азия
Базирлигидан 2000
йилининг 26 феврал
санада 901-сон билан
пўйхатга олинган

ISO,
FOCT,
O`zDSt,
TSt,
TSh,
KSt

МИЛЛИЙ СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ТИЗИМИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ МИЛЛИЙ ИДОРАСИ («Ўзстандарт» агентлиги)

Мувофиқликни тасдиқлаш соҳасида техник сиёсат ва сифат тизимлари бошқармаси

Республика синов ва
сертификатлаштириш маркази ва
унинг ҳудудий марказлари
18

Стандартлаштириш, метрология
ва сертификатлаштириш илмий
тадқиқот институти

Аккредитацияланган
сертификатлаштириш
идоралари
183

Аккредитацияланган
синов
лабораториялари
372

Сифат бўйича эксперт-
аудиторлар
303

Фаолият юритаётган сертификатлаштириш идоралари ва синов лабораториялари

Давлат тузилмасидаги
сертификатлаштириш
идоралари 114

Хусусий
сертификатлаштириш
идоралари 44

Давлат тузилмасидаги синов
лабораториялари 288

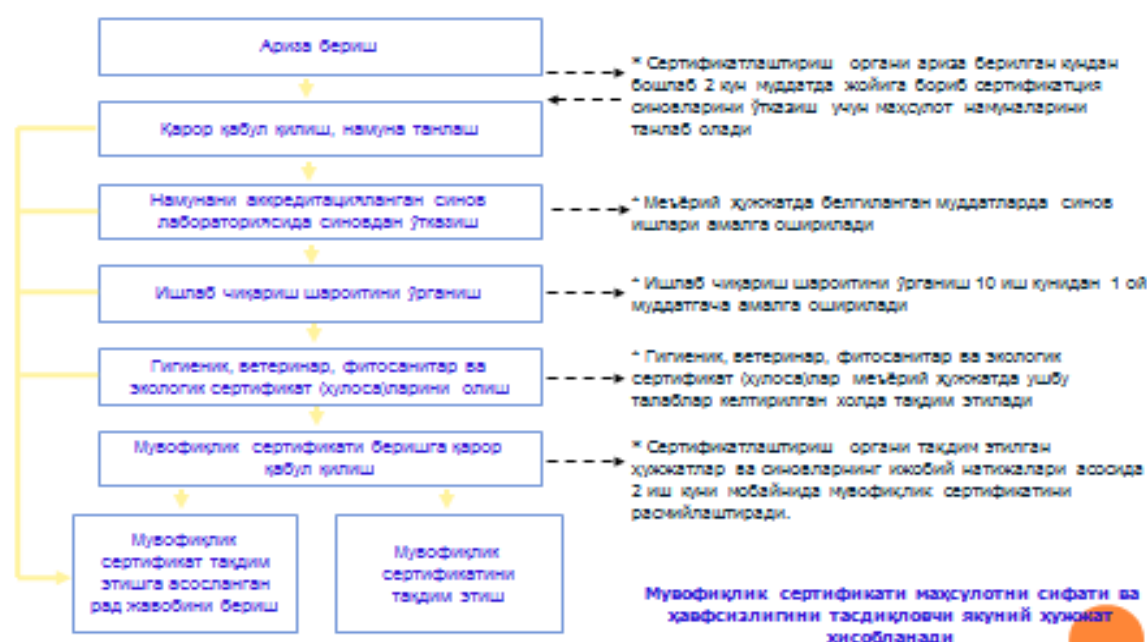
Хусусий синов
лабораториялари
84

**Бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш
идораларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудлари бўйича
жойлашуви**

№	Саноат тарсири	Рес. бўйича жами		КК Рес	Хор. жип	Ажд. жип	Нам. жип	Фарг. жип	Бун. жип	Нам. жип	Оам. жип	Оура. жип	Кам. жип	Жам. жип	Оар. жип	Том. жип	Том. жип
Жами		158		4	5	6	6	10	8	6	11	3	5	4	3	14	73
%		100		2,5	3,2	3,8	3,8	6,3	5,1	3,8	7,0	1,9	3,2	2,5	1,9	8,9	46,2
1	Осиқ-овнат ва кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари	42	26,6	1	1	2	2	3	2	1	2	1	1	1	1	4	20
2	Қурилиш маҳсулотлари	32	20,3	2	2	1	1	2	2	2	3	1	2	1		3	10
3	Электротехника маҳсулотлари	23	14,6			1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	10
4	Машинасозлик маҳсулотлари	21	13,3	1	1	1	1	2	1	1	1		1			3	8
5	Кимё маҳсулотлари	14	8,9					1	1	1	2			1	1	2	5
6	Енгил саноат	13	8,2		1	1	1	1	1		1						7
7	Парфюмерия ва косметика	3	1,9														3
8	Медицина маҳсулотлари	3	1,9		*	*					*		*				3
9	Экология	2	1,3													1	1
10	Хўжалик (туризм, транспорт-экспедиторлик ва б.)	5	3,2														5

* - Тошкент ш. жойлашган сертификатлаштириш идораларининг филиаллари мавжуд
Тошкент ш. ва Тошкент вил. бўйича жами – 87 та сертификатлаштириш идоралари (55,1%)

СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИ

Мувофиқлик сертификатларни бериш муддатлари

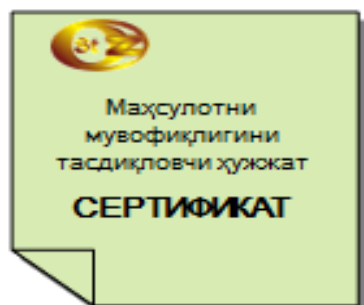
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг
2004 йил 6 июлдаги 318-сонли қарорига мувофиқ

Мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш ва беришнинг умумий муддати ишларнинг мураккаблиги даражасига, қўп меҳнат талаб қилиши ва ўзига хослигига қараб, барча зарур ҳужжатлар берилган вақтдан бошлаб:

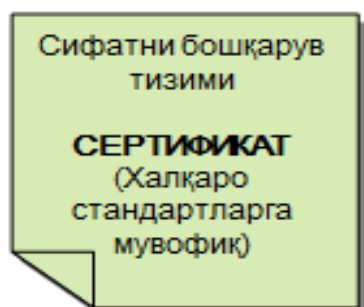
импорт бўйича
келтирилган
маҳсулотларга 10 иш
кундан ортиқ бўлмаган
муддатда

ишлаб чиқариладиган
маҳсулотларга
10 иш кунидан 1 ойгача
муддатда

Маҳсулотга берилган сертификат билан сифат тизимига берилган сертификатларнинг фарқи

Бу маҳсулотни меъёрий ҳужжатда (O'zDst, ГОСТ, TSh ва б.) кўрсатилган хавфсизлик ва сифат кўрсаткичлари талабларига мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжат

Бу корхонада ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш) учун, маҳсулот (хизмат) сифатига таъсир этувчи барча омиллар ҳисобга олган ҳолда шартлар яратилганлигини ва назорат ўрнатилганлигини тасдиқловчи ҳужжат

МУВОФИҚЛИКНИ ТАСДИҚЛОВЧИ ХУЖЖАТЛАР

Маҳсулот мувофиқлик
сертификати

Хизматларга мувофиқлик
сертификати

Мувофиқлик хабарномаси

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИ ҚАРОРИ ИШЛАБ ЧИҚИЛИШИ АСОСЛАРИ

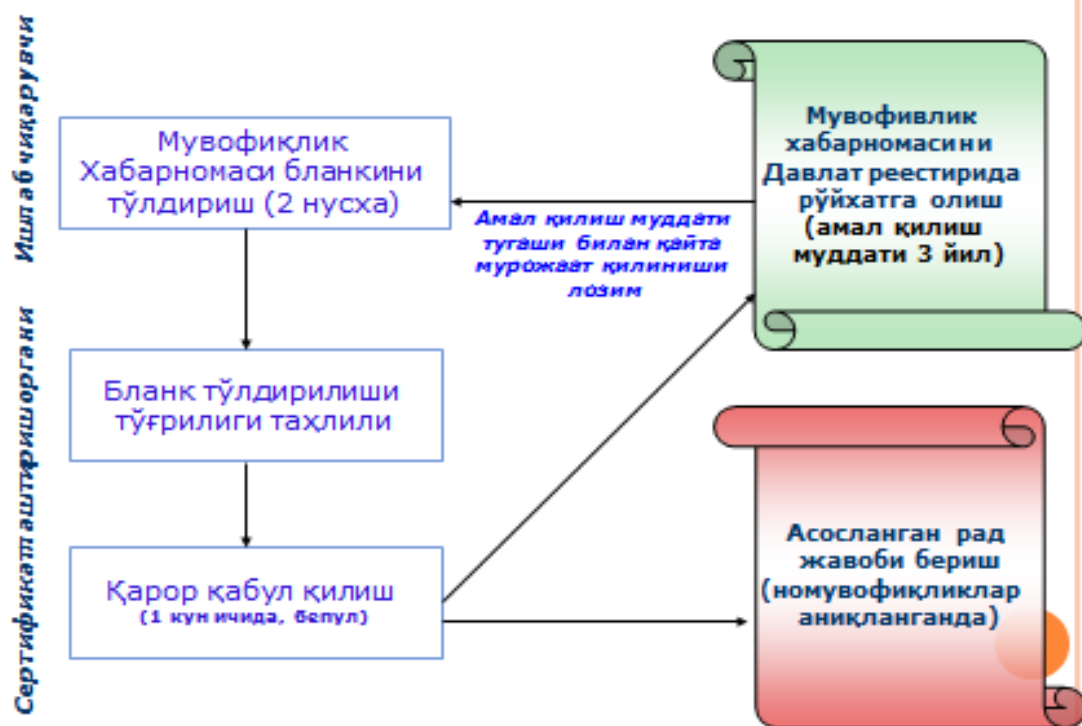
I. 2011-2015 йиллар даврида Ўзбекистон иқтисодиётида ислохотлар ва кенгайтириш, мамлакатда ишбилармонлик муҳитини шакллантириш мезонларини ва баҳолаш тизимини белгилаш ва амалга ошириш чора-тадбирлари Дастури (ПҚ-1464 от 2011 й 07.01.) № 6, 19, 21.1, 25 бандлар.

II. "Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили" Давлат дастури (ПҚ-1474 от 2011й. 07.01) № 83, 96, 98, 100 бандлар

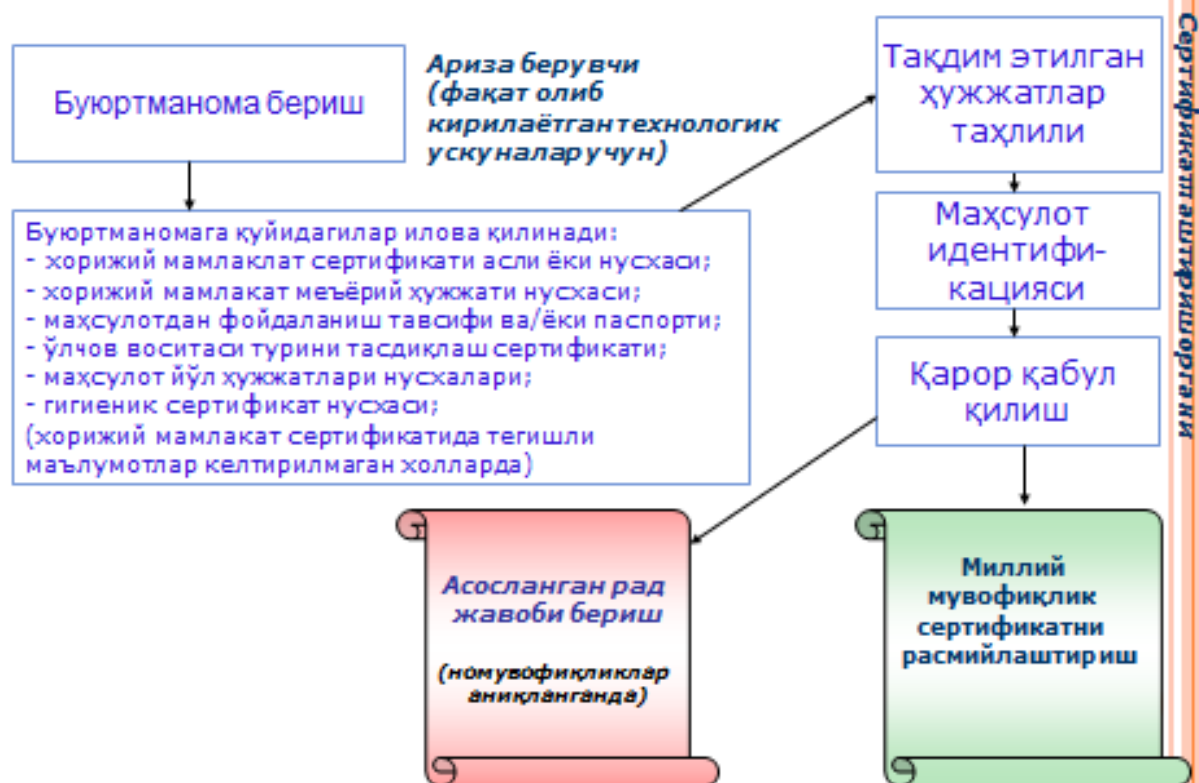
ҚАРОРДА ҚҰЙИДАГИЛАР КЎЗДА ТУТИЛГАН

1. Экспортга етказиб бериш учун ишлаб чиқариладиган маҳсулотларни ихтиёрий равишда сертификатлаштириш
2. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг айрим турларини сертификатлаштирилишининг мувофиқлигини маълум қилиш тартибини жорий этиш
3. Хорижий мамлакатларнинг аккредитация қилинган сертификатлаштириш органи томонидан берилган мувофиқлик сертификатларини тан олиш йўли орқали четдан келтирилаётган технологик ускуналарни сертификатлаштириш
4. Мажбурий тартибда сертификатлаштирилаётган маҳсулотлар рўyxатини тасдиқлаш
5. Маҳсулотларни экспорт қилишга қўмаклашиш Бюросини ташкил этиш ҳамда унинг низоми ва ташкилий тузилмасини тасдиқлаш

Мувофиқликни ишлаб чиқарувчи томонидан маълум қилиш тартиби

Хорижий мамлакатлар сертификатларини тан олиш тартиби

Маҳсулотларнинг мувофиқлигини декларациялаш жараёни

Адилия вазирлигининг 06.04.2005й. 1465-сонли тартиби

"Ўзстандарт" агентлигининг маҳсулотни экспорт қилишга кўмаклашиш бюроси ТУЗИЛМАСИ

Ходимларнинг чекланган умумий сони – 17 киши (Бюджетдан ташқари манбалар маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади)

*Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳридан ташқари

Маҳсулотларни экспорт қилишга кўмаклашиш Бюросининг асосий вазифалари

маҳсулотларни сертификатлаштириш, ёрлиқлаш, қадоқлаш ва бошқа параметрлар юзасидан халқаро ва мамлакатлараро талаблар бўйича бепул маслаҳат хизматлари кўрсатиш;

ишлаб чиқарувчи корхоналар томонидан экспортга мўлжалланган маҳсулот ишлаб чиқаришда халқаро ва мамлакатлараро стандартлар талабларини жорий этиш ва уларга эришиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш;

ишлаб чиқарувчи корхоналарга ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни хорижий бозорларга киритиш бўйича зарур ахборотлар олиш учун ахборот-маслаҳат ёрдами кўрсатиш;

стандартлар, маҳсулотни сертификатлаштириш, ёрлиқлаш, қадоқлаш ва бошқа параметрлар юзасидан халқаро ва мамлакатлараро талаблар бўйича доимий янгилаб туриладиган маълумотномани ишлаб чиқиш ва жорий этиш, кейинчалик уни "Ўзстандарт" агентлигининг Интернет тармоғидаги сайтига жойлаштириш.

**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг
2012 йил 30 декабрдаги 379-сонли «Ташқи савдо
операцияларини амалга ошириш билан боғлиқ
тартиботларни либераллаштиришга доир қўшимча
чора-тадбирлар тўғрисида»
қарорига мувофиқ**

**Гигиеник
сертификация
қилинадиган
товарлар рўйхати
тасдиқланди**

**Эҳтиёт қисмлар, бутловчи хом
ашёлар ҳамда Ўзбекистон
Республикаси ҳудудида синов
ишларини ўтказишнинг
имкони мавжуд бўлмаган
маҳсулотлар мажбурий
сертификатлаштиришдан озод
этилди**

**Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 26 мартдаги
ПҚ-1731-сонли «Экспорт қилувчи корхоналарни
рағбатлантиришни кўчайтириш ва рақобатбардош маҳсулотларни
экспортга етказиб беришни кенгайтириш борасида қўшимча
чора-тадбирлар тўғрисида»ги
ҚАРОРИ**

Сифатни бошқаришнинг замонавий тизимларини кенг жорий этиш ва маҳсулотларнинг халқаро стандартларга мувофиқлигини сертификациядан ўтказиш корхоналарнинг экспортга етказиб беришга мўлжалланган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш бўйича энг муҳим вазифаси деб ҳисоблансин.

Вазирлар Маҳкамаси Комплексларининг раҳбарлари Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, "Ўзстандарт" агентлиги билан биргаликда уч ой муддатда корхоналар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар рўйхатини ва уларнинг қанчаси халқаро стандартларга мувофиқлиги бўйича сертификатланганлигини пухта ўрганиб чиқсин ҳамда ўтказилган таҳлил натижаларига кўра Вазирлар Маҳкамасига сертификатланган маҳсулотлар турлари миқдорини кўпайтириш бўйича аниқ таклифлар киритсин.

Худ удлар бўйича сифат тизими жорий этилган ва режадаги корхоналар сони

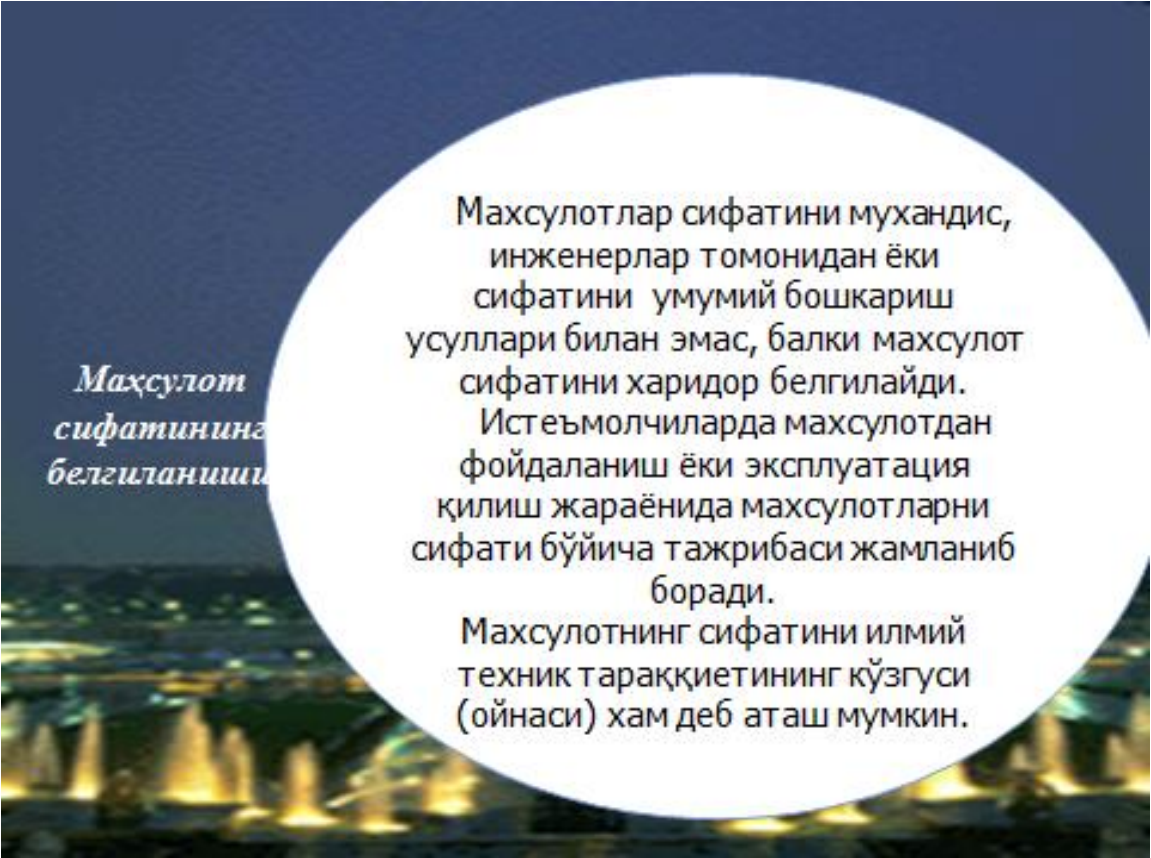
№	Худудлар	2012 й. декабр (корхоналар сони)	Жами сертификатлар сони	Шу жумладан:				Қўшилган ража	
				ISO 9001	ISO 14001	ISO 22000	OHSA 18001	2012 й.	2014 й.
1.	Қорақалпоғистон Рес.	25	27	25	1	-	1	41	15
2.	Андижон вилояти	52	59	52	3	-	4	39	12
3.	Бухоро вилояти	41	46	41	1	2	2	58	18
4.	Жиззах вилояти	12	12	12	-	-	-	24	9
5.	Қашқадарё вилояти	38	46	38	3	-	5	85	17
6.	Навоий вилояти	21	23	21	1	-	1	11	-
7.	Наманган вилояти	32	32	32	-	-	-	38	8
8.	Самарқанд вилояти	35	42	35	3	1	3	76	15
9.	Сурхандарё вилояти	22	24	22	1	-	1	51	20
10.	Сирдарё вилояти	30	30	30	-	-	-	61	12
11.	Тошкент вилояти	57	61	57	2	-	2	120	24
12.	Фарғона вилояти	48	50	48	1	-	1	39	5
13.	Хоразм вилояти	25	25	25	-	-	-	56	16
14.	Тошкент шаҳар	290	301	290	2	4	5	271	35
ЖАМИ:		728	778	728	18	7	25	970	206

ISO 9001
ISO 14001
ISO 22000
OHSA 18001

- Сифат менежмент тизими
- Экологик менежмент тизими
- Озиқ-овқат маҳсулотлари хавфсизлиги менежмент тизими
- Сановат хавфсизлиги ва соғлиқ менежмент тизими

МАҲСУЛОТ СИФАТИ ҚЎРСАТКИЧЛАРИ

Маҳсулот сифати шартланган ёки тахмин килинган эҳтиёжларни қондириш қобилиятини берадиган маҳсулот ёки хизматларнинг хусусият ва тавсифлари мажмуи.

*Маҳсулот
сифатининг
белгиланиши*

Маҳсулотлар сифатини муҳандис,
инженерлар томонидан ёки
сифатини умумий бошқариш
усуллари билан эмас, балки маҳсулот
сифатини харидор белгилайди.

Истеъмолчиларда маҳсулотдан
фойдаланиш ёки эксплуатация
қилиш жараёнида маҳсулотларни
сифати бўйича тажрибаси жамланиб
боради.

Маҳсулотнинг сифатини илмий
техник тараққиётининг кўзгуси
(ойнаси) ҳам деб аташ мумкин.

Маҳсулот сифати иқтисодий
категория сифатида
корхонанинг бир қатор
иқтисодий кўрсаткичлари
билан ҳам узвий боғлиқдир.

Бу кўрсаткичларга
маҳсулотни таннархи,
қиймати, фойда ва
рентабиллилик кўрсат-
кичларини кўрсатиш мумкин.

Маҳсулот сифатини ошириш
макро ҳам микро даражада
жуда муҳим аҳамиятга эгадир.

***Махсулот сифатини оширишни макро даражада қуриб
чиқадиган бўлсак, у ҳолда:***

- Товарлар ва хизматларни экспортни яхшииланишига имкон бериши;
- Экспорт структурасини яхшииланишига эришиш мумкин;
- Фан техника тараққиётини тезлаштиришга эришиш мумкин;
- Жамоа ишлаб чиқариш самарадорлигини яхшииланишига эришиш мумкин, яъни махсулот сифатини ошириш, ишлаб чиқариш воситаларидан ва меҳнат предметларидан, ишчи кучидан ва молиявий ресурслардан фойдаланишни яхшилашга олиб келади;
- Халқни турмуш даражасини оширишга эришилади, яъни махсулот сифатини ошириш орқали реал иш ҳақини оширишга эришиш мумкин;
- Давлатни мавқеини оширишга эришиш мумкин;
- Инсонларни гўзаллик руҳида тарбиялашга эришиш мумкин.

Хулоса қилиб махсулот сифатини макро даражада қўриб чиқадиган бўлсак, махсулот сифатини ошириш орқали фан- техника тараққиётини тезлаштиришга, жамоа ишлаб чиқариш самарадорлигини ва экспортни кенгайтиришга, тараққий этишга ва гуллаб яшнашга олиб келади.

Бунинг учун давлат ҳамма кучини шу масалага сафарбар қилиши зарур. Биринчи навбатда бунинг учун ҳуқуқий асослар яратилган бўлиши керак. Ҳозирда Республикамизда бу масала борасида етарли даражадаги ҳуқуқий асослар яратилган.

1996 йилда ЎзРнинг «Стандартлаштириш тўғрисида»ги Қонуни, ЎзР «Сертификациялаштириш тўғрисида»ги Қонуни, ЎзРнинг «Метрология тўғрисида»ги Қонуни, ЎзРнинг «Истеъмолчиларни ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида» ги Қонунлари қабул қилинган.

38

Корхоналарда маҳсулот сифатини доимий равишда ошириб бориш орқали:

- *Корхоналарни маъқеини оширишга эришиш мумкин;*
- *Корхона юқори даражадаги машхурликка эришади, шухрати ортади;*
- *Корхонада ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга, хизматларга бўлган муносабат мустаҳкамланди, реклама ривожланади.*

5. Социологик усул бўлиб, бунда маҳсулот ҳақидаги амалдаги ёки келажакдаги фикрлар йиғилади.

Маҳсулот сифатини белгилашда қўлланиладиган усулларга:

1. Ўлчов асбоблар ёрдамида аниқлаш усули;
2. Қайд қилиш ёки рўйхатга олиш усули;
3. Ҳисоблаб чиқиш усули;
4. Органалептик усул, бу усулда кишиларни сезиш органларни қабул қилиш қобилиятлари таҳлил қилинади, яъни куриш, эшитиш, хид ва таъм билиш қобилиятлари назарда тутилади.

6. Эксперт усули, бунда бир гуруҳ мутахассислар, дизайнерлар, дегустаторлар қатнашадилар.

Сифат кўрсаткичлари мажмуаси қуйидагилар

1. Вазифа кўрсаткичлари;
2. Ишончлилиқ кўрсаткичлари;
3. Тўхтамаслиқ кўрсаткичлари;
4. Чидамлилиқ кўрсаткичлари;
5. Таъмирлашга яроқлилиқ кўрсаткичлари;
6. Сақланиш кўрсаткичлари;
7. Эргономик кўрсаткичлари;
8. Эстетик кўрсаткичлари;
9. Технологик кўрсаткичлари;
10. Транспорт кўрсаткичлари;
11. Патент-ҳуқуқий кўрсаткичлари;
12. Экологик кўрсаткичлари;
13. Хавфсизлиқ кўрсаткичлари;
14. Маҳсулотни сифатини белгилаб берувчи иқтисодий кўрсаткичлар.

ЭРГОНОМИК КЎРСАТКИЧЛАРИ.
УЛАРНИ 4ТА АСОСИЙ ГУРУХГА БЎЛИШ
МУМКИН:

1. Гигиеник (ёритилганлиги, температураси, намлиги, босм ва бошқалар назарда тутилади).
2. Антропометрик (маҳсулот конструкциясини инсон танасига ва унинг бошқа алоҳида органларига мос келиши, инсон танасини оғирлигини маҳсулот конструкциясида тўғри тақсимланиши ва бошқаларни назарда тутди).

42

-
3. Физиологик ва психофизиологик кўрсаткичлар (маҳсулот конструкциясини инсоннинг психофизиологик хусусиятларига тўғри келишини назарга тутди, яъни кучи, тезлиги, эшитиш, кўриш жиҳатларига тўғри келиши).
 4. Психологик кўрсаткичлар (ахборотларни қабул қилиш, қайта ишлаш, улардан фойдаланишда мавжуд бўлган ёки янгидан шакллантирилган кўникмаларга мос келиши назарда тутилади).

Маҳсулотнинг
рақобатбардошли
гини ошириш
тартибини
қураётиб,
корхоналар
қуйидаги олдига
қўйилган
мақсадларга эга
 бўлиши керак:

1. Маҳсулот сифатининг бозор талаби ва аниқ харидор талабига мувофиқ келиши;
2. Маҳсулотнинг сотиб олиш, етказиб бериш ва фойдаланиш харажатлари йиғиндисини камайтириш;
3. Харидор истаган муддатга етказишни амалга ошириш;
4. Корхонанинг бозорда юқори мавқеини яратиш ва корхонанинг мустақкам ҳамкор сифатида тасдиқлайдиган далилларни келтира билиш.

МАҲСУЛОТ СИФАТИНИ БАҲОЛАШДА ҚУЙИДАГИ
ТУШУНЧАЛАРНИ БИР-БИРИДАН ФАРҚЛАШ МУҲИМ АҲАМИЯТГА
ЭГА:

Маҳсулотнинг сифати кўрсаткичи деб унинг сифатини белгиловчи бир ёки бир неча хосса-хусусиятларнинг миқдорий тавсифига айтилади.

Маҳсулотнинг белгиси – унинг барча хусусият ва ҳолатларининг сифат ва миқдорий тавсифидир.

Маҳсулотнинг параметри – унинг белгиси бўлиб, барча миқдорий хусусият ва ҳолатларни ифодалайди.

Сифат кўпгина тасодифий, маҳаллий ва субъектив омилларнинг таъсирига боғлиқ. Бу омиллар сифат даражасига кўрсатадиган таъсирининг олдини олиш учун **сифатни бошқариш тизими** зарур.

Бунда айрим уюшмаган ва тасодифий ҳаракатлар эмас, балки сифатнинг тегишли даражасини сақлаб туриш мақсадида маҳсулотни яратиш жараёнига мунтазам таъсир қилиш чоралари мажмуаси зарур.

46

Замонавий адабиёт ва амалиётда сифат менеджментининг қуйидаги концепциялари қўлланади:

сифат тизими (Quality system);

сифатни бошқаришга асосланган, менеджмент тизими (Quality Driven Management System);

умумий сифатни бошқариш (Total Quality Management);

48

49

9-мавзу. Саноатда маҳсулот сифати орқали рақобатбардорликни оширишда EAN Штрих кодларни жорий этиш

9.1. Ўзбекистон Республикасида ишлаб
чиқариладиган товарларга штрихли кодлашни
жорий этиш.

9.2. “EAN International” товарларни рақамлаш
бўйича Халқаро Уюшма фаолияти.

9.3. Ўзбекистон Товар ишлаб чиқарувчилар ва
тадбиркорлар палатаси томонидан халқаро
талабларга мувофиқ, товарларни EAN штрихли
кодлари билан тамғалаш жараёни.

9.4. Штрих кодларни яраталиши ва уни
халқаро савдога таъсири.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИШЛАБ
ЧИҚАРИЛАДИГАН ТОВАРЛАРГА
ШТРИХЛИ
КОДЛАШНИ ЖОРИЙ ЭТИШ
ТЎҒРИСИДА**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ
ҚАРОРИ
21.09.1999 й.
N 438**

◆ Қуйидагилар:

- ◆ "EAN International " товарларни рақамлаш
Халқаро Уюшмаси (Бельгия) томонидан
Ўзбекистон Республикасига 478 рақамли
идентификатлаштириш коди берилганлиги;
- ◆ Ўзбекистон Товар ишлаб чиқарувчилар ва
тадбиркорлар палатаси томонидан халқаро
талабларга мувофиқ, товарлари EAN штрихли
кодлари билан тамжаланадиган тадбиркорлик
фаолияти субъектларини рўйхатдан ўтказиш
ҳамда товарларни идентификатлаштириш
tizimidan фойдаланувчилар фаолиятига
услубий раҳбарлик қилиш учун "EAN
Uzbekistan" товарлар ва хизматларни
автоматик идентификатлаштириш маркази
ташкил этилганлиги;

- ◆ "Ўздавстандарт" маркази томонидан штрихли кодларнинг оригинал-макетларини тайёрлаш маркази ташкил этилганлиги маълумот учун қабул қилинсин.
- ◆ 2. Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган товарларни штрихли кодлаш тўғрисидаги Низом иловага мувофиқ тасдиқлансин.
- ◆ 3. "Ўзстандарт" агентлигига: (ЎзР ВМ 13.01.2003 й. 14-сон Қарори таҳриридаги хат боши)
- ◆ Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган товарларни штрихли кодлаш тизimini жорий этиш бўйича ягона сиёсатни амалга ошириш;

Мулкчиликнинг барча шаклларидаги юридик шахсларга товарларни штрихли кодлашни:

- ◆ Экспорт қилинаётган маҳсулотларни, янги товарларни ва улар учун янги этикеткалар ёки ўраш-жойлаш буюмлари буюртма қилинаётган товарларни тамғалашни 2000 йил 1 мартгача;
- ◆ Бошқа барча товарларни тамғалашни 2000 йил охиригача жорий этиш тавсия қилинсин.
- ◆ Белгилаб қўйилсинки, ўз маҳсулотига "EAN International" штрихли кодини учинчи мамлакатларда олган тадбиркорлик фаолияти субъектлари ундан ушбу қарор қабул қилинган вақтдан бошлаб бир йил мобайнида фойдаланишлари мумкин.

Штрихли код билан тамғалаш штрихли кодни товар бирлиги юзасига қўйиш;

- ◆ **EAN штрихли коди** товар бирликларини идентификатлаштириш ва уларни тамғалаш учун "EAN International" товарларни рақамлаш Халқаро Уюшмаси қоидаларида белгиланган ўлчамлар билан ва жойлаштирилган ҳолда изчил жойлаштирилган параллел штрихлар ва улар ўртасидаги ораликдаги комбинациялар билан ифодаланган рақамли код.

- ◆ Мулкчилик шаклларида қатъи назар, тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан республикада ишлаб чиқариладиган барча маҳсулотлар (товарлар) тамғаланади, қуйидагилар:
- ◆ Халқ хунармандчилиги ва муаллифлик ишлари;
- ◆ Яқка тартибдаги буюртмалар бўйича тайёрланган;
- ◆ Меъёрий ҳужжатларда (Давлат стандартлари, тармоқ стандартлари, техник шартлар, амал қилинувчи техник материаллар, корхона стандартлари ва бошқаларда) ўраш-жойлаш ёки этикетка ёпиштириш назарда тутилмаган ёхуд техник сабабларга кўра уларда EAN штрихли кодларини кўрсатиш мумкин бўлмаган;
- ◆ Тортиш ёки бошқача ўлчаш йули билан бевосита харидорга сотиладиган;
- ◆ Кейинчалик ишлов бериладиган ва чакана савдода сотилмайдиган эҳтиёт қисмлар, металл конструкциялар ва деталлар ҳолидаги;
- ◆ Тажриба намуналар (туркумлар);
- ◆ Республикага келтириладиган ва таёрлаган мамлакат кодига эга бўлган маҳсулотлар (товарлар) бундан мустасно.

Штрих код бу нима?

Штрих код- бу қора ва оқ
ранглардан иборат бўлган,
техника воситалари орқали
маълум бир ахборотни
ҳисоб-китоб қилишга ёрдам
берадиган жараён
ҳисобланади.

Fanga doir video ma'ruzalar, video roliklar

1. <https://www.youtube.com/logistics.about.com> Total Quality Management (TQM) Approach - Logistics/Supply Chain
2. <https://www.youtube.com/watch?v=BQQ4pPs-HJE> Quality Management System for CAPA by beCPG
3. <https://www.youtube.com/watch?v=BFBe0kgLooI> Meet the National Graduate School of Quality Management Staff
4. <https://www.youtube.com/study.com/.../> five-principles-of-total-quality-management-tqm.ht. Five Principles of Total Quality Management (TQM) - Video & Lesson
5. <https://www.youtube.com/ASQ> - The Cost of Poor Quality--Revised
6. https://www.youtube.com/watch?v=QJNVrY_Z2NM Module 11: Quality Management - YouTube
7. <https://www.youtube.com/watch?v=BQQ4pPs-HJE>. Quality Management System for CAPA by beCPG - YouTube
8. https://www.youtube.com/watch?v=L0_1L5uRgkY ISO 9001:2008 Part 1 of 2 - YouTube
9. https://www.youtube.com/watch?v=EsF8_iAeVIA ISO 9001 Standard - ISO 9001:2008 Standards - YouTube
10. <https://www.youtube.com/watch?v=CoWWT2tKvr0> ISO 9001 requirements How to implement ISO 9001 standard and get ...
11. <https://www.youtube.com/watch?v=cf4enCy3jFY> ISO 9001 Standard - What Is ISO 9001:2008 Standards - YouTube
12. <https://www.youtube.com/watch?v=9BHYLGtShOk> ISO 9001 Standards Series - YouTube
13. https://www.youtube.com/watch?v=r8F_J6JkzC4 ISO 9001 Standards Training Video - YouTube
14. <https://www.youtube.com/watch?v=dKR4Dlaq5nA> What is ISO 9001? Free ISO 9001 Overview training video - YouTube
15. <https://www.youtube.com/watch?v=KaebYNeW1Oc> History Of ISO 14001 Standards - YouTube
16. <https://www.youtube.com/watch?v=p0SPUkoqF1o> What Is ISO 14001 Standards - YouTube
17. <https://www.youtube.com/watch?v=J7Fak8QI6Ww> ISO 14001 - the world's EMS standard (International Organization for ...
18. <https://www.youtube.com/watch?v=9rYc88KpP60> Why is ISO 22000:2005 a Global Demand? - YouTube
19. <https://www.youtube.com/watch?v=hT1aRaTtEPk> ISO 22000 implementation methodology requirements - YouTube

20. https://www.youtube.com/watch?v=XZUY_B5EXS8 ISO 22000:2005, Food safety management systems - Requirements ...
21. <https://www.youtube.com/watch?v=vv8JfI> 6EDI ISO 22000 FOOD SAFETY STANDARDS Management Policies ...
22. www.ift.org/certification.aspx CFS Certification - IFT.org
23. go.sap.com/australia/training-certification.html Training & Certification | SAP - SAP.com
24. www.redcross.org/take-a-class/bls BLS Training | Get BLS Certification | American Red Cross
25. go.sap.com/uk/training-certification.html SAP Training and Certification - SAP.com
26. <https://www.youtube.com/watch?v=vRnT8hIxjqk> Metrology in Daily life - YouTube
27. <https://www.youtube.com/playlist?list> Mechanical - Mechanical Measurements and Metrology - YouTube
28. <https://www.youtube.com/watch?v=81wUlt1FdRE> MEASURING INSTRUMENTS METROLOGY - YouTube
29. <https://www.youtube.com/advisera.com/18001academy/> OHSAS 18001 – Document Templates and Professional Expertise ...
30. <https://www.youtube.com/watch?v=hZ5UFQSBLoc> OHSAS 18001, OHSAS 18001 Standard, OHSAS 18001 Video, +6281 ...
31. <https://www.youtube.com/watch?v=uwVmJSmkbGA> OHSAS 18001 certificate uae from ohsas 18001 consultant uae for ...
32. <https://www.youtube.com/watch?v=69clAG1HYHI> What is ISO 45001 Standard and how it differs from OHSAS 18001 ...
33. <https://www.youtube.com/watch?v=mtrzDcSa-Xg> OHSAS 18001 Health and Safety Certification Accreditation Overview ...

QO‘LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI SHARHI

QO‘LLANILADIGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI SHARHI

1. Ma’ruza mashg‘ulotlarning tashkil etishning asosiy shakllari

Ma’ruza mashg‘uloti – OO‘Yuda o‘qitishni tashkil etishning yetakchi shakli hisoblanadi, bilimlarni birlamchi egallashga yo‘naltirilgan.

Ma’ruzani asosiy belgilanishi – o‘qitishni nazariy asosini ta‘minlab berish, o‘quv faoliyatga va aniq o‘quv fanga qiziqishni rivojlantirish, kursantlarga o‘quv kursi ustidan mustaqil ishlash uchun oriyentirlarni shakllantirish.

Ma’ruza materiallarining mazmuni va hajmiga talablar

Ma’ruza materiallarining mazmuni quyidagi mezonlarga javob berishi lozim:

- yangilik, ilmiylik, asoslilik va axborot uchun belgilanganlik;
- aniq, ishonchli misol, fakt, asosnoma va ilmiy dalillarning mavjudligi;
- faktga asoslangan (statistik va v.h.) materiallarni ko‘p emasligi.

Ma’ruza materiallarining hajmi rejalashtirilgan mavzuni yoritish uchun yetarli bo‘lishi kerak.

Ma’ruzalar turlari vaularga xos xususiyatlar

O‘quv mashg‘ulotning maqsadi	Ma’ruza turi, uning o‘ziga xos xususiyatlari
<i>Kirish ma’ruzasi</i>	
Fan doirasida o‘quv axborotini o‘zlashtirish bo‘yicha talabalar harakatining yo‘naltiruvchi asosini ta‘minlash.	Ta‘lim berish tuzilishida motivasion bosqich hisoblanadi. Uning vazifasi – o‘quv fani mazmuni, uning o‘quv jarayonidagi o‘rni va kelgusidagi tezkor-xizmat faoliyatdagi ahamiyati to‘g‘risida dastlabki tasavvurlarni berish, talabalarni ishlash tizimida yo‘naltirish, oldinda turgan mustaqil ishning uslubiyoti va tashkillashtirishi bilan tanishtirish, hisobot berish vaqti va baholashni aniqlashtirish.
<i>Axborotli ma’ruza</i>	
O‘quv mavzu bo‘yicha tasavvurni shakllantirish	Bu an‘anaviy ma’ruza turi: ma’ruza rejasiga muvofiq o‘quv materialini monologik tarzda izchillikda bayon etish.
<i>Muammoli ma’ruza</i>	
Muammoni belgilash va uni yechimini topishni tashkillashtirish/an‘anaviy va zamonaviy nuqtai nazarlarni jamlash va tahlil qilish va v.h. orqali o‘quv mavzusi bo‘yicha tasavvurni/ bilimlarni shakllantirish.	Yangi bilimlar savol/vazifa/vaziyatlarning muammoligi orqali kiritiladi. Bu jarayonda talabalarning bilishi o‘qituvchi bilan hamkorligiga va dialogiga asoslanadi, hamda izlanuvchilik faoliyatiga yaqinlashadi.
<i>Ko‘rgazma ma’ruza</i>	
O‘TVdan keng foydalanish orqali	Bunday ma’ruzani o‘qish, ko‘rib chiqilayotgan

O'quv mashg'ulotning maqsadi	Ma'ruza turi, uning o'ziga xos xususiyatlari
o'quv mavzusi bo'yicha tasavvurni/ bilimlarni shakllantirish.	ko'rgazmali materiallarni ochib berishga va qisqacha sharhlashga olib keladi.
<i>Binar ma'ruza</i>	
Talabalarga munozara madaniyatini, muammoni hamkorlikda yechishni namoyish etish orqali o'quv mavzusi bo'yicha tasavvurni/ bilimlarni shakllantirish.	Bunday ma'ruzani o'qish ikki o'qituvchi/2-maktabning ilmiy vakillari/olim va amaliyotchi/o'qituvchi va talabalarning dialogini o'zida namoyon etadi.
<i>Anjuman-ma'ruza</i>	
O'quv axborotni izlash, tanlash va bayon etish jarayonida talabalarning faol ishtiroklarida yoritib berish orqali o'quv mavzusi bo'yicha tasavvurni/ bilimlarni shakllantirish.	Oldindan belgilangan muammo va uni har tomonlama yoritib berish nazarda tutilgan ma'ruzalar tizimi (5-10 daq. davomiyligida) bilan, ilmiy-amaliy mashg'ulot ko'rinishida o'tkaziladi. Mashg'ulot yakunida o'qituvchi mustaqil ish va so'zga chiqishlarga yakun yasaydi, axborotni to'ldiradi/aniqlik kiritadi, asosiy xulosalarni ifodalaydi.
<i>Umumlashtiruvchi ma'ruza</i>	
Bilimlarni batafsil yoritish va aniqlashtirishlarsiz tizimlashtirish.	Ma'ruzada bayon etilayotgan nazariy holatlarning negizini kursning yoki katta bo'limlarning ilmiy-tushunchali va konseptual asosi tashkil etadi.
<i>Maslahatli-ma'ruza</i>	
Bilimlarni chuqurlashtirish, tizimlashtirish.	Turlicha ssenariy bo'yicha o'tishi mumkin. 1. "Savol-javoblar"- o'qituvchi bo'lim yoki to'liq kurs bo'yicha talabalar savollariga javob beradi. 2. "Savol-javoblar-munozaralar": o'qituvchi nafaqat savollarga javob beradi, balki javoblarni izlashni ham tashkillashtiradi.
<i>Yakuniy ma'ruza</i>	
Bilimlarni batafsil yoritish va aniqlashtirishlarsiz tizimlashtirish.	Kursni o'rganishni yakunlaydi, butun davr mobaynida o'tilganlarni umumlashtiradi. Yakuniy ma'ruzada o'qituvchi kursning asosiy g'oyalarini ajratadi, kelgusidagi tezkor-xizmat faoliyatda va boshqa fanlarni o'rganishda olgan bilimlarni qanday qo'llash yo'llarini ko'rsatadi, fan bo'yicha yakuniy nazorat xususiyatini tushuntiradi, yakuniy nazorat variantlarining murakab savollarini tushuntiradi.

2. Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishning asosiy shakllari

Amaliy mashg'ulot:

- o'quvchilarni o'qituvchi bilan va o'zaro faol suhbatga kirishishiga yo'naltirilgan,

- nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda amalga oshirish uchun sharoitni ta'minlovchi,
- olingan bilimlarni amaliy foydalanish imkoniyatlarini muhokama qilishga mo'ljallangan mashg'ulotning o'qitish shakli.

-

Amaliy mashg'ulotning mazmuniga quyiladigan talablar

- muhokamaga munozarali savollar olib chiqiladi;
- muhokama qiluvchi savollar ilm-fanning erishgan zamonaviy yutuqlari tomoni bilan ko'rib chiqiladi;
- nazariya va amaliyotni uzviy birligi ochib beriladi;
- muhokama qiluvchi materialning talabalarning bo'lg'usi kasbiy faoliyati bilan aloqasi ta'minlanadi;
- ko'rib chiqilayotgan material adabiyotda mavjud emas yoki material, qisman bayon etilgan.

Amaliy mashg'ulotlar turlari va ularga xos xususiyatlari

Amaliy mashg'ulot turi	Amaliy mashg'ulot shakli, uning o'ziga xos xususiyatlari
<i>Talabalarining nazariy bilimlarini tizimlashtirish/ tuzilmaga keltirish/ mustahkamlash/ kengaytirish:</i> - metodologik nuqtai nazaridan eng muhim va o'ziga xos fan mavzularining yaxshi o'rganish. - tushunish va o'zlashtirish uchun murakkab bo'lgan mavzu savollarini batafsil o'rganish. - kasbiy tayyorgarlik sifatini aniqlovchi, alohida asosiy bo'lgan mavzularni batafsil o'rganish.	<i>Keng ko'lamli suhbat.</i> Hamma uchun umumiy bo'lgan tavsiya etilayotgan majburiy va qo'shimcha adabiyotlar bilan mashg'ulotning har bir reja savollariga talabalarni tayyorgarligini nazarda tutadi. Faollashtirishni barcha vositalarini qo'llash bilan: so'zga chiquvchiga va barcha guruhga yaxshi o'ylab tuzilgan aniq ifodalangan savollar, so'zga chiquvchi talabalarni kuchli va kuchsiz tomonlariga talbalar diqqatlarini qarata olish, talabalar diqatti va qiziqishini, ish jarayonida ochib berilayotgan, yangi tomonlarga o'sha vaqtni o'zida ajratib ko'rsatish va boshqalar asosida ko'pchilik talabalarni savollarni muhokama qilishga jalb qilish imkonini beradi. Keng ko'lamli suhbat ba'zi savollar bo'yicha alohida talabalarni avvaldan rejalashtirilgan qo'shimcha ravishda so'zga chiqishlarini istisno qilmaydi, balki, taxmin qiladi. Biroq bunday ma'lumotlar muhokama uchun asos bo'lmaydi, balki muhokama qilingan savollar uchun to'ldiruvchi bo'ladi. <i>Ma'ruza va referatlar muhokamasi.</i> Muhokamaga 12—15 daqiqa davomiyligidagi 2-3 ma'ruzadan ko'p bo'lmagan ma'ruzalar olib chiqiladi. Ba'zida qo'shimcha ma'ruzachi va opponentlar (muxoliflar) belgilanadi. Oxirgi chiquvchilar mazmunni qaytarmaslik uchun, ma'ruza matni bilan tanishadilar. Biroq ko'p hollarda, ma'ruzachi va opponentlar, qo'shimcha ma'ruzachilardan tashqari, hech kim seminarga jiddiy tayyorlanmaydi. So'zga chiquvchilarni o'zlari ham faqat bir savolni o'rganadilar. Shu bilan birga, odatiy seminar ishiga "quruq nazariyalik" elementini kiritib, bunday mashg'ulotlar talabalarda ba'zi

qiziqishlarni uyg'otadi. Talabalarni har birini qo'shimcha ma'ruzachi yoki opponent sifatida tayyorlanib kelishga o'rgatish juda muhim hisoblanadi. Referatli ma'ruzalarni yakuniy seminarda, uning asosiy savollari avvaldan muhokama qilib bo'lingan, katta bir mavzu bo'yicha ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Press-konferensiya.

Qisqa so'zga chiqishdan so'ng birinchi savol bo'yicha ma'ruzachiga (agarda ma'ruzalar bir qator talabalarga berilgan bo'lsa, o'qituvchining o'zi ulardan biriga so'z beradi) so'z beriladi. Shundan so'ng har bir talaba ma'ruza mavzusi bo'yicha unga savol berishi lozim. Savol va javoblar seminarining markaziy qismini tashkil etadi. Qancha ko'p jiddiy tayyorgarlik ko'rilsa, savollar shunchalik chuqur va mahoratli beriladi. Savollarga avval ma'ruzachi javob beradi, so'ngra u yoki boshqalar bo'yicha istagan bir talaba o'z fikrini bildirishi mumkin. Bunday holatlarda qo'shimcha ma'ruzachilar, agarda shundaylar belgilangan bo'lsa, faol bo'ladilar. O'qituvchi har bir muhokama qilinayotgan savol bo'yicha, yoki seminar yakunida o'z xulosasini qiladi.

O'zaro o'qish.

Tushunish va o'zlashtirish uchun eng ko'p murakkablikdagi savollarni o'rganish asosiy maqsadga ega bo'lgan, seminar. Seminar mobaynida talabalarni o'zaro o'qishga yo'naltirish muhim hisoblanadi: har kichik-guruhga mavzuning bir savoli beriladi, bu bo'yicha ular ishlaydilar va bunga asos (ekspert varaqlar – savolni yoritish rejasi, tayyorlangan ma'lumotlarni vizual taqdim etish bo'yicha tavsiyalar) beriladi. Ekspert guruhlarining ish natijalari taqdimotidan so'ng o'qituvchi xulosalar qiladi.

Yumoloq (yozma /og'zaki) stol.

O'tgan mavzu bo'yicha bilimlarni chiqurlashtirish va aniqlashtirish, bor bilimlarni safarbar qilish va har xil vaziyatlarda ularni qo'llash, o'z fikrlarini qisqa va asoslangan xolda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantirish asosiy maqsadga ega bo'lgan, seminar.

Har xil ssenariylar bo'yicha o'tkazilishi mumkin.

1. «Yozma yumoloq stol» - talabaning savoli / yechimi topilishi kerak bo'lgan g'oya yozilgan varaq, doira bo'yicha uzatiladi va har bir ishtirokchi o'z mulohazalarini qo'shadi.
2. «Og'zaki yumoloq stol» - har bir talaba qo'yilgan savolning javobiga o'z qo'shimchalarini kiritadi / oldingi

<i>Ilm-fanning alohida xususiy muammolarini chuqurroq ishlab chiqish.</i>	ishtirokchi tomonidan taklif qilingan g'oyani qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantiradi. Spesseminar. Bakalavriatning 4 kursida, magistraturada o'tkaziladi. Ilmiy mavzu bo'yicha yosh tadqiqotchilarni muloqat maktabini ifodalaydi. Spesseminar vaqtida talabalarning guruhlarda ishlashga va uni baholashga, ilmiy tadqiqotlar usullaridan foydalanishga intilishlari katta rol o'ynaydi. Spesseminarning yakuniy mashg'ulotida o'quituvchi, qoidaga ko'ra, seminarlarni va talabalarning ilmiy ishlarini muhokama qilingan muammolarni kelgusida tadqiqotlar qilish istiqbollarini va talabalarni ularda ishtiroq etish imkoniyatini ochib umumlashtiradi.
Maxsus (kasbiy) va umumio'quv ko'nikma va amaliy malakalarni shakllantirish: - amaliy muammoli vaziyatni tahlil qilish va yechish jarayonida xarakteristik algoritmini aniqlash bilan bog'liq egallagan nazariy bilimlarni amaliy qo'llash.	Ta'limiy o'yin. O'qitish samaradorligini uning ishtirokchilarini nafaqat bilimlarni olish jarayoniga faol jalb qilish, balki ularni (hozir va shu yerda) foydalanish orqali oshirishga imkon beradi; o'zgaruvchan vaziyatlarda o'zini tutish taktika ko'nikmalarini shakllantiradi; vyrabatyvayet dinamik rolevogo povedeniya; amaliyot imitatsiyasini ifodalaydi; aniq ko'nikma va malakalarni shakllantirishga va ishlab berishga qaratilgan. Seminar natijaviyligini uning tashkiliy-uslubiy ta'minoti belgilaydi: o'yinning texnologik xaritasini ishlab chiqish; o'yin atributlarini va materiallar paketini: vaziyat bayoni, ishtiroksilar uchun yo'riqnomalar, personajlar ta'rifi (agar o'yin rolli yoki ishbilarmon bo'lsa) yoki vaziyatli ko'rsatmalar (agar o'yin modellashtiruvchi bo'lsa) tayyorlash. Amaliy topshiriqlarni bajarish. Amaliy topshiriqlarning ko'pchiligi kichik guruhlar tarkibida bajariladi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: yo'riqnoma berish → o'quv topshiriqni bajarish bo'yicha yo'riqnoma bilan tanishish → topshiriqni bajarish → natijalarning ommaviy taqdimoti → natijalarni umumlashtirish va baholash. Masalalar yechish bo'yicha mashq. Yakka tartibda amalga oshiriladi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: yo'riqnoma berish – masalani yechish – natijalarni tanlama taqdimoti - umumlashtirish. Muammoli masalalar va vaziyatlarni yechish.

	Muammoli masalalar va vaziyatlarni ishlab chiqish juda katta mehnat talab qiladi. Lekin talabalar tomonidan amaliy kasbiy faoliyatdan olingan muammoli masalalarni yechish va muammoli vaziyatlarni ko'rib tahlil qilish nazariyani haqiqiy amaliyot bilan bog'lashga imkon beradi. Bu o'qitishni faollashtirishga imkon beradi, talabalarga o'rganilayotgan materialni amaliy foydasini tushunishga yordam beradi. <i>Ta'lim beruvchi amaliy muammoli vaziyatlarni (keys) yechish.</i> Keys (muammoli vaziyatdan farqli ravishda) talabalarni muammoni ifodalash, muammoli vaziyatni tahlil qilish va baholash, uni maqsadga muvofiq yechim variantlarini qidirishga yo'naltiruvchi tashkilotlar, insonlar guruhi yoki alohida individlarni hayotining muayyan sharoitlarini yozma ravishda taqdim etilgan bayonini o'z ichiga oladi. Keysni yechish jarayoni quyidagi bosqichlarini o'z ichiga olish muhim: → muammoni yakka tartibda tahlil qilish va yechish, → yakka tartibda topilgan yechimni birgalikda (kichik guruhlarda) tahlil qilish, o'zaro maqbul yechim variantini rasmiylashtirish, → guruh ishini taqdimoti, → muammoni yechish usul va vositalarining eng maqbul variantini jamoaviy tarzda tanlash. Fiklash jarayoni, muammoli vaziyatni yechish jarayonida paydo bo'lingan, mustaqil topilgan dalillar oriyentirlarni, kasbiy boyliklarni topishga va mustaqamlashtirishga, kelgusi kasbiy faoliyati bilan aloqani anglashga ko'maklashadi. <i>O'quv loyihalarning taqdimoti va baholanishi</i> Ushbu o'quv mashg'ulotini tayyorlashda o'qituvchining roli quyidagilardan iborat: loyiha topshirig'ini ishlab chiqish; talabalarga ma'lumotlarni izlashda yordam berish; o'zi axborot manbai bo'lishi; butun jarayonni muvofiqlashtiri; ishtirokchilarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish; uzluksiz qayta aloqani amalga oshirish; maslahat berish. Ushbu o'quv mashg'ulotida guruhlar o'z faoliyatining natijalari to'g'risida ma'ruza qilishadi va uni belgilangan shaklda taqdim etishadi (loyihaviy faoliyatning natijalarini, hamda loyiha maxsulotini tasviriy va og'zaki taqdimot ko'rinishida). O'qituvchi guruhlarining o'zaro baholanishini tashkillashtiradi va loyiha ishtirokchining faoliyatini
--	--

	baholaydi.
Talabalarni nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasini nazorat qilish va baholash	Kollokvium. O'qituvchining talabalar bilan kollokviumlari (suhbatlashuvi) odatda kursning u yoki bu mavzusi bo'yicha bilimlarini aniqlash, uni chuqurlashtirish maqsadida olib boradi. U ko'pincha 1) dasturda ko'zda tutilmagan, lekin talabalarda qiziqish uyg'otgan qo'shimcha mavzular bo'yicha; 2) fanning alohida murakkab, lekin talabalar tomonidan yetarli darajada o'zlashtirilmagan mavzulari bo'yicha qo'shimcha darslar mobaynida; 3) ohirgi seminar mashg'ulotlarida javob bermagan talabalarni birish darajasini aniqlash uchun. Seminar-kollokvium mobaynida ma'ruza, referat va boshq. Yozma ishlar tekshirilishi mumkin. Yozma (nazorat) ish. Talabalar nazorat savollariga javob beradilar/ testlarni yechadilar/ nazorat topshiriqlarini bajaradilar. Ularning to'plamini to'g'ri tuzish muhim hisoblanadi: ular rejalashtirilayotgan o'quv materialni o'zlashtirish darajasiga mos kelishligi kerak va ularni tekshirishni ta'minlashi kerak.

3. Ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar

AQLIY HUJUM METODI

Aqliy hujum (breynstroming-aqllar to'zoni) – amaliy yoki ilmiy muammolar yechish g'oyasini jamoaviy yuzaga keltirishda qo'llaniladigan metod.

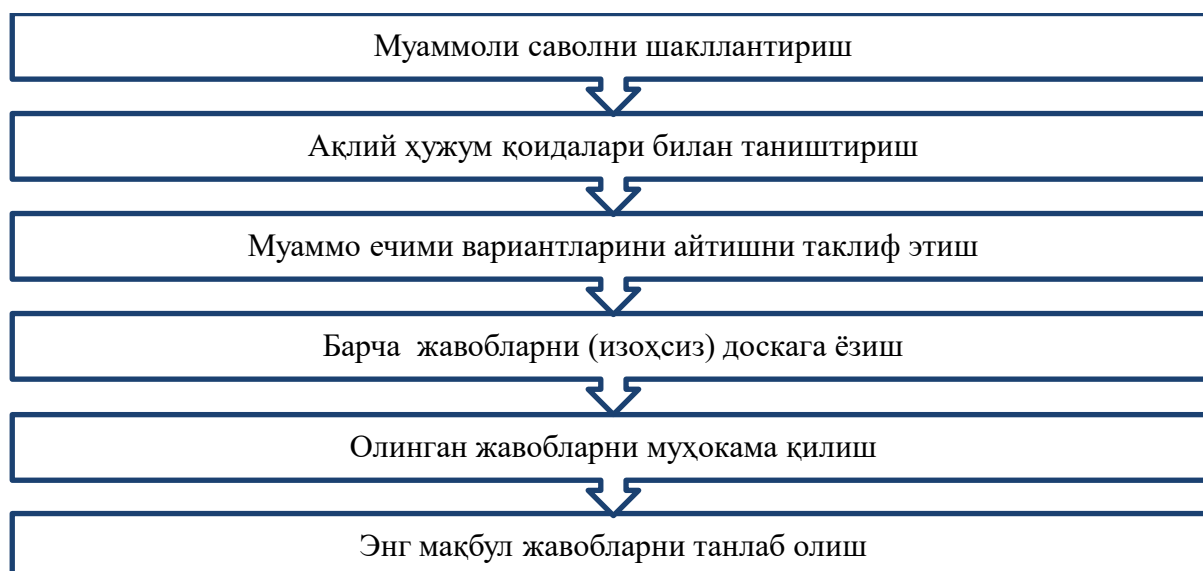
☞Metod chegaralangan vaqt oralig'i ichida aniq muammo (savol, masala)ni yechishning noan'anaviy yo'llarini izlash bo'yicha o'quvchilarni aqliy faoliyatini yo'naltirishga asoslangan.

☞O'quv mashg'ulotidagi aqliy hujum uchunmuammoni tanlash quyidagi tamoyillar bo'yicha amalga oshiriladi:

- tanlangan muammo nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi hamda o'quvchilarda faol qiziqish uyg'otishi kerak;
- ko'p har xil ma'nodagi yechim variantlariga ega bo'lishi kerak.

O'qitish texnologiyasini ishlab chiqishda aqliy hujum metodi o'quv mashg'ulotining bir lavhasi yoki butun mashg'ulotni o'tkazish asosi sifatida rejalashtirilgan bo'lishi mumkin.

Aqliy hujum metodining texnologik chizmasi 1-rasmda keltirilgan.

Aqliy hujum metodining texnologik chizmasi

INSERT TEXNIKASI

INSERT (inglizcha soʻzdan olingan boʻlib - **INSERT** – Interaktiv- interfaol Noting – belgilash System - tizim for-uchun Effective – samarali Reading – oʻqish and– va Thinking – fikrlash degan maʼnoni anglatadi).

1) Samarali oʻqish va fikrlash uchun matnda belgilar qoʻyishning interfaol tizimi hisoblanadi.

Matnni belgilash tizimi:

(√) - mening bilganimni tasdiqlovchi axborot;

(+) –men uchun yangi axborot;

(–) - menning bilganlarimga, zid axborot;

(?) - meni oʻylantirib qoʻydi. Bu boʻyicha menga qoʻshimcha axborot kerak.

PINBORD TEXNIKASI

Pinbord–(inglizchadan: *pin*- mahkamlash, *board* – yozuv taxtasi) – oʻquvchilarni tizimli va mantiqiy fikr bildirishga oʻrgatadigan metod.

Pinbord texnikasi:

1) muammoli masalalar va vaziyatlar, aqliy hujum va amaliy oʻqitish metodlari bilan birga jamoaviy tarzda (guruhlarda) muammoni yechish variantlarini baholash hamda ular ichidan eng yaxshisini tanlash imkonini beradi;

2) aqliy hujum va amaliy oʻqitish metodlari bilan birga jamoaviy tarzda (guruhlarda) toifali sharh oʻtkazish imkonini beradi.

Pinbord texnikasining texnologik chizmasi

KEYS–STADI METODI

KEYS – (ingl. sase – toʻplam, aniq vaziyat) – nazariy bilimlarni amaliy vazifalarni yechish jarayonida qoʻllash imkonini beruvchi *oʻqitish vositasi*.

Keysda bayon qilingan vaziyatni oʻrganib va tahlil qilib, oʻquvchilar oʻzining kelgusidagi kasbiy faoliyatida oʻxshash vaziyatlarda qoʻllashi mumkin boʻlgan tayyor yechimni oladi.

Keysda bayon qilingan vaziyatlar (kasbiy), amaliy mashgʻulotlarda yechiladigan vaziyatli masalalardan tubdan farq qilinadi. Agar vaziyatli masalalarda har doim shart (nima berilgan) va talab (nimani topish kerak) berilgan boʻlsa, keysda, qoidaga koʻra, bunday parametrlar mavjud emas.

O'quvchiga taqdim etilgan ixtiyoriy keysda:

- keysning belgilanishi va topshiriq/savollar aniq ifodalangan bo'lishi kerak;
- bayon qilingan muammoli vaziyatni yechish uchun kerakli va yetarli xajmda ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak
- keysni yechish uchun *uslubiy ko'rsatmalar* bo'lishi kerak.

Keys–stadi (ingl.sase– to'plam, aniq vaziyat, stadi-o'qitish)–amaliy o'qitish vaziyatlar metodi.

Keys-stadi - o'qitish, axborotlar, kommunikatsiya va boshqaruvning qo'yilgan ta'lim maqsadini amalga oshirish va keys-stadida bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida prognoz qilinadigan o'quv natijalariga kafolatli yetishishni vositali tarzda ta'minlaydigan bir tartibga keltirilgan optimal usullari va vositalari majmuidan iborat bo'lgan o'qitish texnologiyasidir.

Ushbu metod o'quvchilarni quyidagilarga undaydi:

- muammoni shakllantirishga;
- amaliy vaziyatni tahlil qilish va baholashga;
- muammo yechimini eng maqbul variantini tanlashga.

O'quv mashg'ulotning o'qitish texnologiyasini tanlashni ikki asosiy dalil belgilaydi:

1. Keysning hajmi (qisqa, o'rtacha miqdordagi, katta)
2. O'quv topshirig'ini taqdim etish usuli:
 - savolli (savollar keysdan keyin keltiriladi)
 - topshiriqli (topshiriq keys kirish qismining oxirida keltiriladi)

O'QUV LOYIHA METODI

Ushbu metodning mohiyati shundan iboratki, ma'lum muddat ichida (bitta o'quv mashg'ulot doirasidan 2-3 oy muddat ichida) ta'lim oluvchi guruhli yoki yakka tartibda berilgan mavzu yuzasidan loyiha topshirig'ini bajaradi. Uning vazifasi – muayyan foydalanuvchiga yo'naltirilgan yangi ma'lumot olish, belgilangan muddat ichida berilgan u yoki bu muammoni ilmiy, texnikaviy yechimidan iborat.

O'quv loyihasi tushunchasi:

- muayyan iste'molchiga mo'ljallangan, muammolarni izlash, tadqiq qilish va yechish, natijani noyob (moddiy yoki intellektual) mahsulot ko'rinishida rasmiylashtirishga qaratilgan. Talablarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil qilish *usuli*;
- nazariy bilimlar orqali amaliy vazifalarni yechishga qaratilgan o'quv *vosita* va *qurollari*;
- rivojlantiruvchi, ta'lim-tarbiya hamda bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va malakalarni shakllantirishga qaratilgan *didaktik vosita*.

GRAFIK TASHKIL ETUVCHILAR

KLASTER (klaster-tutam, bog'lam)-axborot xaritasini tuzish yo'li- barcha tuzilmaning mohiyatini umumlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish asosida aniq biror mazmunni keltirib chiqaradi.

Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va keng jalb qilishda yordam beradi.

Klasterni tuzish bo'yicha o'quv topshirig'igayo'riqnoma

1. Katta qog'oz varag'i markazida kalit so'z yoki 1-2 so'zdan iborat mavzu nomini aylana ichiga yozing.

2. Kalit soʻz bilan birlashdigan yon tomoniga kichkina hajmdagi aylana-“yoʻldoshcha” ichiga mavzu bilan aloqador soʻz yoki soʻz birikmasini yozing. Ularni chiziqli bilan “bosh” soʻzga bogʻlang.

3. Ushbu “yoʻldoshcha”larda “kichik yoʻldoshlar” ham boʻlishi mumkin, ular ichiga yana soʻz yoki iboralar yozib ajratilgan vaqt tugagunga qadar yoki gʻoyalar tugamagunga qadar davom ettiriladi.

«NIMA UCHUN?» SXYeMASI –muammoning dastlabki sababini aniqlash boʻyicha fikrlar zanjiri boʻlib,tizimli, ijodiy, tahliliy mushohada qilish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

«Nima uchun?» sxemasini tuzish boʻyicha oʻquv topshirigʻiga yoʻriqnoma

Oʻquv topshiriqda koʻrsatilgan muammosababini aniqlash uchun:

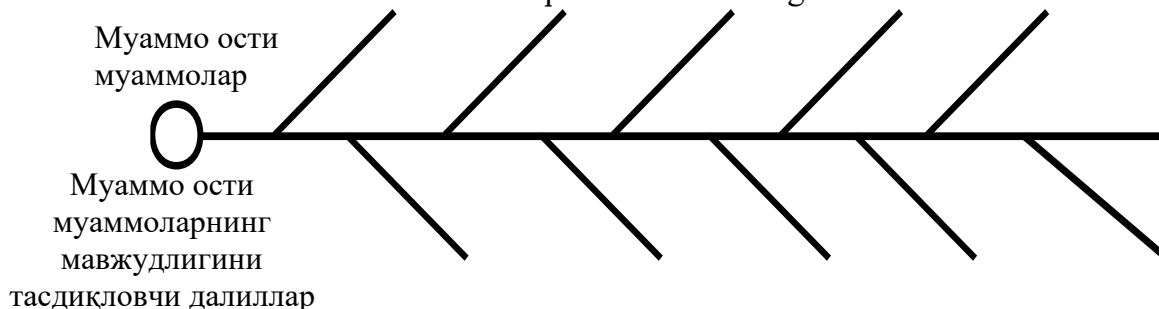
- 1) Muammoni yozing va strelka chizigʻini chiqarib «Nima uchun?» soʻrogʻini yozing.
- 2) Savolga javob yozib nima uchun soʻrogʻini takror yozib boravering. Bu jarayonni muammoning dastlabki sababi aniqlanmagunicha davom ettiring

«BALIQ SKELETI» CHIZMASI – bir qator muammolarni tasvirlash va uni yechish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

“Baliq skeleti” sxemasini tuzish boʻyicha oʻquv topshirigʻiga yoʻriqnoma

Oʻquv topshiriqda koʻrsatilgan muammo maydonini tavsiflash uchun:

1.«Baliq skeletini” chizing:

2. «Suyak»ning chap qismida (yoki yuqori suyakda) muammo osti muammoni yozing, oʻng qismida (pastki suyakda) – muammo osti muammoni amalda mavjud ekanligini tasdiqlovchi dalillarni yozing.

«QANDAY?» IYeRARIK DIAGRAMMASI - muammo toʻgʻrisida umumiy tasavvurlarni olishga, uning yechimini topish usul va vositalarini topishga imkon beruvchi mantiqiy savollar zanjiridan iborat.

Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlash koʻnikmalarini rivojlantiradi.

«Qanday?» diagrammasini tuzish boʻyicha oʻquv topshirigʻiga yoʻriqnoma

«Qanday?» diagrammasini tuzishdan avval, siz quyidagilarni bilishingiz kerak: koʻp hollarda Sizga muammolar hal etishda «Nima qilish kerak?» haqida oʻylashga hojat

bo'lmaydi. Muammo yechimini topish uchun asosan «Buni qanday qilish kerak?» qabilida bo'ladi. «Qanday?» - muammoni hal etishda asosiy savol hisoblanadi.

1. Doira chizing va uning ichiga yechilishi lozim bo'lgan muammoni yozing.

2. Ketma-ket ravishda «Qanday?» savolini qo'ying va shu savolga javob bering. Shu tartibda savollarni ketma-ket berib boravering va javoblarni o'ylab o'tirmasdan, solishtirmasdan, baholamasdan, tez-tez yozishda davom eting.

Maslahat va tavsiyalar:

Yangi g'oyalarni grafik ko'rinishda qayd etishni o'zingiz hal eting: daraxt yoki kaskad ko'rinishida, yuqoridan pastga yoki chapdan o'ngga. Eng muhimi esda tuting: nisbatan ko'p miqdordagi foydali g'oyalar va muammo yechimlarini topishga imkon beradigan usul eng maqbul usul hisoblanadi.

Agarda siz muammoni yechimini topish uchun to'g'ri savollar bersangiz va uning rivojlanish yo'nalishini namoyon bo'lishida ishonchni saqlasangiz, diagramma, siz har qanday muammoni amaliy jihatdan yechimini topishingizni kafolatlaydi.

«NILUFAR GULI» CHIZMASI - muammoni hal etish vositasi. O'zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o'z navbatida to'qqizta kichik kvadratdan iborat.

Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlash qo'nikmalarini shakllantiradi.

«Nilufar guli» sxemasini tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

O'quv topshiriqda ko'rsatilgan muammoni hal etish vositalarini topish uchun:

1) O'zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan sxemani chizing. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o'z navbatida to'qqizta kichik kvadratdan iborat;

	B			Z			C	
			B	Z	C			
	D		D	A	F		F	
			G	H	Y			
				H			Y	

2) asosiy muammoni markaziy kvadratning markaziga yozing. Uni hal etish g'oyalarini markaziy kvadrat atrofida joylashgan qolgan sakkizta kvadratlarga yozing;

3) har bir ushbu sakkizta g'oyani markaziy kvadrat atrofida joylashgan sakkizta katta kvadrat markaziga o'tkazing, boshqacha aytganda, nilufar gulidan uning gul bargiga o'tkazing. Shunday qilib, ular har biri, o'z navbatida, yana bir muammo sifatida qaraladi.

MUSTAQIL TA'LIMGA OID TOPSHIRIQLAR

MUSTAQIL TA'LIMGA OID TOPSHIRIQLAR

- 1) «Real sektor mahsuloti sifati va raqobatbardoshligi» fanining predmeti va vazifalari.
- 2) Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida real sektorda mahsulot sifati va uni ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri.
- 3) Islohotlarni chuqurlashtirish sharoitida real sektorda mahsulot sifatini boshqarishda milliy va chet el tajribalaridan foydalanish.
- 4) Real sektor korxonalarida sifat siyosati va sifatni boshqarish tizimini rejalashtirish.
- 5) Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida standartlashning tashkiliy-huquqiy asoslari.
- 6) Iqtisodiyotni diversifikatsiyalash sharoitida real sektor mahsulotlarini xalqaro standartlashtirish talablari.
- 7) Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida metrologiyaning tashkiliy-huquqiy asoslari.
- 8) Real sektorda mahsulotni sertifikatlashning tashkiliy-huquqiy asoslari.
- 9) Real sektorda mahsulot sifati orqali raqobatbardoshlikni oshirishda EAN Shtrix kodlarni joriy etish.
- 10) Real sektorda sifat tizimi va ishlab chiqarishni sertifikatlashni tashkil etish yo'llari.
- 11) Iste'molchilar huquqlarining davlat tomonidan himoyalash vositalari.
- 12) Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida umumiy o'lchov tizimini ta'minlash yo'llari.

GLOSSARIYLAR

GLOSSARIYLAR

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Agent	Agent	Агент	ma'lum darajada doimiy asosda ish ko'ruvchi ulgurji savdo xodimi bo'lib, ko'p bo'lmagan funktsiyalarni bajaradi va tovarga nisbatan mulk huquqini olmaydi.
Alyanslar	Alliances	Альянсы	raqobat kurashida g'olib chiqish g'oyasidan voz kechish va hamkorlik firmalari tarmog'ini shakllantirishga o'tish.
Assortimentni ishlab chiqish va rejalashtirish	Planning and production of a range	Планирование и производство ассортимента	bozor talablariga muvofiq ishlab chiqarishning assortiment tuzilmasini ishlab chiqish. Mahsulot raqobatdoshligini baholash. Texnik va iste'mol parametrlari o'zaro aloqasini o'rganish. Yangiliklar kiritish siyosati. Narx siyosati. Tovar qadog'i. Tovar belgisi.
Bozor kon'yunturasi	Market conditions	Кон'юнктура рынка	muayyan davrdagi bozor holati, bozorda muvozanatning mavjudligi yoki buzilganligi bilan xarakterlanadi.
Bozorni majmuaviy o'rganish	Сompleks marketing research	Комплексное изучение рынка	korxonaning ishlab chiqarish, savdo, tovar, sotish, reklama, narx va boshqa sohalaridagi tadqiqot, tahlil va prognoz (bashorat). Raqobatdoshlar faoliyatini o'rganish.
Bozorsegmenti	Market segment	Сegment рынка	taklif etilayotgan bitta mahsulot turi va marketing kompleksiga bir xilda munosabatda bo'luvchi iste'molchilar guruhi majmui.
Bozorni segmentlash	Market segmentation	Сegmentация рынка	iste'molchilarni, ularning ehtiyojlarini, imkoniyatlari yoki xulq - atvorlariga asosan guruhlarga ajratish jarayoni.
Bozorni pozitsiyalashtirish	Market positioning	Позиционирование рынка	bozorda va maqsadli iste'molchilar ongida tovarni shubha uyg'otmaydigan, boshqalaridan aniq ajralib turuvchi, maqbul joy bilan ta'minlash.
Bozor sharoitlarida sinash	Testing in market conditions	Тестирование в условиях рынка	yangilik ishlab chiqish bosqichi bo'lib, bunda tovar va marketing strategiyasini real foydalanish sharoitlarida sinab ko'riladi. Bu sinov iste'molchilar va dilerlarning tovardan foydalanishda o'ziga xos

			qarashlarni aniqlash, shuningdek bozor o'lchamlarini aniqlash maqsadida o'tkaziladi.
Bozorning maqsadli segmentlarini tanlash	Selecting a target market segment	Выбор целевого сегмента рынка	o'z tovarlarini olib chiqish uchun bir yoki bir necha bozor segmentlarini baholash va tanlash.
Bozor muhofazasi	market protection	Защита рынка	milliy bozorning yoki ayrim tovarlar bozorining, davlatning eksport-importni tartibga soluvchi tadbirlari vositasida himoya qilinishi.
Vaziyatli tahlil	Situational analysis	Ситуационный анализ	muvoffaqiyatlar va muvaffaqiyatsizliklarni hisobga olgan holdagi oldingi faoliyatini o'rganish: ishlab chiqarish va bozordagi vaziyat o'zgarish sabablarini aniqlash; xodimlar ishi samaradorligini baholash, ish ko'rsatkichlariga tashqi muhit ta'sirini hisobga olish; xozirgi kundagi vaziyat ta'sirini aniqlash va kelajak prognozi (bashorati).
Vertikal marketing tizimi	Vertical marketing system	Вертикальная система маркетинга	ishlab chiqaruvchi bir yoki bir necha ulgurji sotuvchi va bir yoki bir necha chakana sotuvchilar yig'indisi bo'lib, bunda taqsimot kanalining a'zolaridan biri boshqalarining egasi bo'ladi yo ularga tijorat imtiyozlarini beradi, ularning to'la xamkorligini ta'minlovchi qudratga ega bo'ladi.
Differentsiatsiyalangan marketing	differentiated marketing	Дифференцированный маркетинг	bir qator o'xshash mahsulotlar bilan, bozorning tegishli ixtisoslashtirilgan segmentiga chiqish. Bozor segmentlarining har biriga alohida ishlab chiqilgan takliflar bilan chiqish. Harakatlarni bir segmentga qaratish o'rniga butun bozorga birdaniga, bir taklif bilan murojaat qilish.
Ishlab chiqarishni takomillashtirish kontsepsiyasi	The concept of improving production	Концепсия совершенствования производства	iste'molchilar keng tarqalgan va narxi qulay tovarlarga yaxshi munosabatda bo'lishini, shuning uchun rahbariyat o'z xarakterlarini ishlab chiqarishni takomillashtirishga va taqsimot tizimi samaradorligini ko'tarishga yo'naltirilishi kerakligi haqida tasdiq.
Ijtimoiy - axloqiy marketing	The concept of social-	Концепсия социально-	bu shunday tasdiqki, tashkilot oldida iste'molchi va jamiyat xotirjamligini

kontsepsiyasi	ethical marketing	eticheskogo marketinga	saqlagan yoki mustahkamlagan holda mo'ljaldagi bozor ehtiyojlarini, zaruriyatlarini va qiziqishlarini aniqlash, hamda itsalayotgan qoniqishni raqobatchilarga nisbatan samaraliroq va maxsuldor yo'llar bilan ta'minlash vazifasi turadi.
Ijtimoiy marketing	Social marketing	Sosialnyy marketing	iste'molchilar zaruriyatlari, jamiyat omillari (atrof muhitni himoyalash, sog'-salomat muhit tarzi va b.) va mahsulot sifatini saqlab qolish asosida shakllanadi.
Iste'molchilar ma'lumotlar bazasi	Base consumer data	Baza dannyy potrebiteley	individual iste'molchilar xaridlari, ularning talablari, demografik ma'lumotlar va ta'minlanadigan foyda to'g'risida kengaytirilgan ma'lumotlar bazasini yaratish. Tegishli ma'lumotlar bazalari asosida, kompaniyalar mijozlar ehtiyojlarining turli hududlarini aniqlaydilar va ularning har biri uchun savdo takliflarini tayyorlaydilar.
Makromarketing	Macromarketing	Makromarketing	davlat, bozor, mintaqa iqtisodiyotining butun ishlab chiqarish salohiyatini ishga solgandagi individual va jamiyat ehtiyojlarini qondirish bo'yicha hatti-harakatlar.
Maqsadli marketing	Target marketing	Syelevoy marketing	iste'molchilarning maksimal keng doirasiga tovarlarni taklif etishdan, tanlangan maqsadli bozorlarga xizmat ko'rsatishga o'tish. Maqsadli marketing bo'yicha iqtisoslashtirilgan jurnallar, televizion kanallar va Internet axborotlarini qo'llash bilan engillashadi.
Marka	Mark	Marka	bitta sotuvchi yoki sotuvchilar guruhi tomonidan belgilangan, tovar va xizmatlarni ajratish uchun mo'ljallangan, nom, atama, belgi, rasm yoki ularning uyushmasi. Marka nomlari eslatib qolish, sotuvlar, imidjni shakllantirishi, joy egallash, reklama funksiyalarini bajarishi lozim.
Marketing	Marketing	Marketing	bu tovarlarni bozorga chiqarish, talabni shakllantirish va sotuvlarni rag'batlantirish maqsadida, tovarlar, mahsulotlar, xizmatlar, qimmatli qog'ozlar bozori

			sohasida amalga oshiriladigan faoliyat
Marketingni boshqarish	marketing Management	Upravleniye marketingom	korxona maqsadlariga erishishi uchun ahamiyatli xaridorlar bilan foydali ayriboshlovlarni o'rnatish, mustahkamlash va qo'llab-quvvatlash yuz asidan qilingan tahlil, rejalashtirish, tadbiri qilish va tadbirlar bajarilishini nazorat qilish harakatlari. Marketingni boshqarish jarayoni - quyidagilardan tarkib topgan bo'ladi: 1) bozordagi imkoniyatlarni tahlil qilish; 2) maqsadli bozorni tanlab olish; 3) marketing usulini ishlab chiqish; 4) marketing tadbirlarini hayotga tadbiri etish.
Marketing kontsepsiyasi	Marketing concept	Konsepsiya marketinga	tashkilotning maqsadga erishishi garovi va bu mo'ljallanayotgan maqsadli bozor, bozordagi zaruriyat va ehtiyojni aniqlash va itsalayotgan qoniqishni rag'batlantirishga nisbatan samarali va mahsuldor yo'llar bilan ta'minlash tasdig'i.
Marketing axboroti tizimi	Information Marketing System	Informasion-naya sistema marketinga	insonlar, jihozlar va uslubiy ta'minot o'zaro aloqadorligining doimiy faoliyat yurituvchi tizimi bo'lib, marketing sohasi bilan shug'ullanuvchilarning rejalashtirishni, tadbiri etishni va tadbirlar bajarilishi ustidan nazoratini takomillashtirish maqsadida foydalaniladigan muhim, o'z vaqtidagi va aniq ma'lumotlarni tasniflash, tahlil qilish, baholash va tarqatish uchun mo'ljallangan.
Marketing nazorati	Marketing control	Marketingo-vyy kontrol	amaldagi ko'rsatkichlarni reja ko'rsatkichlaridan farqlanish qiymatlari va sabablariga bog'liq holda, to'g'rilovchi harakatlarni tayyorlash. Nazoratning uchta turini ajratadilar: - yillik rejalarni bajarish ustidan; - foydalilik dinamikasi ustidan; - strategik maqsadlar uchun foydalanilish mumkin bo'lgan, axborot yig'ish ustidan.
Marketing sintezi	Synthesis marketing	Sintez marketinga	vaziyatli tahlil asosida tsrategik rivojlanish maqsadlarini oldinga surish; bozor kon'yunkturasi va korxona (kompaniya) jon saqlash sharoitlarini hisobga olgan holda maqsadlarni baholash; qarorlarni tsrategik rejalashtirish asoslari sifatida

			tayyorlash.
--	--	--	-------------

TAVSIYA ETILADIGAN ELEKTRON JURNALLAR VA INTERNET SAYTLAR

TAVSIYA ETILADIGAN ELEKTRON JURNALLAR VA INTERNET SAYTLAR

Elektron jurnallar

1. International Journal of Business Forecasting and Marketing Intelligence.
www.inderscience.com
2. Ansoff matrix. www.free-management-ebooks.com
3. Iqtisodiyot va innovasion texnologiyalar. Ilmiy-elektron jurnal.
www.iqtisodiyot.uz
4. Ekonomicheskoye obozreniye. www.cer.uz
5. www.wyebofscience.com- Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi.
6. www.scopus.com - Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi.
7. www.elibrary.ru - Rossiya ilmiy maqolalar indeksi.

Internet saytlar

1. www.digitalmetricsplaybook.com
2. www.marketo.com
3. www.bizneslab.uz
4. www.study.com
5. www.inderscience.com
6. www.free-management-ebooks.com
7. www.info.smsiti.uz.